

T.C.

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ PROGRAMI

Yüksek Lisans Tezi

**KUR'ÂNI KERİM'DE İ'TİRÂZÎ CÜMLELER VE
MEÂLLERE YANSIMASI**

MUHAMMED EMİN YILDIRIM

150111005

Tez Danışmanı

Prof. Dr. ALİ BULUT

İSTANBUL 2017

TEZ ONAY SAYFASI

FSMVÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı yüksek lisans programı 150111005 numaralı öğrencisi Muhammed Emin YILDIRIM'ın ilgili yönetmeliklerin belirlediği tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “**KUR'ÂNI KERÎM'DE İ'TİRÂZÎ CÜMLELER VE MEÂLLERE YANSIMASI**” başlıklı tezi, aşağıda imzaları olan jüri tarafından 06/06/2017 tarihinde oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Halil İbrahim KAÇAR

(Jüri Başkanı)

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Ali BULUT

(Danışman)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

Doç. Dr. Abdurrahim ALKIŞ

(Jüri Üyesi)

Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifât yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Muhammed Emin YILDIRIM

KUR'ÂNİ KERÎM'DE İ'TİRÂZÎ CÜMLELER VE MEÂLLERE YANSIMASI

ÖZET

Bu çalışma, Kur'ân-ı Kerîm'deki i'tirâz cümleleri ve meâllere yansımalarını ele almaktadır. Çalışma esnasında kaynak olarak öncelikle klasik tefsir kitaplarından faydalanılmış, zaman zaman modern tefsir kitaplarından da yararlanılmıştır. Aynı zamanda i'tirâz ile ilgili nahiv ve belâgat kitaplarına da müracaat edilmiştir. Bu bağlamda öncelikle i'tirâzın gayeleri ve kelimada bulunabileceği yerler anlatılmıştır. Daha sonra Kur'ân-ı Kerîm'deki tesbit edilmiş 64 i'tirâz cümlesi, değerlendirilmeye çalışılmış ve bunların meâllerdeki yansımaları ele alınmaya gayret edilmiştir.

INTERMEDIATE SENTENCES IN QURAN AND THEIR REFLECTIONS ON THE MEANINGS

ABSTRACT

This study discusses about the intermediate sentences in Quran and the reflections of those sentences on the meanings. Classical interpretation books has been used primarily as a source, modern interpretation books has also been used time to time. Syntax and rhetorical books has been utilized in the same time. In this context, purposes of intermediate and the parts that it could be included has been explained first. Then, 64 intermediate sentences which was determined in the Quran has been tried to be evaluated. And it has been also tried examining the reflections of those sentences.

ÖNSÖZ

Yüce Allah insanları karanlıktan aydınlığa, cehaletten ilim ve ahlâkın en yüksek mertebesine çıkarmak için Kur'ân-ı Kerîm'i tüm insanlığa göndermiş ve onu her yönden eşsiz mucize bir kitap kılmıştır. Bu sebeple de eski zamandan günümüze kadar Kur'ân'ın her yönüyle ilgili çalışmalar yapılagelmiştir. O, bazen coğrafi kitaplara konu edinilmiş, bazen tarih kitaplarını süslemiş, bazen astronomik çalışmalara ilham vermiştir. Fakat şüphe yok ki; Kur'ân'ın, hakkında en çok kitap yazıldığı ve üzerinde araştırmaların yapıldığı alanlarından biri, onun eşsiz ve tükenmez belâgat yönüdür. Yeri gelmiş âlimler, belâgatın sadece bir konusuyla alakalı olarak Kur'ân'ı incelemeye çalışmışlar, yeri gelmiş belâgatın tüm yönlerini ele alarak onu araştırmaya gayret etmişlerdir. Böylece sayfalar sayfaları kovalamış, ciltler ciltler üzerine birikmiş, alimlerin mürekkepleri bile bu belâgat karşısında tükenmiş, nihayetinde muazzam bir literatür ve bilgi hazinesi günümüze ulaşmıştır. Fakat bunların hiçbirisi, Kur'ân'ın belâgatini bir yönüyle bile tüketmemiş dolayısıyla bu belâgatın tekrar tekrar çalışılmasını ve araştırılmasını faydasız bırakmamıştır. Zira o, halen birçok hazineyi içerisinde barındıran ve keşfedilmeyi bekleyen Eşsiz Yaratıcının kelimeleridir. Bu sebeple bu çalışmada Kur'ân-ı Kerim'deki i'tirâz cümlelerinin araştırılıp meâl ile de irtibatı kurularak ondaki bu saklı hazinelerden birinin daha ortaya çıkarılması istenmiştir.

Çalışma giriş, üç bölüm ve sonuçtan müteşekkil olmuştur. Girişte araştırmanın konusu, amacı, önemi, yöntemi, kaynakları ve konu ile ilgili temel kavramlar olan fesâhat, belâgat, me'ânî ve itnâb üzerinde kısaca durulmuştur.

Malumdur ki belâgatın en güzel örneklerinden biri, sözün bir maksat sebebiyle uzatılması anlamındaki itnâptır. İ'tirâz da itnâbın bir kısmıdır. "Kur'ânı Kerîm'de İ'tirâzî Cümleler ve Meâllere Yansıması" adlı bu çalışma gereği birinci bölüm, i'tirâz cümlesinin sözlük ve terim anlamı ile gayelerine ayrılmıştır. Zira çalışmanın iyice anlaşılabilmesi i'tirâz cümlesinin iyice kavranılmasına bağlıdır.

Çalışmanın ana bölümüne geçmeden önce ikinci bölümünde de i'tirâz cümlesinin kelâmda bulunduğu yerler üzerinde durulmuştur. Burada i'tirâzın

aralarına girdiği 20 yer tesbit edilerek örnekleriyle beraber açıklanmaya çalışılmıştır.

Bu iki hazırlık bölümünden sonra çalışmanın aslını oluşturan üçüncü bölümde, Kur'ân'daki belirlenmiş olan i'tirâzî cümlelerin geçtiği ayetler teker teker yirmi kadar tefsir incelenerek açıklanmaya çalışılmış, meâllerde bunların nasıl işlendiği ve i'tirâzî olmasına işaret edecek şekilde yansıtılma durumu incelenmiştir. Ayrıca her ayet îzâh edilirken i'tirâz cümlesinin ayette neden kullanıldığđı ve ne gibi bir fayda sağladığđı tespit edilmeye gayret edilmiştir.

Sonuç kısmında Kur'ân'da tespit edilen i'tirâz cümlelerinin sayısı hakkında bilgi verilmiş, konu ile ilgili değerlendirmeler yapılmış ve son olarak da Kur'ân'da kullanılan bu cümlelerin ortak faydası anlatılmıştır.

İslamî ilimlerde yetişmemde büyük çabalar sarf eden değerli babam Seyyit Taha Hocaefendi, kıymetli abim Yahya Yıldırım hocalarıma, çalışmam boyunca bana desteğini hiçbir şekilde esirgemeyen ve kapısını devamlı aşındırdığım halde en ufak bir bıkkınlık göstermeyen değerli danışman hocam Prof. Dr. Ali BULUT Beye, ayrıca çalışma isminin bulunmasında yardımcı olan Şahin Tatar kardeşime, tenkitleri ve değerlendirmeleriyle çalışmanın olgunlaşmasını sağlayan tüm arkadaşlarıma ve emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Muhammed Emin YILDIRIM

İstanbul 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ	vi
KISALTMALAR	xviii
GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU	1
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	1
1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	2
1.5. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI	2
1.6. KONUYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR	3
1.6.1. Fesâhat	3
1.6.2. Belâgat.....	3
1.6.3. Me‘ânî	4
1.6.4. İtnâb	4

BİRİNCİ BÖLÜM

İ‘TİRÂZIN ANLAMI VE GAYELERİ	6
1.1. İ‘TİRÂZIN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI	6
1.2. İ‘TİRÂZ CÜMLESİNİN GAYELERİ.....	8
1.2.1. Tenzîh.....	8
1.2.2. Ta‘zîm	9
1.2.3. Duâ	9
1.2.4. Bedduâ	10
1.2.5. Tenbîh	10

1.2.5. Garip Bir Durumun Sebebine Dikkat Çekmek	11
1.2.6. İki Kişiden Birinin Daha Fazla Hak Sahibi Olmasına Dikkat Çekmek ...	11
1.2.7. Hemen Yerme İsteği	12
1.2.8. Hemen Övme İsteği	12
1.2.9. Özleme, Hasret Çekme.....	13
1.2.10. Âciz Bırakma	13
1.2.11. Edebî Sanatlara Riayet Etme.....	13

İKİNCİ BÖLÜM

İ‘TİRÂZ CÜMLESİNİN BULUNDUĞU YERLER.....	15
2.1. Fiil-Fâil Arasında	15
2.2. Fiil-Mef‘ûl Arasında	16
2.3. Fiil-Müte‘allık Arasında	17
2.4. Müstesnâ-Müstesnâ Minh Arasında.....	17
2.5. Mübtedâ-Haber Arasında	18
2.6. Aslı Mübtedâ-Haber Olanların İsim-Haberi Arasında	19
2.6.1. اِنَّ ve اِنَّ Harflerinin İsim-Haberi Arasında	19
2.6.2. لَعَلَّ ve لَيْتَ Harflerinin İsim-Haberi Arasında	20
2.6.3. كَأَنَّ ve لَكِنَّ Harflerinin İsim-Haberi Arasında	20
2.6.4. عَسَى Fiilinin İsim-Haberi Arasında	21
2.7. Birinci Mef‘ûl-İkinci Mef‘ûl Arasında	21
2.8. Şart-Cevabı Arasında	22
2.9. Kase (Yemin)-Cevabı Arasında	23
2.10. Sıfat-Mevsûf Arasında	23
2.11. Sıla-Mevsûl Arasında.....	24

2.12. Hâl-Zi'l-Hâl Arasında	24
2.13. Sılanın Parçaları Arasında.....	25
2.14. Muzâf-Muzâfun İleyh Arasında.....	27
2.15. Câr-Mecrûr Arasında	27
2.16. Harf-Harfin Te'kidi Arasında	28
2.17. Tenfîs Harfi (سَوْفَ)-Fiili Arasında	28
2.18. ۚ Harfi-Fiili Arasında	29
2.19. Nefî Harfi-Fiili Arasında.....	30
2.20. Mana Olarak Birbirine Bağlı İki Kelâm Arasında	31
2.20.1. Tefsîr-Müfesser Arasında.....	31
2.20.2. Ma'tûf-Ma'tûf Aleyh Arasında	32
2.20.3. Bedel-Mübdel Minh Arasında.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂNI KERÎM'DE İ'TİRÂZÎ CÜMLELER VE MEÂLLERE YANSIMASI

.....	34
3.1. BAKARA 2/6. AYET	36
3.1.1. Ayetteki İ'tirâz	36
3.1.2. Meâllere Yansımaları.....	37
3.2. BAKARA 2/24.....	38
3.2.1. Ayetteki İ'tirâz	38
3.2.2. Meâllere Yansımaları.....	39
3.3. BAKARA 2/25	39
3.3.1. Ayetteki İ'tirâz	40
3.3.2. Meâllere Yansımaları.....	40
3.4. BAKARA 2/70.....	41

3.4.1. Ayetteki İ'tirâz	41
3.4.2. Meâllere Yansıması.....	42
3.5. BAKARA 2/72.....	43
3.5.1. Ayetteki İ'tirâz	43
3.5.2. Meâllere Yansıması.....	44
3.6. BAKARA 2/80.....	44
3.6.1. Ayetteki İ'tirâz	45
3.6.2. Meâllere Yansıması.....	45
3.7. BAKARA 2/92.....	46
3.7.1. Ayetteki İ'tirâz	46
3.7.2. Meâllere Yansıması.....	47
3.8. BAKARA 2/111	47
3.8.1. Ayetteki İ'tirâz	47
3.8.2. Meâllere Yansıması.....	48
3.9. BAKARA 2/233.....	48
3.9.1. Ayetteki İ'tirâz	49
3.9.2. Meâllere Yansıması.....	49
3.10. BAKARA 2/238-239	50
3.10.1. Ayetteki İ'tirâz.....	51
3.10.2. Meâllere Yansıması.....	51
3.11. ALİ İMRÂN 3/36.....	52
3.11.1. Ayetteki İ'tirâz	52
3.11.2. Meâllere Yansıması.....	52
3.12. ALİ İMRÂN 3/73.....	53
3.12.1. Ayetteki İ'tirâz	53

3.12.1. Meâllere Yansıması.....	54
3.13. ALİ İMRÂN 3/128	54
3.13.1. Ayetteki İ'tirâz	55
3.13.2. Meâllere Yansıması.....	55
3.14. ALİ İMRÂN 3/134-135	56
3.14.1. Ayetlerdeki Birinci İ'tirâz	56
3.14.2. Ayetlerdeki İkinci İ'tirâz.....	57
3.14.3. Meâllere Yansıması.....	57
3.15. ALİ İMRÂN 3/140.....	58
3.15.1. Ayetteki İ'tirâz	58
3.15.2. Meâllere Yansıması.....	59
3.16. ALİ İMRÂN 3/152.....	60
3.16.1. Ayetteki İ'tirâz	60
3.16.2. Meâllere Yansıması.....	61
3.17. ALİ İMRÂN 3/154.....	61
3.17.1. Ayetteki İ'tirâz	62
3.17.2. Meâllere Yansıması.....	62
3.18. ALİ İMRÂN 3/178.....	63
3.18.1. Ayetteki İ'tirâz	63
3.18.2. Meâllere Yansıması.....	64
3.19. ALİ İMRÂN 3/191.....	64
3.19.1. Ayetteki İ'tirâz	65
3.19.2. Meâllere Yansıması.....	65
3.20. ALİ İMRÂN 3/195.....	66
3.20.1. Ayetteki İ'tirâz	66

3.20.2. Meâllere Yansıması.....	67
3.21. NİSÂ 4/45	67
3.21.1. Ayetteki İ'tirâz	68
3.21.2. Meâllere Yansıması.....	68
3.22. NİSÂ 4/73	69
3.22.1. Ayetteki İ'tirâz	69
3.22.2. Meâllere Yansıması.....	70
3.23. NİSÂ 4/87	71
3.23.1. Ayetteki İ'tirâz	71
3.23.2. Meâllere Yansıması.....	71
3.24. NİSÂ 4/128	72
3.24.1. Ayetteki İ'tirâz	72
3.24.2. Meâllere Yansıması.....	72
3.25. MÂİDE 5/3	73
3.25.1. Ayetteki İ'tirâz	74
3.25.2. Meâllere Yansıması.....	74
3.26. MÂİDE 5/106	75
3.26.1. Ayetteki Birinci İ'tirâz	76
3.26.2. Meâllere Yansıması.....	76
3.26.3. Ayetteki İkinci İ'tirâz.....	77
3.26.4. Meâllere Yansıması.....	77
3.27. EN'ÂM 6/75	78
3.27.1. Ayetteki İ'tirâz	78
3.27.2. Meâllere Yansıması.....	79
3.28. EN'ÂM 6/106	79
3.28.1. Ayetteki İ'tirâz	79

3.28.2. Meâllere Yansıması.....	80
3.29. EN‘ÂM 6/141-142	80
3.29.1. Ayetlerdeki Birinci İ‘tirâz	81
3.29.2. Ayetlerdeki İkinci İ‘tirâz.....	81
3.29.3. Meâllere Yansıması.....	81
3.30. EN‘ÂM 6/145	82
3.30.1. Ayetteki İ‘tirâz	82
3.30.2. Meâllere Yansıması.....	82
3.31. A‘RÂF 7/2.....	83
3.31.1. Ayetteki İ‘tirâz	83
3.31.2. Meâllere Yansıması.....	84
3.32. A‘RÂF 7/42.....	85
3.32.1. Ayetteki İ‘tirâz	85
3.32.2. Meâllere Yansıması.....	85
3.33. TEVBE 9/11-12	86
3.33.1. Ayetlerdeki Birinci İ‘tirâz	86
3.33.2. Ayetlerdeki İkinci İ‘tirâz.....	86
3.33.3. Meâllere Yansıması.....	87
3.34. YUNUS 10/71	88
3.34.1. Ayetteki İ‘tirâz	88
3.34.2. Meâllere Yansıması.....	88
3.35. YUNUS 10/88.....	89
3.35.1. Ayetteki İ‘tirâz	89
3.35.2. Meâllere Yansıması.....	90
3.36. HÛD 11/44	91
3.36.1. Ayetteki İ‘tirâz	91

3.36.2. Meâllere Yansıması.....	91
3.37. HÛD 11/116.....	92
3.37.1. Ayetteki İ'tirâz	92
3.37.1. Meâllere Yansıması.....	92
3.38. İBRAHİM 14/9	93
3.38.1. Ayetteki İ'tirâz	94
3.38.2. Meâllere Yansıması.....	94
3.39. NAHL 16/14	95
3.39.1. Ayetteki İ'tirâz	95
3.39.2. Meâllere Yansıması.....	96
3.40. NAHL 16/33	96
3.40.1. Ayetteki İ'tirâz	97
3.40.2. Meâllere Yansıması.....	97
3.41. NAHL 16/43	98
3.41.1. Ayetteki İ'tirâz	98
3.41.2. Meâllere Yansıması.....	99
3.42. NAHL 16/57	99
3.42.1. Ayetteki İ'tirâz	100
3.42.2. Meâllere Yansıması.....	100
3.43. NAHL 16/101	100
3.43.1. Ayetteki İ'tirâz	101
3.43.2. Meâllere Yansıması.....	101
3.44. İSRÂ 17/53	101
3.44.1. Ayetteki İ'tirâz	102
3.44.2. Meâllere Yansıması.....	102
3.45. İSRÂ 17/101	103

3.45.1. Ayetteki Birinci İ'tirâz	103
3.45.2. Ayetteki İkinci İ'tirâz	104
3.45.2. Meâllere Yansıması.....	104
3.46. KEHF 18/16	104
3.46.1. Ayetteki İ'tirâz	105
3.46.2. Meâllere Yansıması.....	105
3.47. MÜ'MİNÛN 23/117	106
3.47.1. Ayetteki İ'tirâz	106
3.47.2. Meâllere Yansıması.....	106
3.48. KASAS 28/8	107
3.48.1. Ayetteki İ'tirâz	107
3.48.2. Meâllere Yansıması.....	107
3.49. RÛM 30/18	108
3.49.1. Ayetteki İ'tirâz	108
3.49.2. Meâllere Yansıması.....	108
3.50. LOKMÂN 31/14	109
3.50.1. Ayetteki İ'tirâz	109
3.50.2. Meâllere Yansıması.....	110
3.51. Saffât 37/159	110
3.51.1. Ayetteki İ'tirâz	111
3.51.2. Meâllere Yansıması.....	111
3.52. AHKÂF 46/21	112
3.52.1. Ayetteki İ'tirâz	112
3.52.2. Meâllere Yansıması.....	113
3.53. MUHAMMED 47/2	113
3.53.1. Ayetteki İ'tirâz	114

3.53.2. Meâllere Yansıması.....	114
3.54. MUHAMMED 47/22.....	115
3.54.1. Ayetteki İ'tirâz	115
3.54.2. Meâllere Yansıması.....	115
3.55. HUCURÂT 49/7	116
3.55.1. Ayetteki İ'tirâz	116
3.55.2. Meâllere Yansıması.....	116
3.56. VÂKİ'A 56/76	117
3.56.1. Ayetteki Birinci İ'tirâz	117
3.56.2. Ayetteki İkinci İ'tirâz.....	118
3.56.3. Meâllere Yansıması.....	118
3.57. MÜDDESSİR 74/19-20	119
3.57.1. Ayetteki İ'tirâz	119
3.57.2. Meâllere Yansıması.....	120
3.58. A'LÂ 87/7	120
3.58.1. Ayetteki İ'tirâz	120
3.58.2. Meâllere Yansıması.....	120
SONUÇ.....	122
KAYNAKÇA	123

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çantay	: Hasan Basri antay Meâli
Diyanet:	: Diyanet Vakfı Yayınları Meâli
Elmalılı	: Elmalılı M. Hamdi Yazır Meâli
H.z.	: Hazreti
nşr. haz.	: Neşre hazırlayan
r.a.	: Radıyallahu anh
sad.	: Sadeleştiren
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
s.	: Sayfa
Sos. Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
thk.	: Tahkik
tsh.	: Tashih
t.y.	: Tarih yok

Ü.	: Üniversitesi
v.b.	: Ve benzeri
v.d.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınevi
yay. haz.	: Yayına hazırlayan
y.y.	: Yayın yeri yok

GİRİŞ

1.1. ARAŞTIRMANIN KONUSU

Kur'ân'daki belâgat yönleri sınırsızdır. Bununla birlikte âlimler tarafından bunlar ortaya çıkarılmak istenmiştir. Bu yönlerden biri de çalışmada da açıklanacağı gibi itnâbın bir çeşidi olan i'tirâz cümlesidir. İtnâbın farklı farklı tanımı yapılabilir fakat kısaca bir sözün bir faydadan dolayı uzatılması demektir. Bu uzatmanın birçok yolu olabilir ve bu yollardan biri de i'tirâz cümlesidir. Bu çalışmanın asıl konusunu, Kur'ân'daki i'tirâz cümleleri, bunların tefsirlerde nasıl îzâh edildiği, meâllere nasıl yansıtıldığı oluşturmaktadır. Dolayısıyla i'tirâz cümlesinin ne olduğu, gayeleri ve bulunduğu yerler, asıl konunun daha iyi anlaşılabilmesi için bu çalışmada yer alan diğer tâlî konulardır.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Çalışmamızın amacı, Kur'ân'daki i'tirâz cümlelerini ortaya çıkarmak, bunların tefsirlerde nasıl açıklandığı, meâllere nasıl yansıtıldığını incelemek, aynı şekilde Kur'ân'daki bu cümlelerin var olmasının manaya nasıl bir fayda sağladığını göstermek, böylece Kur'ân'ın sınırsız olan belâgat yönlerinden birini ortaya çıkarmaktır.

Her çalışmanın kendisine ait bir öneminin olduğu muhakkaktır. Bu çalışma da yirmi kadar tefsirin incelenip Kur'ân'daki i'tirâz cümlelerini ortaya çıkarmayı amaçlaması ve meâllerde bunların nasıl yansıtıldığını gözler önüne sermek istemesi açısından öneme sahiptir. Zira çalışma sonunda Kur'ân'daki i'tirâz cümleleri hakkında bilgi sahibi olunacağı gibi tefsirler ışığında meâllerde, bu cümlelere dikkat edilip edilmediği hakkında bir öngörüye sahip olunacaktır.

Ayrıca konunun önemini ortaya koyması açısından şu hususu da dile getirmek gerekmektedir: İ'tirâz cümlesi iki öge arasına giren bir cümledir. Fakat bu cümle âlimler tarafından bazen birinci ögenin devamı gibi kabul edilmekte, dolayısıyla i'tirâz cümlesi kabul edilmemektedir. Bu da anlama büyük bir etki

yapmaktadır. Zira i'tirâz olduğunda birinci cümle ile i'râb yönünden bağlantısı olmayacakken; birinci cümlenin ögesi kabul edildiğinde i'râb olarak ona bağlı olduğu gibi anlam olarak da onun devamı olmakta ve i'tirâz olma özelliğini kaybetmektedir. Dolayısıyla ayetlerin anlamının değişmesini bu yönden ele alması açısından araştırmanın konusu ayrıca bir öneme sahiptir.

1.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmanın ilk aşamasında üçüncü bölümde belirtilen kriterlere göre Kur'ân'daki i'tirâz cümleleri tespit edilmiştir. Daha sonra bu ayetler yirmi kadar tefsirden teker teker bakılmıştır. Tefsirlerde cümlenin i'tirâz olarak kabul edildiği, eğer i'tirâz kabul edilmiyorsa neden edilmediği ifade edilmiştir. Tefsir araştırması bitirildikten sonra belli başlı önemli meâllere bakılarak bu cümlelerin i'tirâz şekliyle manaya yansıtılıp yansıtılmadığı araştırılmış ve tefsirler ışığında değerlendirmeler yapılmıştır.

1.5. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Çalışmanın asıl kaynaklarını literatürümüzdeki önemli tefsir kaynakları oluşturmaktadır. Zira tespit edilen i'tirâz cümleleri, Taberî (310)'nin *Câmi'u'l-Beyân 'an Te'vîli'l-Kur'ân*, Sa'lebî (427)'nin *el-Keşf ve'l-Beyân*, Vâhidî (468)'nin *et-Tefsîru'l-Basîd*, Beğavî (516)'nin *Me'âlimü't-Tenzîl*, Zemahşerî (538)'nin *el-Keşşâf 'an Ğavâmidü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekâvî'l fî Vücûhi't-Te'vîl*, İbn 'Atiyye (541)'nin *el-Muharrerü'l-Vecîz*, Fahrüddin Râzî (606)'nin *Mefâtihu'l-Ğayb*, Kurtubî (671)'nin *el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân vel-Mübeyyinü limâ Tezammenehü mine's-Sünne ve Âyi'l-Kur'ân*, Beyzâvî (685)'nin *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Nesefî (710)'nin *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Ebu Hayyân (745)'in *el-Bahru'l-Muhît*, İbn Kesîr (774)'in *Tefsîru'l-Kur'ân'ni'l-'Azîm*, Suyutî (911)'nin *ed-Dürri'l-Mensûr fî't-Tefsîr bi'l-Me'sur* ve Ebussuud Efendi (982)'nin *İrşâdu'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm* adlı klasik tefsirlerin yanında günümüze daha yakın olan Âlûsî (1270)'nin *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ân'i'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Elmalılı M. Hamdi Yazır (1942)'in *Hak Dini Kur'ân Dili*, İbn Âşûr (1973)'un *et-Tahrîr ve't-*

Tenvîr adlı eserler başta olmak üzere diğer bazı tefsirlerle birlikte toplam yirmiye yakın tefsir kitabından bakılarak incelenecektir. Ayrıca ihtiyaç duyuldukça lûgat, belâgat, sarf, nahiv ve konuyla ilgili yazılmış diğer kaynaklara da müracaat edilecektir.

Meâllerden de Prof. Dr. Hayrettin Karaman ve arkadaşları tarafından hazırlanıp Diyanet İşleri Başkanlığı Vakfı'nca 1987 yılında yayımlanan *Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli*, Elmalılı M. Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay'ın hazırlamış olduğu meâller dikkate alınarak incelenecektir.

1.6. KONUYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

İ'tirâzî cümlelerin Kur'ân'daki varlığını ve bunun meâllere yansıtılmasını değerlendirmeye başlamadan önce i'tirâz cümlesinin, itnâbın bir çeşidi, itnâbın da fesâhat ve belâgat ilimlerinin bir bölümü olmasından dolayı bu iki ilim ve itnâbın icmâlen tanımlanması gerekmektedir. İ'tirâz cümlesi ise birinci ve ikinci bölümde ayrıntılı olarak izah edilecektir.

1.6.1. Fesâhat

Fesâhat, sözlük olarak açık seçik, belli olma, düzgün olma¹, ortaya çıkarma² manalarına gelmektedir. Terim olarak ise genel olarak fesâhat; cümleyi oluşturan lafızların akıcı olması, manalarının da açık seçik olmasıdır.³ Fesâhatın; kelimenin fesâhatı, kelâmın fesâhatı ve mütekellimin fesâhatı olmak üzere üç şekli vardır.⁴

1.6.2. Belâgat

Belâgat, sözlükte güzel beyan ve kuvvetli etkileme anlamlarına gelmektedir.⁵

---

¹ Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrrem b. Ali el-Ensârî İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru'l-Me'ârif, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr v.d., tek cilt, Kahire, t.y., s. 3419-3420; Mevlüt Sarı, **el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat**, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul y.y., s. 1160-1161.

² Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer Taftâzânî, **Muhtasaru'l-Meânî**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1977, s. 12.

³ Ali Bulut, **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'**, İfav Yayınevi, III. Baskı, İstanbul 2015, s. 37.

⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Taftâzânî, **Muhtasaru'l-Meânî**, s. 12-21.

⁵ İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, s. 345-347; Sarı, **el-Mevârid**, s. 126-127.

Terim olarak ise belâgat; kelamın fasîh olmakla beraber muktezâ-yı hale (yer, zaman ve muhatabın durumuna) da uygun olmasıdır. Belâgatın da, kelamın belâgatı ve mütekellimin belâgatı olmak üzere iki şekli vardır.⁶ İlim olarak belâgat; me‘ânî, beyân ve bedî‘ olmak üzere üç ayrı ilme ayrılmaktadır. Konumuz ile bağlantısı gereği sadece me‘ânî ilmi kısaca tanımlanacaktır.

1.6.3. Me‘ânî

Belâgatın üç ilminden birisi olan me‘ânî, ma‘na kelimesinin çoğulu olup sözün ifade ettiği, lafzın delalet ettiği şey, bir söz veya hareketten anlaşılan şey demektir.⁷ Terim olarak ise me‘ânî; Arapça lafızların muktezâ-yı hale (yer, zaman ve muhatabın durumuna) uygun olmasına dair kuralları ele alan ilim dalıdır.⁸ Buna göre lafızların dizilişindeki incelik ve güzellik, tertibindeki kolaylık ve sadelik aynı şekilde lafızların tatlılığı ve sağlamlığı gibi özelliklerle belâgat ilmi ilgilenir. Belâgat kitapları genelde me‘ânî ilmi altında sekiz konuyu incelemektedir. Bunlar isnâd, müsnedün ileyh, müsned, haber-inşâ, filin müteallakları, kasr, fasıl-vasıl ve îcâz-itnâb-müsâvât konularıdır.⁹ İ‘tirâz cümlesi, itnâb başlığı altına girdiğinden dolayı burada itnâbın da kısaca açıklanmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1.6.4. İtnâb

İtnâb, kelime olarak t-n-b kökünden gelen if‘âl babında bir masdar olup sözlükte, bir şeyi mübalağa yaparak kötölemek veya övmek, bir şeyde aşırıya gitmek vb. gibi anlamlara gelmektedir.¹⁰ Terim olarak ise; bir faydaya binâen insanların alışık olduğu lafızdan daha fazla lafız ile maksadı ifade etmektir. Diğer bir deyişle bir faydaya binaen sözü uzatmaktır.¹¹ Belâgat kitapları, bazen itnâbı oluşturan cümlelerin yapısından hareketle taksim yaparken, bazen de itnâbın gayesinden

⁶ Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 21-22; Muhammed Süleyman Abdullah Aşkar, **Mu‘cemu ‘Ulûmi’l-Luğati’l-‘Arabiyye, Müessesetü’r-Risâle**, Beyrut 1422/2001, s. 102-103; Bulut, **Belâgat**, s. 47.

⁷ Hasan Akay, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, İslam Bilgi Merkezi (UKOM), İstanbul, t.y., s. 202.

⁸ Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 29; Rüknu’d-Dîn Muhammed b. Ali b. Muhammed Cürcânî, **el-İşârât ve’t-Tenbihât fî ‘İlmi’l-Belâga**, thk.: İbrahim Şemsuddîn, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrut 1423/2002, s. 13; Bulut, **a.g.e.**, s. 53.

⁹ Cürcânî, **el-İşârât ve’t-Tenbihât**, s. 25.

¹⁰ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 3145-3147; Sarı, **a.g.e.**, s. 940.

¹¹ Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 255; Cürcânî, **a.g.e.**, s. 125; Bulut, **a.g.e.**, s. 154.

hareketle ya da her iki bakış açısıyla taksim yapmaktadır. Bunlar; genel olarak izâh, tevşî‘, atıf, tekrar, îgâl, tezyîl, tekmîl, tetmîm ve i‘tirâz olmak üzere dokuz çeşittir.¹² Bu çalışmada itnâb çeşitlerinden biri olan i‘tirâz cümleleri Kur’ân-ı Kerim çerçevesinde ele alınacak ve bunların meallerdeki yansımaları incelenecektir.

---

¹² Ayrıntılı bilgi için bkz.: Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 254-273; Cürcânî, **a.g.e.**, s. 125-134; Bulut, **a.g.e.**, s. 166-181.

BİRİNCİ BÖLÜM

İ‘TİRÂZIN ANLAMI VE GAYELERİ

1.1. İ‘TİRÂZIN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

İ‘tirâz sözlükte, “iki şey arasına fasıla koyacak şekilde gelmek” anlamında kullanılır. İki şeyin arasına mânî olan anlamında عارض kelimesi kullanılmaktadır.¹³

Nahiv ve belâgatteki i‘tirâz bundan alınmıştır.¹⁴ Terim olarak ise itnâbın bir çeşidi olan i‘tirâz cümlesi; “vehmi (yanlış anlaşılmalı) kaldırma dışındaki bir faydaya binaen, bir kelam içerisinde veya anlam olarak birbirine bağlı iki kelam arasında, i‘râbda yeri olmayan bir veya daha fazla ara cümle getirmektir.”¹⁵

Tarifte yer alan “vehmi (yanlış anlaşılmalı) kaldırma dışındaki bir faydaya binaen” kaydı ile itnâbın bir çeşidi olan tekmîl (ihtirâs) tarifin dışında kalmıştır. Zira tekmîl, maksadın tersine bir vehim verebilecek sözde, o vehmi ortadan kaldıracak bir sözün getirilmesidir.¹⁶ Aynı şekilde “i‘râbda yeri olmayan” kaydı ile îğâl ve tetmîm de tarifin dışında kalmıştır. Çünkü îğâl, bir sözü nükte ifade eden ve i‘râbda yeri olan bir şeyle bitirmektir. Bu şey olmasa da aslında mana tamamdır.¹⁷ Tetmîm de bir nükteye binaen, maksadın tersine bir vehmin olmadığı sözde, cümlenin asıl unsurlarından olmayan bir ögenin eklenmesidir¹⁸ fakat bu eklenen ögenin dolayısıyla tetmîmin ve îğâlin i‘râbda mahalli vardır. Bu durumda bu üçü de i‘tirâzın tanımına

¹³ İbn Manzûr, **a.g.e.**, s. 2885-2897.

¹⁴ Abdurrahman Hasan Habenneke Meydânî, **el-Belâğatü'l-‘Arabiyye**, Dâru'l-Kalem - Dâru's-Şâmiyye, Beyrut 1996, c. II, s. 80.

¹⁵ Celâluddîn Muhammed b. Abdurrahman el-Hatip Kazvîni, **et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâğa**, thk.: Abdulhamid Hindâvî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, s. 59; **el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğa el-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y., s. 206; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 269; Hamza b. Turgut Aydınî, **“Kitâbu'l-Mesâlik fî'l-Me‘ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî‘”**, thk.: Üzeyir Tuna, Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 2003, s. 38; ‘Aysî Mehmet Efendi Tirvî, **“el-Münekkehâtu'l-Meşruhâ fî'l-Me‘ânî ve'l-Beyân”**, thk.: M. Vecih Uzunoglu, Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 1997, s. 43.

¹⁶ Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 59; **el-İzâh**, s. 203; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 268; ‘Aysî Mehmet Efendi, **“el-Münekkehât”**, s. 42; Aydınî, **“Kitâbu'l-Mesâlik”**, s. 38.

¹⁷ Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 58; **el-İzâh**, s. 199; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 266; ‘Aysî Mehmet Efendi, **“a.g.e.”**, s. 41; Aydınî, **“a.g.e.”**, 37.

¹⁸ Kazvîni, **et-Telhîs**, s. 59; **el-İzâh**, s. 205; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 268; ‘Aysî Mehmet Efendi, **“a.g.e.”**, s. 42; Aydınî, **“a.g.e.”**, 38.

girmemektedir.

Tanımda yer alan “anlam olarak birbirine bağlı iki kelam” ifadesinden de anlaşılacağı üzere, i’tirâzın gerçekleşmesi için bunun, fiil-fâil, mübtedâ-haber, sıfat-mevsuf vb. gibi istisnâ, te’vîl edilme ve şâz olma durumları dışında, herhangi bir şeyle ayrılması mümkün olmayan cümle ögeleri arasında bulunması gerekmektedir.¹⁹ Bununla beraber i’tirâz, bu araya girme durumundan dolayı kelamda bir kusurluluk da oluşturmaz. Zira büyük nahiv âlimi İbn Cinnî (ö. 392/1002), i’tirâz ile yapılan itnâbın büyük bir ilim olduğunu, Arap kelimada te’kit amaçlı olabileceğini, aynı şekilde bunun Kur’ân-ı Kerim, fasîh şiirlerde ve nesirde geldiğini, bu sebeple bunu kullananın kınanamayacağını ve inkâr edilemeyeceğini ifade etmektedir.²⁰ İmam Zerkeşî’ye (ö. 794/1392) göre de i’tirâz te’kiddir. Zira o, meşhur usûl kitabında, i’tirâzı tekidin kısımları arasında zikretmiş, ayrıca bazı âlimlerin buna “iltifât” dediğini aktarmış ve akabinde bunun birçok faydasına değinmiştir.²¹ Arap belâğatında çığır açmış olan dil bilimi âlimi Sekkâkî (ö. 626/1229) de bunu manevî güzelliklerden saymış ve bunun “haşv” diye de isimlendirildiğini aktarmıştır.²²

Bazı âlimler, i’tirâzın başka şekillerde de gelebildiğini belirtmişlerdir. Bunlar da kendi içerisinde iki fırkaya ayrılmışlardır. Bir grup, bunun cümle sonunda ve anlam olarak birbirine bağlı olmayan iki kelam arasında da gelebileceğini belirtir. Bunlara göre i’tirâz, tezyîli de kapsamış olmaktadır. Diğer fırka ise bunun, cümle olarak da müfret olarak da gelebileceğini belirtmiştir. Bu durumda i’tirâz, tetmîm ve tekâmîlin bazı şekillerini de kapsamaktadır.²³ Fakat biz burada, çoğunluğa göre tanımlı verileni tercih edip bir kelam içerisindeki veya anlam olarak birbirine bağlı iki kelam arasındaki i’tirâzı tercih edeceğiz.

Şunu da belirtmek gerekir ki i’tirâz cümlesi, vâv ve fâ harfi ile de

¹⁹ Ebu’l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî İbn Cinnî, **el-Hasâis**, thk.: Muhammed Ali en-Neccâr, Daru’l-Kutubi’l-Mısriyye, Kahire 1371/1952, c. I, s. 335.

²⁰ İbn Cinnî, **el-Hasâis**, c. I, s. 335.

²¹ Bedruddin Muhammed b. Abdullah Zerkeşî, **el-Burhân fi ‘Ulûmi’l-Kur’ân**, thk.: Yusuf Abdurrahman el-Mera’selî v.d., Daru’l-Ma’rife, Beyrut 1994/1415, c. III, s. 134.

²² Ahmed Matlûb, **Mu’cemu’l-Mustalahâtî’l-Belâğiyye ve Tetavvurihâ**, Matbaatü’l-Mecme’ul-İlmiyy, Irak 1983/1403, c. I, s. 244.

²³ Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 270-271.

gelebilmektedir. Bu harfler, atıf ve hâl harflerinden farklı olup “i’tirâz vâv’ı ve i’tirâz fâ’sı” diye isimlendirilmektedir.²⁴

İ’tirâzın sözlük ve terim anlamını kısaca açıkladıktan sonra konuyu daha detaylandırmak için i’tirâz cümlesinin getirilme gayelerinden bazılarına değinmek istiyoruz.

1.2. İ’TİRÂZ CÜMLESİNİN GAYELERİ

İ’tirâz cümlesi, birtakım gayeler için getirilmektedir. Bu gayelerin ortak noktası; kelâmı takviye edip te’kit etmek ve güzelleştirmek²⁵ denilebilir. Konunun daha anlaşılır hale gelmesinin, örneklerle bunları açıklamaya, detaylandırmaya ve farklı farklı başlıklar halinde zikretmeye ihtiyaç duyduğu kanaatindeyiz.

1.2.1. Tenzîh

İ’tirâz cümlesi, önceki kelimada geçen bir vehmi hemen ortadan kaldırarak tenzih etmek amacıyla kullanılabilir.²⁶ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحَانَهُ وَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ “Kızları Allah’a isnat ediyorlar -Allah bundan münezzehtir- Beğendikleri (erkek çocukları) da kendilerinin oluyor.”²⁷ Ayeti kerimede müşriklerin Allah’a kız çocukları yani melekleri nispet etmelerinin aktarılmasından hemen sonra سُبْحَانَهُ ifadesiyle Allah bundan tenzih edilmektedir.

²⁴ Abdülmüte’âl es-Sâ’idî, **el-Belâgatü’l-Âliye İlmü’l-Me’ânî**, nşr. haz.: Abdulkâdir Hüseyin, Mektebetü’l-Âdâb, Kahire 1991/1411, s. 130.

²⁵ Ebu Muhammed Cemâluddîn Abdullah b. Yusuf, el-Ensârî el-Mısırî İbn Hişâm en-Nahvî, **Muğni’l-Lebîb ‘an Kutubi’l-E’ârîb**, thk.: Abdullatif Muhammed el-Hatîp, es-Silsiletü’t-Turâsiyye, Kuveyt 2000/1421, c. V, s. 56; Ahmed b. Muhammed ez-Zeylî es-Sivasî Zeylî, **Şerhu Kavâ’idi’l-İ’râb-Hallu Me’âkırı’l-Kavâ’id, (Haşiyetü’l-‘Akdi’n-Nâmî üzerinde)**, haşiyeye: Muhammed Nuri Nas, yay. haz.: Fuad Mahmud Nâsır, Daru Nûri’s-Sabâh (Nursabah Yay.), Midyat 2011, s. 171; Meydânî, **el-Belâgatü’l-‘Arabiyye**, c. II, s. 80.

²⁶ Kazvînî, **et-Telhîs** s. 59; **İzâh**, c. I, s. 206; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 269; İbn Hişâm, **Muğni’l-Lebîb**, c. V, s. 94; Aydınî, **“a.g.e.”**, s. 38; ‘Ayşî Mehmet Efendi, **“a.g.e.”**, s. 43; es-Sâ’idî, **el-Belâgatü’l-‘Aliye**, s. 130; Abduh Abdulaziz Kalkîle, **el-Belâgatü’l-İstîlâhiyye**, Daru’l-Fikri’l-Arabiyy, III. Baskı, Kahire 1992/1412, s. 283; Meydânî, **a.g.e.**, c. II, s. 80; Ahmed Matlûb ve Kâmil Hasan el-Basîr, **el-Belâğa ve’t-Tatbîk**, Vizâretü’t-Ta’lîmî’l-‘Âlî ve’l-Bahsi’l-‘İlmî, Irak 1999/1420, s. 214; Ali Bulut, **“Kur’ân-ı Kerim’de İtnâb Üslûbu”**, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3/11, 2010, s. 194.

²⁷ Nahl 16/57.

1.2.2. Ta‘zîm

İ‘tirâz cümlesinin gayelerinden biri de yüceltmedir. Ayeti kerimede şöyle buyurulmaktadır: **فَلَا أُفْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ** “Hayır, yıldızların yerleri üzerine yemin ederim ki; -bir bilerseniz- bu ne büyük bir yemindir.”²⁸ Bu ayetteki “-bir bilerseniz-” anlamındaki **لَوْ تَعْلَمُونَ** cümlesi, sıfat-mevsûf arasında getirilmiş, bununla yeminin yüceltilmesi amaçlanmıştır.²⁹

1.2.3. Duâ

İ‘tirâzın gayelerinden biri de duadır. Kendisine selam veren birinin sesini duymayan şair şu şiiri söylemiştir:

إِنَّ الثَّمَانِينَ -وَبُلِّغْتَهَا-   قَدْ أَحْوَجْتُ سَمْعِي إِلَى تَرْجُمَانٍ

“Şüphesiz, seksen yaş -Sen de o yaşa eresin- kulağımı bir tercümana muhtaç etti.”³⁰

Bu şiirdeki “-Sen de o yaşa eresin-” anlamındaki **وَبُلِّغْتَهَا** cümlesi, muhatabın ömrünün uzun olması konusunda yapılmış bir dua cümlesidir ve i‘tirâzdır. Şair burada muhataba dua ederken aynı zamanda yaşlı olmasını, bu yüzden selamı duymadığını anlayışla karşılmasını da ondan bir anlamda istemektedir. Başka bir şiirde şöyle denilmektedir:

وَتَحْتَقِرِ الدُّنْيَا إِحْتِقَارَ مُجْرَبٍ   يَرَى كُلَّ مَا فِيهَا -وَحَاشَاكَ- فَانِيًّا

“Dünya içindeki her şeyi -kendin hariç- fânî gören tecrübeli bir kişinin hor

²⁸ Vâkı‘a 56/75-76.

²⁹ Matlûb ve Basîr, **a.g.e.**, s. 214; Bulut, “**a.g.m.**”, s. 194.

³⁰ Kazvînî, **et-Telhîs** s. 59; **Îzâh**, c. I, s. 206; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 269; İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 59; Aydınî, “**a.g.e.**”, 38; ‘Aşî Mehmet Efendi, “**a.g.e.**”, s. 43; Matlûb, **Mu‘cemu’l-Mustalahât**, c. I, s. 244; Matlûb ve Basîr, **el-Belâğa ve’t-Tatbîk**, s. 214; Kalkîle, **a.g.e.**, s. 283; Bulut, Ali, “**Kur’ân-ı Kerim’de İtnâb Üslûbu**”, s. 195.

görmesi gibi sen de dünyayı hor gör.”³¹

Şiirde “-kendin hariç-” anlamındaki –وَحَاشَاكَ– cümlesi, bazı âlimlere göre duâ amacıyla getirilmiş³², bazılarına göre ise tenzîh ve istisnâ anlamıyla getirilmiş³³ bir i‘tirâz cümlesidir. Sonuç olarak bu ikisi de zaten i‘tirâzın gayelerindedir.

1.2.4. Bedduâ

İ‘tirâz bir gayesi de bedduâ etmedir. Ayet-i kerimede şöyle buyurulmaktadır:

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١﴾ - فَفُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٣﴾ - ثُمَّ نَظَرَ ﴿٤﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٥﴾ ثُمَّ أَدْبَرَ ﴿٦﴾

وَأَسْتَكْبَرَ ﴿٧﴾ فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّؤْتَرٌ ﴿٨﴾ إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ﴿٩﴾

“Zira o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. -Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti) nasıl ölçtü biçtiyse!- Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda, kibirini yenemeyip sırt çevirdi de “Bu (Kur’an) dedi, olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, insan sözünden başka bir şey değildir.”³⁴ Ayetteki “Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti) nasıl ölçtü biçtiyse!” anlamındaki فَفُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢﴾ ثُمَّ قُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٣﴾ cümleleri Velid b. Muğire için yapılmış bedduâ cümleleridir. Ayetle ilgili ayrıntılı bilgi üçüncü bölümde Müddessir 74/19-20 başlığında verilecektir.

1.2.5. Tenbîh

İ‘tirâzın getirilme gayelerinden biri de bir duruma dikkat çekmek ve böylece önemine hemen vurgu yapmak olan tenbîhtir. Buna şu şiir örnek olarak verilebilir:

وَاعْلَمَ -فَعَلِمُ الْمَرْءُ يَنْفَعُهُ-   أَنْ سَوْفَ يَأْتِي كُلُّ مَا قَدَّرَا

³¹ Kazvîni, *Îzâh*, c. I, s. 206; Matlûb, *a.g.e.*, c. I, s. 244; Matlûb ve Basîr, *a.g.e.*, s. 214; es-Sâ‘idî, *a.g.e.*, s. 130; Kalkîle, *a.g.e.*, s. 283.

³² Kazvîni, *Îzâh*, c. I, s. 206; Matlûb, *a.g.e.*, c. I, s. 244; Matlûb ve Basîr, *a.g.e.*, s. 214; es-Sâ‘idî, *a.g.e.*, s. 130.

³³ Kalkîle, *a.g.e.*, s. 283.

³⁴ Müddessir 74/18-25.

“Şunu bil ki -kişinin bilgisi de kendisine fayda verir- takdir edilen her şey meydana gelecektir.”³⁵

Şiirdeki “-kişinin bilgisi de kendisine fayda verir-” anlamındaki **فَعِلْمُ الْمَرْءِ يَنْفَعُهُ** cümlesi, söylenenlerin önemli olduğunu belirtmek ve buna dikkat çekmek için getirilmiş bir i‘tirâz cümlesidir.

1.2.5. Garip Bir Durumun Sebebine Dikkat Çekmek

Garip bir durumun sebebine dikkat çekmek tenbîhten farklı bir gayedir. Zira tenbih, garip olmasa dahi bir duruma dikkat çekmektir. Bu sebeple bu ikisinin ayrı başlıklar halinde ele alınmasını uygun görmekteyiz. Buna şunu örnek verebiliriz:

فَلَا هَجْرُهُ يَبْدُو -وَفِي الْيَأْسِ رَاحَةٌ-   وَلَا وَصْلُهُ يَبْدُو لَنَا فَنُكَارِمُهُ

“O (sevgili)nin terk etmesi görünmüyor -umutsuzlukta da rahatlama vardır- vuslatı da bize görünmüyor ki ona değer verelim. (O halde herhangi bir sorun görünmüyor ve üzülmemeye de gerek yok demektir.)”³⁶

Sevgilisi kendisini terk ettiği halde şair “O (sevgili)nin terk etmesi görünmüyor” cümlesini kullanmıştır. Bu söz böyle bir durumda garip karşılanacağı için sonrasında da “-umutsuzlukta da rahatlama vardır-” anlamındaki **وَفِي الْيَأْسِ رَاحَةٌ** cümlesini getirmiş ve böylece bu garipliğin sebebine dikkat çekmiştir.

1.2.6. İki Kişiden Birinin Daha Fazla Hak Sahibi Olmasına Dikkat Çekmek

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ - حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَمَامِينَ - أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِحْبَابًا

³⁵ Kazvînî, **et-Telhîs** s. 59; **Îzâh**, c. I, s. 206; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 269; İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 101; Muhyiddin Mehmed Kâfiyeci, **Şerhu'l-I'râb 'an Kavâ'idî'l-I'râb**, thk.: Fahreddin Kabave, Dâru Talâs, Dimaşk 1993, s. 165; Aydınî, “**a.g.e.**”, 38; es-Sâ'idi, **a.g.e.**, s. 130; Matlûb, **a.g.e.**, c. I, s. 246; Matlûb ve Basîr, **a.g.e.**, s. 215; Kalkîle, **a.g.e.**, s. 283; Bulut “**a.g.m.**”, s. 195.

³⁶ Kazvînî, **Îzâh**, c. I, s. 207; 'Ayşî Mehmet Efendi, “**a.g.e.**”, s. 43; Kalkîle, **a.g.e.**, s. 283.

المَصِيرُ “Biz insana, ana-babasını vasiyet ettik -ki anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşıymıştı, sütten ayrılması da iki yıl içinde olmuştur- önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunduk. Dönüş ancak banadır.”³⁷ Ayette ana-baba çocuklara vasiyet edildikten sonra bunlardan annenin çektiği sıkıntılar sebebiyle bu vasiyete daha müstahak olduğu zikredilmiştir.³⁸

1.2.7. Hemen Yerme İsteği

İ'tirâzın bir gayesi de bir durumu ifade ederken hemen birini yerme isteğidir. Yerme cümlesi, kelamın sonuna konulmayıp kişi hemen yerilmek istenmekte ve bu sebeple de i'tirâz cümlesi getirilmektedir. Cimri birini yeren şair şöyle demektedir:

لَوْ أَنَّ الْبَاخِلِينَ - وَأَنْتَ مِنْهُمْ - رَأَوْكَ تَعَلَّمُوا مِنْكَ الْمِطَالَ

“Eğer cimriler -ki sen de onlardansın- seni görselerdi, borçlarını vadesinde ödemeyi senden öğrenirlerdi.”³⁹

Burada “-ki sen de onlardansın-” anlamındaki مِنْهُمْ cümlesi, أَنَّ harfinin isim ve haberi arasında gelen bir i'tirâz cümlesidir. Bununla muhatabın cimriliği hemen yerilmek istenmiştir.

1.2.8. Hemen Övme İsteği

Diğer bir gaye, yeri gelmişken hemen övme isteğidir. الشَّيْخُ عَبْدُ الْقَاهِرِ - نَعَمَ الشَّيْخُ عَبْدُ الْقَاهِرِ - نَعَمَ “Şeyh Abdülkâhir -ne güzel âlimdir- belâgat ilmini kurmuştur.”⁴⁰ Burada Şeyh Abdülkâhir’in ismi geçince hemen övülmüştür.

³⁷ Lokmân 31/14.

³⁸ Kazvîni, *İzâh*, c. I, s. 206; Aydmî, “a.g.e.”, 39; es-Sâ’idî, a.g.e., s. 130-131; Matlûb, a.g.e., c. I, s. 247; Kalkîle, a.g.e., s. 283.

³⁹ Kalkîle, a.g.e., s. 283; Matlûb ve Basîr, a.g.e., s. 215.

⁴⁰ ‘Ayşî Mehmet Efendi, “a.g.e.”, s. 43; Bulut, “a.g.m.”, s. 196.

1.2.9. Özleme, Hasret Çekme

Özlemek ve hasret çekmek de i'tirâzın kullanım gayelerindedir. Oğluna mersiye yazan şair şöyle demektedir:

وَإِنِّي -وَإِنْ قُدِّمْتَ قَبْلِي- لَعَالِمٌ   بَأَيِّ -وَإِنْ أُخِرْتُ مِنْكَ- قَرِيبٌ

“Muhakkak ben -sen benden önce ölmüş olsan da- evet ben, -senden sonra olsam da- (sana) yakın olduğumu biliyorum.”

Şiirde i'tirâz cümleleri اِنَّ ve اَنَّ harflerinin isim-haberleri arasında gelmiştir. Buradaki i'tirâz cümleleri ile oğlun babadan önce ölmesinden dolayı, babanın oğluna duyduğu hasret ve özlemin dile getirilmesi amaçlanmıştır.⁴¹

1.2.10. Âciz Bırakma

“Eğer bu Kur'ân benzerini yapamazsanız -ki yapamayacaksınız- o halde, yakıtı insan ve taşlardan oluşan ateşten sakının. (O) kâfirler için hazırlanmıştır.”⁴² Ayetteki “-ki yapamayacaksınız-” anlamındaki وَلَنْ تَفْعَلُوا cümlesi, şart-cevâbı arasında gelmiş bir i'tirâz cümlesi olup Kur'ân'ı inkâr eden muhatapların, onun bir süresinin dahi benzerini getirmekten âciz olduklarını dile getirmektedir.⁴³

1.2.11. Edebî Sanatlara Riayet Etme

İ'tirâz cümlesi, bazen de edebî sanatlara riayet etmek için getirilmektedir.

وَحُفُوقُ قَلْبٍ لَوْ رَأَيْتَ هَيْبَهُ   -يَا جَنِّي- لَرَأَيْتَ فِيهِ جَهَنَّمَ

⁴¹ Kalkîle, a.g.e., s. 284; Matlûb ve Basîr, a.g.e., s. 215.

⁴² Bakara 2/24.

⁴³ Bulut, “a.g.m.”, s. 196.

“Kalbimin atışındaki ateşi görseydin, -Ey Cennetim!- ondaki cehennemi de görmüş olurdun.”

Sevgiliden şefkat ve acımanın da istendiği bu beyitte cennet ve cehennem kelimeleri arasında tıbâk sanatı vardır.⁴⁴

Bir kısmını vermeye gayret ettiğimiz i'tirâz cümlesinin, durumu tasvir⁴⁵, Allah'ın ismiyle teberrük etmek⁴⁶, kastedileni açıkça getirmek⁴⁷ gibi birçok başka gayeleri de vardır. Hatta i'tirâzın bulunduğu ayet sayısı kadar i'tirâzın gayesi vardır dersek pek yanlış bir söz söylemiş olmayız. Zira aynı şiir veya ayette âlimler tarafından farklı gayeler çıkarılabilmektedir.⁴⁸ Aynı bu şekilde i'tirâzın bulunduğu tüm ayetlerde de bu farklı gaye çıkarılabilir. O halde âlimlerin i'tirâzın sayılamayacak kadar gayesinin olduğunu söylemesi⁴⁹ gibi, bulunduğu ayet sayısı kadar i'tirâzın gayesinin var olduğunu söylemek bize göre doğru bir bilgidir. Bununla beraber bunların tümünün ortak gayesinin, kelamı te'kit etmek ve yeri gelmişken hemen durumu ifade etmek olduğunu söylememiz mümkündür.

---

⁴⁴ Kazvîni, **Îzâh**, c. I, s. 207; Aydınî, “**a.g.e.**”, 39; es-Sâ'îdî, **a.g.e.**, s. 131; 'Aysî Mehmet Efendi, “**a.g.e.**”, s. 43; Matlûb, **a.g.e.**, c. I, s. 247; Kalkîle, **a.g.e.**, s. 283; Matlûb ve Basîr, **a.g.e.**, s. 215; Bulut, “**a.g.m.**”, s. 196.

⁴⁵ Örnek için bkz.: Bulut, “**a.g.m.**”, s. 195.

⁴⁶ Kasem cümlesinin i'tirâz yapıldığı bazı durumlar.

⁴⁷ Bkz.: Meydânî, **a.g.e.**, c. II, s. 81.

⁴⁸ Karşılaştırmak için bkz.: Kazvîni, **Îzâh**, c. I, s. 206; Kalkîle, **a.g.e.**, s. 283. Buna benzer daha açık bir çok örnek bulunabilir.

⁴⁹ Aydınî, “**a.g.e.**”, 39; es-Sâ'îdî, **a.g.e.**, s. 130; 'Aysî Mehmet Efendi, “**a.g.e.**”, s. 43.

İKİNCİ BÖLÜM

İ'TİRÂZ CÜMLESİNİN BULUNDUĞU YERLER

İ'tirâzın sözlük, terim anlamını ve gayelerini kısaca açıkladıktan sonra konunun daha iyi anlaşılabilmesi için i'tirâzın nasıl meydana geldiğine yani hangi ögelerin arasında bulunduğuna değinmek istiyoruz. Burada, bunları kısaca zikretmeye çalışacağız.

2.1. Fiil-Fâil Arasında

Birbirini gerektiren ögelerin başında fiil ile fâil gelmektedir. Bu sebeple bunlar ancak bir gayeye binaen i'tirâz ile ayrılabilirler. Cahiliyenin fasîh şairlerinden İmruu'l-Kays bir şiirinde şöyle demektedir:

أَلَا هَلْ أَتَاهَا - وَالْحَوَادِثُ جَمَّةٌ -
بِأَنَّ امْرَأَ الْقَيْسِ بِنَ تَمَلَّكَ قَدْ بَيَّقَرَا

“Hey! O sevgiliye benim, ovayı terk ettiğim -ki haberler hemen yayılır- ulaştı mı?”⁵⁰

Bu beyitte şair, fiil olan أَتَاهَا ile fâil olan أَنَّ ve isim haberi arasını وَالْحَوَادِثُ جَمَّةٌ -“ki haberler hemen açığa çıkar-” i'tirâzî cümlesiyle ayırmış ve bununla ovayı terk ettiği haberinin hemen sevgiliye ulaşmamasından dolayı duyduğu hayreti dile getirmek istemiştir. Eğer bu cümle araya konulmayıp sona bırakılsaydı bu hayret manası tam olarak ifade edilemeyebilirdi. Zira bu cümle, “ulaştı mı” anlamındaki هَلْ أَتَاهَا fiilinden uzaklaşmış olacaktı.

Buradaki fâil kavramımızın altına nâib-i fâil de girmektedir. Yani fiil ile nâib-i fâil arasına giren i'tirâz da bu gruptan sayılmaktadır.

⁵⁰ Şiirde yer alan تَمَلَّكَ İmruu'l-Kays'ın annesinin ismidir. Asıl adı Fatıma'dır. Bkz.: İbn Cinnî, **el-Hasâis**, c. I, s. 335.

2.2. Fiil-Mef'ûl Arasında

Fiilin fâilden sonra en gerekli ögesi mef'ûldür. Bu sebeple fiil ile mef'ûl cümle ile ayrıldığında aradaki cümle i'tirâz olmaktadır. Eski şairlerden birinden şu şiir rivayet edilmiştir:

تَعَلَّمْ -وَلَوْ كَاتَمْتُهُ النَّاسَ- أَنْبِيَّ   عَلَيَّكَ -وَلَمْ أَظْلِمْ بِذَلِكَ- عَاتِبٌ

“Bil -bunu insanlardan gizlesem de- ben seni -ki bununla da zulmetmedim- kınıyorum.”⁵¹

Bu şiirde emir fiili olan تَعَلَّمْ ile mef'ûlü أَنْ ve isim haberi النَّاسَ وَلَوْ كَاتَمْتُهُ النَّاسَ “-bunu insanlardan gizlesem de-” cümlesi ile ayrılmıştır. Bununla muhatabın uyarılması amaçlanmıştır. Aynı şekilde وَلَمْ أَظْلِمْ بِذَلِكَ cümlesiyle de أَنْ harfinin isim ve haberi arasında i'tirâz yapılmıştır. Aynı şekilde başka bir şiirde şöyle geçmektedir:

وَاعْلَمْ -فَعِلْمُ الْمَرْءِ يَنْفَعُهُ-   أَنْ سَوْفَ يَأْتِي كُلُّ مَا قُدِّرَا

“Şunu bil ki -kişinin bilgisi de kendisine fayda verir- takdir edilen her şey meydana gelecektir.”⁵²

Burada da fiil olan وَاعْلَمْ ile mef'ûlü olan أَنْ ve mansubu arasına “-kişinin bilgisi de kendisine fayda verir-” anlamındaki فَعِلْمُ الْمَرْءِ يَنْفَعُهُ cümlesi, muhatabı uyarmak amacıyla konulmuştur ve i'tirâzdır. Aynı şekilde bu şiir, i'tirâz cümlesinin fâ harfi ile gelebilmesine de delil sayılır.

Bilindiği üzere mef'ûlün beş çeşidi vardır. İşte bu beş mef'ûl ile fiili arasında

⁵¹ İbn Cinnî, **a.g.e.**, c. I, s. 336.

⁵² Kazvînî, **et-Telhîs** s. 59; **İzâh**, c. I, s. 206; Taftâzânî, **a.g.e.**, s. 269; İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 101; Kâfiyecî, **Şerhu'l-İ'râb**, s. 165; Aydınî, “**a.g.e.**”, 38; es-Sâ'îdî, **a.g.e.**, s. 130; Matlûb, **a.g.e.**, c. I, s. 246; Matlûb ve Basîr, **a.g.e.**, s. 215; Kalkîle, **a.g.e.**, s. 283; Bulut, “**a.g.m.**”, s. 195.

i'tirâz gelebilmektedir. Buna, fiil ile mef'ûlü leh arasına i'tirâzın girdiği şu ayeti örnek verebiliriz: **وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْأِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ - أُولَئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٥٤﴾ فَضَلًّا مِنَ اللَّهِ**

“Bilin ki, içinizde Allah’ın Peygamberi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz; fakat Allah kendi katından bir lütuf ve nimet olsun diye -ki bunlar asıl doğru yolda olanlardır- size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve başkaldırmayı size iğrenç göstermiştir. Allah bilendir, Hâkim’dir.”⁵³ Bu ayetin açıklaması üçüncü bölümde Hucurât 49/7 başlığında yapılacaktır.

2.3. Fiil-Müte‘allıkı Arasında

Fiil ile kendisine harf-i cer ile bağlanan müte‘allıkı arasında da i'tirâz olabilmektedir. Buna örnek olarak şu ayeti verebiliriz: **كِتَابٌ أَنْزِلَ إِلَيْكَ - فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ**

“Bir ilahi kelâm sana indirildi -artık gönlünde bu konuda herhangi bir şüphe olmasın- ki, onunla, uyarabilesin ve inananlara da öğüt verebilesin.”⁵⁴ Ayetin açıklaması üçüncü bölümde A'râf 7/2 başlığında yapılacaktır. Aynı şekilde kendisine müte‘allıkın gelmesi açısından fiil gibi olan ve fiil anlamını taşıyan ism-i fâil, ism-i mev'ûl gibi ögeler de doğal olarak fiil hükmündedirler. Yani fiil kavramımızın altına bunlar da dâhildir. Bunlar ile müte‘allıkı arasında da i'tirâz gelebilmektedir.

2.4. Müstesnâ-Müstesnâ Minh Arasında

İ'tirâz, bazen de şu ayette olduğu gibi müstesnâ ile müstesnâ minh arasında gelir: **وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿٥٤﴾ - سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٥٤﴾**

“Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Allah’ın

⁵³ Hucurât 49/7-8.

⁵⁴ A'râf 7/2.

ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna -ki Allah onların vasıflandırmalarından münezzehtir- andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.”⁵⁵ Ayetin açıklaması üçüncü bölümde Saffât 37/159 başlığında yapılacaktır.

2.5. Mübtedâ-Haber Arasında

İsim cümlesinin en önemli iki ögesi olan mübteda haber de i'tirâz ile ayrılabilir. Şair şöyle demektedir:

رَأَيْتُ رَجَالًا يَكْرَهُونَ بَنَاتِهِمْ   وَفِيهِنَّ - لَا تَكْذِبُ - نِسَاءً صَوَالِحُ
وَفِيهِنَّ - وَالْأَيَّامُ يَعْتُرْنَ بِالْفَتَى -   نَوَادِبُ لَا يَمْلِكُنَّ وَنَوَائِحُ

“Bazı adamları görüyorum ki kızlarından hoşlanmıyorlar. Hâlbuki aralarında -yalan olmasın- sâlih kadınlar da var. Aralarında -Yazık! Günler genç kızları vurmuş- kocalarının yasını sıkılmadan tutanlar da var, ağlayanlar da.”⁵⁶

Şiirde hal cümlesinin mübtedâsı olan نِسَاءً ile haberi olan فِيهِنَّ arasında “-yalan olmasın-” anlamındaki لَا تَكْذِبُ cümlesi, söylenileni hemen te'kit etmek için i'tirâz olarak eklenmiştir. Aynı şekilde şiirin ikinci beytinde, “-günler genç kızları vurmuş-” anlamındaki وَالْأَيَّامُ يَعْتُرْنَ بِالْفَتَى cümlesi ile şair, yeri gelmişken yas tutan kızlara acımış ve bu cümleyi de aynı şekilde başka mübtedâ haber arasında getirmiştir. Nitekim eğer araya getirilmeyip mübtedâ ve haberden sonraya bıraksaydı, cümle te'hir edildiği için bu acıma ve merhamet duyma manası da te'hir edilmiş ve tam olarak ifade edilmemiş olabilirdi. Bu sebeple i'tirâzın kullanılması daha uygundur.

Aynı şekilde ilgâ edilen (ameli lafzen ve ma'nen kesilmiş olan) fiil cümlesi de mübtedâ-haber arasındaki i'tirâz türüne girmektedir. Örneğin; زَيْدٌ - أَطْنُ - قَائِمٌ

⁵⁵ Saffât 37/158-160.

⁵⁶ İbn Cinnî, a.g.e., c. I, s. 339; İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 58.

“Zeyd, -zannediyorum- ayaktadır.”⁵⁷ cümlesindeki ilğâ edilen أَظُنُّ fiili i’tirâzdır.

2.6. Aslı Mübtedâ-Haber Olanların İsim-Haberi Arasında

Mübtedâ ve haberin üzerine gelip mübtedâyı kendilerine isim, haberi de kendilerine haber yapan, nahiv kitaplarında fiile benzeyen harfler diye isimlendirilen (hurûf-ı müşebbeh-i bi'l-fiil) اِنَّ ve benzerlerinin isim-haberi arasında da i’tirâz gelebilmektedir. Zira bu isim-haberin aslı mübtedâ-haberdir.

Aynı şekilde mübtedâ-habere gelip bunları kendilerine isim-haber kılan ve “nevâsih” diye isimlendirilen كَانْ ve كَادْ babları da böyledir. Fakat bunlar da aynı oldukları için ayrıca örneklerini zikretmeyecek, اِنَّ babının örnekleriyle yetineceğiz.

İki mef’ûl alan fiillerin mef’ûllerinin aslı ise; bazen mübtedâ-haber olmakta, bazen de olmamaktadır. Aslının mübtedâ-haber olmadığı kısım göz önüne alınarak bu, “birinci mef’ûl-ikinci mef’ûl” şeklinde ayrı bir başlık yapılmıştır.

2.6.1. اِنَّ ve اِنَّ Harflerinin İsim-Haberi Arasında

Te’kit ve tahkik ifade eden bu harflerin isim ve haberi arasında i’tirâz gelmesine, şairin şu beyti örnek verilebilir:

اِنَّ الثَّمَانِينَ -وَبُلِّغْتَهَا- قَدْ اَحْوَجْتُ سَمْعِي اِلَى تَرْجُمَانٍ

“Şüphesiz, seksen yaş -Sen de o yaşa eresin- kulağımı bir tercümana muhtaç etti.”⁵⁸

Şiirde, اِنَّ harfinin ismi olan الثَّمَانِينَ kelimesidir. Haberi ise قَدْ اَحْوَجْتُ ile

⁵⁷ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 59.

⁵⁸ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 59; Kazvîni, İzâh, c. I, s. 206; Taftâzânî, a.g.e., s. 269; Aydınî, a.g.e., 38; Matlûb, a.g.e., c. I, s. 244; Kalkîle, a.g.e., s. 283; Bulut, “a.g.e.”, s. 195.

başlayan cümledir. İkisi arasındaki “-Sen de o yaşa eresin-” anlamındaki **وَبَلَّغْتَهَا** cümlesi, dua amacıyla i'tirâz olarak getirilmiştir. **أَنَّ** harfinin hükmü de aynı böyledir.⁵⁹

2.6.2. **لَعَلَّ ve لَيْت** Harflerinin İsim-Haberi Arasında

Fiile benzeyen harflerden olan **لَعَلَّ** ve **لَيْت** harflerinin isim ve haberi arasında da i'tirâz kullanılmaktadır. Bir adamın, dişi bir deve hediye etme sözü verip bunu vermeyi geciktirmesinden dolayı onu yermek için Muhammed b. Beşir el-Hâricî adındaki bir şair, şu beyti söylemiştir:

لَعَلَّكَ -وَالْمَوْعُودُ حَقٌّ لِقَائِهِ-   بَدَا لَكَ فِي تِلْكَ الْقُلُوصِ بَدَاءٌ

“Umulur ki -zaten sözlerin de yerine getirilmesi gerekir- o deve konusunda yeni bir görüş ortaya koyar ve onu bana verirsin.”⁶⁰

Şiirde, **لَعَلَّ** harfinin ismi, ona bitişik olan muhatap kâfî (**لَعَلَّكَ**)’dır. **بَدَا لَكَ** ile başlayan cümle de haberi olmaktadır. Şair, ikisi arasında yer alan “-Zaten sözlerin de yerine getirilmesi gerekir-” anlamındaki **وَالْمَوْعُودُ حَقٌّ لِقَائِهِ** cümlesini, muhatabı yermek amacıyla getirmiştir. **لَيْت** harfinin hükmü de aynı bu şekildedir.⁶¹

2.6.3. **كَأَنَّ ve لَكِنَّ** Harflerinin İsim-Haberi Arasında

كَأَنَّ -وَقَدْ أَتَى حَوْلَ جَدِيدٍ-   أَتَا فِيهَا حَمَامَاتٌ مُثُولٌ

“Sanki -ki yeni bir yıl geldi- (sevgilinin) ocağının taşları, ayaktaki

⁵⁹ Örneği için bkz.: Kalkile, **a.g.e.**, s. 283;

⁶⁰ İbn Cinnî, **a.g.e.**, c. I, s. 338; İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 61.

⁶¹ **لَيْت** harfinin örneği için bkz.: İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 62.

güvercinlerdir.”

İbn Hişam (ö. 761/1360), buradaki “-ki yeni bir yıl geldi-” anlamındaki **وَقَدْ أَتَى** İbn Cinnî (ö. 392/1002) ise; bunu hâl cümlesi kılıp **كَأَنَّ** harfinin ismi yapmaktadır.⁶² **لَكِنَّ** harfinde de durum aynıdır.

2.6.4. **عَسَى** Fiilinin İsim-Haberi Arasında

Nevâsihlerden olup nahiv kitaplarında “mukârebe” babı diye ayrı bir yer kaplayan ve haberinin muzari olma zorunluluğu ile diğer nevâsihlardan ayrılan **عَسَى** fiilinin isim-haberi arasında da i'tirâz gelebilmektedir. Buna şu ayeti örnek verebiliriz: **فَهَلْ عَسَيْتُمْ - إِنْ تَوَلَّيْتُمْ - أَنْ تُلْجِسُوا فِي الْأَرْضِ وَتُقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ**: “Umulur ki (sanki); -geri dönerseniz- yeryüzünde bozgunculuk yapar ve akrabalık bağlarını kesersiniz?”⁶³ Ayetin açıklaması üçüncü bölümde Muhammed 47/22 başlığında yapılacaktır.

2.7. Birinci Mef'ûl-İkinci Mef'ûl Arasında

İki mef'ûl alan fiilleri iki kısma ayırabiliriz. Zira bunlardan bazılarının aslı mübtedâ-haber olmaktadır. Örneğin **ظَنَنْتُ زَيْدًا قَائِمًا** “Zeyd'i ayakta zannettim” cümlesinin aslı **زَيْدٌ قَائِمٌ** “Zeyd ayaktadır” cümlesidir.

İki mef'ûl alan bazı fiillerin ise aslı mübtedâ-haber değildir. Örneğin **أَعْطَى** ve **كَسَى**⁶⁴ fiillerinin mef'ûllerinin aslı mübtedâ-haberdendir oluşmamaktadır.

⁶² İbn Cinnî, **a.g.e.**, c. I, s. 337; İbn Hişam, **a.g.e.**, c. V, s. 79.

⁶³ Muhammed 47/22.

⁶⁴ Bu fiilin anlamı “giydirdi” demektir.

İki mef'ûl alan fiillerin her iki kısmında da birinci mef'ûlü ile ikinci mef'ûlü arasında i'tirâz olabilmektedir. Şair şöyle der:

أَرَانِي -وَلَا كُفْرَانَ لِلَّهِ- إِنَّمَا   أُوَاحِي مِنَ الْأَقْوَامِ كُلِّ بَجِيلٍ

“Kendimi görüyorum ki -yalan yok- toplum arasında her zaman cimriye yöneliyorum.”⁶⁵

İki mef'ûl alan أَرَانِي fiilinin birinci mef'ûlü mütekellim yâ'sı (أَرَانِي), ikinci mef'ûlü de إِنَّمَا ile başlayan cümledir. Aralarında yer alan وَلَا كُفْرَانَ لِلَّهِ cümlesi i'tirâzdır. Şair, bununla sözlerini te'kitlemeyi amaçlamıştır.

2.8. Şart-Cevabı Arasında

Arapçada birbirini gerektiren öğelerden biri de şart edatı ve cevabıdır. Şart cümlesi ile cevap cümlesi, i'tirâz ile ayrılabilir. Abbas b. el-Ahnef adlı bir şair sevgilisine seslendiği bir şiirde şöyle demektedir:

إِنْ تَمَّ ذَا الْهَجْرِ -يَا ظَلُومٌ وَلَا تَمَّ-   فَمَا لِي فِي الْعَيْشِ مِنْ أَرْبٍ

“Eğer bu ayrılık olursa -ki ey Zalûm (sevgili)! Allah etmesin- bu durumda benim yaşamdan hiçbir beklentim olmaz.”⁶⁶

Burada İِنْ تَمَّ ذَا الْهَجْرِ şart cümlesi, فَمَا لِي فِي الْعَيْشِ مِنْ أَرْبٍ de cevap cümlesidir. Bu ikisi arasında yer alan “-ki ey Zalûm (sevgili)! Allah etmesin-” anlamındaki يَا ظَلُومٌ وَلَا تَمَّ cümlesi, dua amacıyla getirilmiş bir i'tirâzdır. Zira şair bununla sevgiliye seslenmiş ve ayrılığın gerçekleşmemesi için dua etmiştir.

⁶⁵ İbn Cinnî, a.g.e., c. I, s. 338.

⁶⁶ Meydânî, a.g.e., c. II, s. 83. ظَلُومٌ şairin sevgilisinin adı, أَرْبٍ de ihtiyaç anlamındadır.

2.9. Kasem (Yemin)-Cevabı Arasında

Sözün pekiştirilmesinin bir yolu da yemindir. Kendisi için yemin edilen şey yeminin cevabıdır. Yemin ile cevabı, birbirinden ayrılmaması gereken öğelerlerdir, fakat i'tirâz ile ayrılabilirler. Ünlü Arap şairi Nâbiğa şöyle demektedir:

لَعْمَرِي - وَمَا عَمْرِي عَلَيَّ بِهَيِّنٍ - لَقَدْ نَطَقْتُ بِطُلَاءٍ عَلَيَّ الْأَفَارِغِ

“Ömrüme yemin olsun -ki ömrüm bana göre önemsiz bir şey değil- kel kafalılar benim hakkımda boş konuşular.”⁶⁷

Şiirde لَعْمَرِي yemindir. Üzerine yemin edilen şey yani yeminin cevabı, şairin kel kafalı diye aşağıladığı kişilerin kendisi hakkında boş konuşmaları anlamını taşıyan لَقَدْ نَطَقْتُ بِطُلَاءٍ عَلَيَّ الْأَفَارِغِ cümlesidir. Şair ömrüne yemin etmekte, yemin ve cevabı arasında, bu yeminin kendisi için önemsiz olmadığını وَمَا عَمْرِي عَلَيَّ بِهَيِّنٍ cümlesiyle belirtmektedir. Böylece buradaki i'tirâzdan amaç, yeminin önemine dikkat çekmek ve onu pekiştirmektir.

2.10. Sıfat-Mevsûf Arasında

Sıfat ile mevsûf arasındaki i'tirâzın en belirgin örneği Vakıa Süresindeki şu ayetlerdir: “Hayır! Yıldızların yerlerine فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لَوْ تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ”⁶⁸ yemin ederim -ki bu yemin -keşke bilseniz-, gerçekten büyük bir yemindir.-”⁶⁸ Ayette mevsûf olan لَوْ تَعْلَمُونَ cümlesi i'tirâzdır ve bununla yemin edilen hususun yani yıldızların yerlerinin büyüklüğüne işaret edilmiştir.⁶⁹ Ayetle ilgili daha fazla açıklama üçüncü bölümde Vâkı'a 56/75-76

⁶⁷ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 69.

⁶⁸ Vâkı'a 56/75-76.

⁶⁹ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 71; Abdolvâhid Hasan Şeyh, Dirâsât fi'l-Belâğa 'inde Diyâiddîn b. Esîr, Müessesetü Şebâbi'l-Câmi'â, İskenderiye 1986, s. 143; Kâfiyecî, a.g.e., s. 166; Bulut, “a.g.m”, s. 195.

başlığında yapılacaktır.

2.11. Sıla-Mevsûl Arasında

ذَاكَ الَّذِي - وَأَبِيكَ - يَعْرِفُ مَا لِكَا وَالْحَقُّ يَدْمَعُ تَرَاهَاتِ الْبَاطِلِ

“İşte bu, -yemin olsun- Mâlik kabilesini tanıyor. (Zaten şu var ki) doğrular, batılın saçmalığını çürütür.”⁷⁰

Bu şiirde ذَاكَ mübtedâ, الَّذِي de haberdir. Mevsûl olan الَّذِي ile sılası olan يَعْرِفُ مَا لِكَا arasında, yemin cümlesi sözün ortasında bir te’kit ifade etsin diye i’tirâz olarak getirilmiştir. Zira eğer cümle sonuna getirilseydi cümle içerisinde amaçlanan te’kit tam olarak ifade edilmemiş olabilirdi. Sözün ortasında getirilerek tam bir te’kit yapmak amaçlanmıştır.

Şâhid getirilen beyitlere yazdığı şerh ve haşiyelerle şöhret kazanan Arap edebiyatçısı ve dil bilimcisi Abdulkadir el-Bağdâdî (ö. 1093/1682); Ebu Ali el-Fârîsî (ö. 377/987)’nin sıla ile mevsûlun sadece yemin cümlesi ile ayrıldığını caiz gördüğünü aktarmakta⁷¹, fakat bunun doğru olmadığını, şiirlerde i’tirâzın yemin dışındaki cümlelerle de geldiğini ifade etmektedir.⁷²

2.12. Hâl-Zi’l-Hâl Arasında

Durum bildiren hâl ile durumun sahibi arasında da i’tirâz olmaktadır. Örneğin
ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمَنَةً نُّعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ
الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ - قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ - يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ
لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ

⁷⁰ İbn Cinnî, a.g.e., c. I, s. 336; İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 72;

⁷¹ Abdulkadir b. Ömer b. Bâyezîd Bağdâdî, Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb, thk.: Abdulaziz Rabâh ve Ahmed Yusuf ed-Dekkâk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, I. Baskı, Dîmişk 1978/1398, c. VI, s. 192.

⁷² Bağdâdî, a.g.e., c. VI, s. 212.

“Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah’a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizleyerek - ki de (onlara): İş (yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah’a aittir. - bu işten bize bir şey (yardım) var mı, diyorlar (şöyle ki) bu işten bize bir şey (yardım) olsaydı, burada öldürülmezdik, diyorlardı. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.”⁷³ Ayetin açıklaması üçüncü bölümde Ali İmrân 3/154 başlığında yapılacaktır.

2.13. Sılanın Parçaları Arasında

Sılanın parçaları arasında i‘tirâzın gelmesine şu ayet örnek verilmektedir. وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ - جَزَاءُ سَيِّئَةٍ مِّثْلَهَا - وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ “Kötülük yapanlara gelince -ki kötülüğün cezası misli iledir- onları zillet kaplayacak, onları Allah’a karşı koruyacak hiç kimse yoktur. Onların yüzleri sanki karanlık geceden bir parçaya bürünmüştür. İşte onlar da cehennem ehlidir. Onlar orada ebedî kalacaklardır.”⁷⁴ İbn ‘Uşfûr el-İşbîlî (ö. 669/1270) gibi bazı âlimlere göre; “Kötülük yapanlara gelince” anlamındaki كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ cümlesi, “onları zillet kaplayacaktır” anlamındaki sıla olan جَزَاءُ سَيِّئَةٍ مِّثْلَهَا cümlesine atıftır. Aralarında bulunan “-ki kötülüğün cezası misli iledir-” anlamındaki مَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ cümlesi ise i‘tirâzdır. Bu âlimlere göre Büyük nahiv âlimi İbn Hişâm en-Nahvî (ö. 761/1360) ise; burada i‘tirâzın olmasını uzak görmektedir. Ona göre وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ cümlesinin sılaya

⁷³ Ali İmrân 3/154.

⁷⁴ Yunus 10/27.

atfedilebilmesi için mevsûlu açıklıyor olması gerekir. Hâlbuki “onları zillet kaplayacak” anlamındaki bu cümle, “kötülük yapanlar” anlamındaki كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ cümlesinin anlamını taşımamaktadır. Bu durumda ona atfedilmesi ve aradaki cümleyi i‘tiraz yapmak uygun değildir. Üstelik haber denilen cümlenin haber olması da kesin değildir. Zira “onları zillet kaplayacak” anlamındaki جَزَاءُ سَيِّئَةٍ مِثْلَهَا cümlesinin haber olması da muhtemeldir.⁷⁵ Yani İbn Hişâm’a göre burada “kötülük yapanlar” ve “kendilerini zillet kaplayanlar”ın durumunun açıklanması amaçlanmamış, sadece kötülük yapanların durumları açıklanmak istenmiştir. Bu durumda atıf caiz olmamaktadır.

Anladığımız kadarıyla İbn Hişâm, cümlenin sılaya atfedilmesini mevsûlu açıklıyor olmasına bağlamakta, sıla parçaları arasında caiz görmemesinde anlama vurgu yapmaktadır. Fakat bize göre caiz olup olmamasına bakmaksızın İbn ‘Usfûr’un yaptığı i‘tirâz, sıla parçaları arasında değil âtîf-mâ‘tûf arasında olmaktadır.

İbn Hişâm da sıla parçaları arasındaki i‘tirâzı caiz görmektedir. Ona göre, ayetteki mevsûl mübtedâ, haberi de مَا هُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ cümlesidir. Arada bulunan iki cümle ise i‘tirâzdır. Veya haberi كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا cümlesidir. Bu durumda arada bulunan üç cümle i‘tirâzdır. Veyahut haber أُؤْتِنَاكَ أَصْحَابُ النَّارِ cümlesidir. Bu durumda da aradaki dört cümle i‘tirâz olmaktadır.⁷⁶

İbn Hişâm’ın söylediği bu ihtimalleri sıla parçaları arasındaki i‘tirâz için değil, mübtedâ-haber arasındaki i‘tirâz için örnek vermek bizce daha iyi görünmektedir. Zira sıla parçaları arasındaki i‘tirâz için verilen örnekler, tam olarak bu kısmın değil gerçekte âtîf-mâ‘tûf, mübtedâ-haber, sıfat-mevsûf gibi başka bir kısmın örneğidir. Çünkü sıla ile mevsûl bu ve buna benzer öğelerden oluşmak zorundadır. O halde “sıla parçaları arasındaki i‘tirâz”ı ayrı bir başlık kabul etmek pek yerinde gibi görünmemektedir. Bu yüzden olacak ki İbn Hişâm da yukarıda ona

⁷⁵ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 74.

⁷⁶ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 75.

nispet ederek zikrettiğimiz ihtimallerin dışında başka bir ihtimal da zikretmekte ve onun daha iyi olduğunu “bu daha uygundur” anlamındaki وَهُوَ الْأَظْهَرُ ifadesiyle aktarmaktadır.⁷⁷

2.14. Muzâf-Muzâfun İleyh Arasında

Muzâf ile muzâfun ileyh ayrılmaması gereken ögelerdir. Fakat i‘tirâz ile ayrılmasını caiz görmüşlerdir. Buna örnek olarak şu verilmiştir: هَذَا غُلَامٌ -وَاللَّهِ- زَيْدٍ “Bu, Zeyd’in -yemin ederim- kölesidir.”⁷⁸ Bu örnekte, muzâf ile muzâfun ileyh arasında yemin cümlesi pekiştirme amacıyla i‘tirâz yapılmıştır.

Aynı şekilde tartışmalarla birlikte şu örnek de verilmiştir: لَا أَخَا -فَاعْلَمْ- لَزَيْدٍ “Zeydin -bilesin- kardeşi yoktur.”⁷⁹ Örnekte أَخَا kelimesi muzâf, لَزَيْدٍ kelimesi de muzâfun ileyhtir. Aralarında bulunan muhatabın dikkatini çekmek için “-bilesin-” anlamındaki فَاعْلَمْ i‘tirâz cümlesidir.

Buradaki örnekte her ne kadar cer harfî var olsa dahi bunlar da anlam olarak muzâf ile muzâfun ileyh oldukları için bu kısımdan sayılmaktadırlar. Zira bu ifadenin لَا أَخَا لَزَيْدٍ şeklinde cer harfî kullanılmadan muzâf-muzâfun ileyh terkihiyle kullanılması mümkündür ve bu aynı anlama gelmektedir.

2.15. Câr-Mecrûr Arasında

Câr ile mecrûrun, istisnâ ile bile ayrılması mümkün değildir fakat i‘tirâz ile ayrılmaktadır. Rastladığımız kadarıyla buna verilen örnek sadece şudur:

⁷⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz.: İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 73-75.

⁷⁸ İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 78.

⁷⁹ İbn Hişâm, **a.g.e.**, c. V, s. 78. Bu tartışmalar için bkz.: İbn Cinnî, **a.g.e.**, c. I, s. 338.

اَشْتَرَيْتُهُ بِـ - اَظُنُّ - اَلْفِ دِرْهَمٍ”⁸⁰ “Onu bin dirhem -zannediyorum- ile satın aldım.”

Buradaki اَظُنُّ cümlesi, harfî cer olan بِ (bâ) ile mecrûru olan اَلْفِ arasında i’tirâzdır. Mütakellim bununla zannını hemen dile getirmeyi amaçlamıştır.

2.16. Harf-Harfin Te’kidi Arasında

Arapçada harfler, bazen aynı şekilde tekrar edilir ve bununla bizzat harfin te’kit edilmesi amaçlanır. İşte bu harf ile tekrarlanan te’kidi arasında da i’tirâz gelebilmektedir. Bir şair şöyle der:

لَيْتَ - وَهَلْ يَنْفَعُ شَيْئًا لَيْتَ - لَيْتَ شَبَابًا بُوَعَ فَاشْتَرَيْتُ

“Keşke -ki keşke herhangi bir fayda verir mi- ah keşke, gençlik satılsaydı da satın alsaydım.”⁸¹

Şiirdeki “keşke” anlamındaki birinci لَيْتَ harfî, lafzı tekrarlanarak ikincisi ile te’kitlenmiştir. Aralarındaki “-ki keşke herhangi bir fayda verir mi-” anlamındaki وَهَلْ te’kitlenmiştir. Bununla لَيْتَ harfinin içeriği olan pişmanlık manasının te’kitlenmesi amaçlanmıştır.

2.17. Tenfîs Harfî (سَوْفَ)-Fiili Arasında

Tenfîs harfleri, fiili muzâriye gelerek onu istikbâle (gelecek zamana) ait kılan سَوْفَ ve سَوْفَ harfleridir. Bu harfler normalde fiile bitişik olarak gelmektedirler fakat i’tirâz ile fiilden ayrılmaları mümkündür. Cahiliye devrinin büyük şairlerinden olan Züheyr b. Sülmâ, kendisine kötülük etmemiş bir kavmi bir şiirinde şöyle sövmektedir:

⁸⁰ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 79.

⁸¹ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 80; Bağdâdî, a.g.e., c. VI, s. 192.

وَمَا أَذْرِي -وَسَوْفَ -إِخَالٌ -أَذْرِي- أَقَوْمٌ آلِ حِصْنٍ أُمَّ نِسَاءٍ

“Bilmiyorum -ki ileride -zannediyorum- bileceğim- (onlar) güçlü bir kavim midir, yoksa kadınlar mıdır?!”⁸²

Şiirdeki “zannediyorum” anlamındaki إِخَالٌ fiili ilğâ edilmiş (ameli lafzen ve ma’nen iptal edilmiş) bir fiil olup tenfîs harfi olan سَوْفَ ile fiili olan أَذْرِي arasında girmiş bir i’tirâz cümlesidir. Aynı şekilde وَمَا أَذْرِي fiili ile mef’ûlu konumundaki أَقَوْمٌ آلِ حِصْنٍ أُمَّ نِسَاءٍ arasında bulunan أَذْرِي -إِخَالٌ -وَسَوْفَ cümlesi de i’tirâzdır. Bu durumda kelâmın aslı şu şekildedir: وَمَا أَذْرِي أَقَوْمٌ آلِ حِصْنٍ أُمَّ نِسَاءٍ وَإِخَالٌ سَوْفَ أَذْرِي: “Bilmiyorum; güçlü bir kavim midir yoksa kadınlar mıdır? Zannediyorum ki bileceğim.” Şair, onların erkek olduğunu bildiği halde bilmiyormuş gibi davranmakta, kadınlar olup olmadıklarını bilmediğini söylemekte, onların hal ve hareketlerinin kadınlara benzemesinden dolayı onları kadınlardan şu anlık ayıramadığını fakat ileride ayırabileceğini ifade ederek tecâhülü’l-ârif (kişinin bildiği bir şey hakkında bilmiyormuş gibi davranması) ve mübalağa sanatını yapmaktadır. Burada i’tirâzın faydası, bu mübalağayı yeri gelmişken söylemek ve kelâmın sonuna ertelemeyerek soğumamasını sağlamaktır.⁸³ Zira kelâmın i’tirâzsız halindeki mübalağa manası ile i’tirâzlı halindeki mübalağa manası görüldüğü üzere aynı değildir. İ’tirâzlı kelâm yeri gelmişken manayı ifade ettiği için ek bir mübâlağa ve te’kit sağlarken; i’tirâzsız kelâm böyle ek bir te’kit sağlamamaktadır, bu sebeple bu iki kelâm elbette eşit derecede olmamaktadır.

2.18. قَدْ Harfi-Fiili Arasında

قَدْ harfi fiili mazi ve muzariye gelen, hiçbir şekilde fiilden ayrılmayan, tahkik,

⁸² İbn Hişâm, a.g.e., c. I, s. 266; Bağdâdî, a.g.e., c. I, s. 194.

⁸³ İbn Hişâm, a.g.e., c. I, s. 266; Bağdâdî, a.g.e., c. I, s. 194-199.

taklîl veya takrîb manalarına gelebilen bir harftir. Fakat şu var ki, yemin cümlesi ile fiilden bazen ayrılmaktadır. Halit adındaki bir kişinin, durumunu görmediği ve bilmediği bir kişi hakkında yanlış bir şekilde el kesme cezası vermesinden dolayı, o şahsın kardeşi şu dizeleri okumuştur:

أَخَالِدُ قَدْ -وَاللَّهِ- أُوْطِئْتُ عَشْوَةً وَمَا الْعَاشِقُ الْمِسْكِينُ فِينَا بِسَارِقٍ

“Ey Halit! Gerçekten -yemin ederim- görmeyerek ve bilmeyerek biçareyi yolsuz işe sürükledin. Bizden fakir ve miskin olan asla hırsız değildir.”⁸⁴

Burada وَاللَّهِ yemin cümlesi قَدْ ile أُوْطِئْتُ fiili arasında te’kit amacıyla i’tirâz olarak gelmiştir.

2.19. Nefî Harfi-Fiili Arasında

Olumsuzluk bildiren مَا, لَا gibi harfler ile fiil arasında da i’tirâz bazen gelebilmektedir. Sevdiğinin kendisini devamlı olarak acıttığını bir şair, şöyle dile getirmiştir:

وَلَا -أَرَاهَا- تَزَالُ ظَالِمَةً تُحَدِّثُ لِي قَرْحَةً وَتَنْكُؤُهَا

“Devamlı -onu görüyorum- bende bir yara açıp onun kabuğunu soyarak zulüm etmekten zail olmuyor (devamlı böyle yaparak zulmediyor).”⁸⁵

Burada “-onu görüyorum-” anlamındaki أَرَاهَا cümlesi, düşünceyi hemen dile getirme amacıyla, olumsuzluk harfi olan لَا ile fiili olan تَزَالُ arasında i’tirâz olarak gelmiştir. Türkçenin eklemeli bir dil olmasından dolayı olumsuzluk bir ekle (-me, -ma) sağlanmaktadır. Bu sebeple bu ekler ile fiil arasına ara cümlelerin konulması mümkün değildir. Dolayısıyla şiirde anlam verilirken de i’tirâz manası tam olarak

⁸⁴ İbn Hişâm, a.g.e., c. II, s. 529; Bağdâdî, a.g.e., c. IV, s. 86-87.

⁸⁵ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 81; Bağdâdî, a.g.e., c. VI, s. 221-222.

yansıtılmamıştır. Fakat Arapçada olumsuzluk ما, لا gibi harflerle sağlandığı için bunlar ile fiiller arasına ara cümle girmekte ve şiirde de olduğu gibi bu, net olarak görülebilmektedir.

2.20. Mana Olarak Birbirine Bağlı İki Kelâm Arasında

İ'tirâz cümlesi bazen mana olarak birbirine bağlı iki kelâm arasında da bulunmaktadır. Bundan maksat ikinci cümlenin birinci cümlenin tefsiri, te'kidî, bedeli veya ma'tûfu olmasıdır.

2.20.1. Tefsîr-Müfesser Arasında

İ'tirâz tefsir-müfesser cümleleri arasında da olabilmektedir. Ayette şöyle buyurulmaktadır: **وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ - حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ - أَنْ اشْكُرْ لِي** “Biz insana, ana-babasını vasiyet ettik -ki anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştı, süttten ayrılması da iki yıl içinde olmuştur- önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunduk. Dönüş ancak banadır.”⁸⁶ Bu ayette “önce bana, sonra da ana-babana şükret” anlamındaki **أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ** cümlesi, “Biz insana, ana-babasını tavsiye ettik” anlamındaki **وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ** cümlesinin tefsiridir.⁸⁷ Bu yüzden aralarında yer alan “-ki anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştı ve süttten ayrılması da iki yıl içinde olmuştur-” anlamındaki **حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَا عَلَى وَهْنٍ** cümleleri ise, insana neden dolayı ana-babasına iyi davranması gerektiğini hemen açıklamak için getirilmiş i'tirâz cümleleridir. Ayetle ilgili bilgi için ayrıca üçüncü bölümde Lokman 31/14 başlığına bakılması yararlı olacaktır.

⁸⁶ Lokmân 31/14.

⁸⁷ İbn Hişâm, a.g.e., c. V, s. 83.

2.20.2. Ma‘tûf-Ma‘tûf Aleyh Arasında

İ‘tirâz cümlesi, birbirine atıf harfiyle bağlanan müfretler arasında geldiği gibi birbirine atıf harfiyle bağlanan ma‘tûf-ma‘tûf aleyh cümleleri arasında da gelmektedir.

فَلَا هَجْرُهُ يَبْدُو -وَفِي الْبِئْسِ رَاحَةً- وَلَا وَصْلُهُ يَبْدُو لَنَا فَنُكَارِمُهُ

“O (sevgili)nin terk etmesi görünmüyor -umutsuzlukta da rahatlama vardır- vuslatı da bize görünmüyor ki ona değer verelim. (O halde herhangi bir sorun görünmüyor ve üzülmeme de gerek yok demektir.)”⁸⁸

Buradaki وَلَا وَصْلُهُ يَبْدُو وَلَا cümlesi وَلَا هَجْرُهُ يَبْدُو cümlesine atfedilmektedir. Bu ikisi arasındaki “-umutsuzlukta da rahatlama vardır-” anlamındaki وَفِي الْبِئْسِ رَاحَةً cümlesi garipliğe dikkat çekmek için getirilmiş bir i‘tirâzdır. Zira sevgilisi kendisini terk ettiği halde şair “O (sevgili)nin terk etmesi görünmüyor” cümlesini kullanmıştır. Bu söz böyle bir durumda garip karşılanacağı için sonrasında da “-umutsuzlukta da rahatlama vardır-” anlamındaki وَفِي الْبِئْسِ رَاحَةً cümlesini getirmiş ve böylece bu garipliğin sebebine dikkat çekmiş, aynı şekilde bu cümle ile kendisini de teselli etmiştir. Sonrasında da aslında yanında olmadığı için değer vermenin de gerekli olmadığını belirtmiştir.

2.20.3. Bedel-Mübdel Minh Arasında

Bazen i‘tirâz bedel cümlesi ile mübdelü minh arasında da olabilmektedir. Bu durum, bedel cümlesinin mübdelü minhi açıklayıp tafsil ettiği durumda olur. Bunun örneği üçüncü bölümde Ali İmrân 3/195 başlığında zikredilecektir.

İ‘tirâzın geldiği yerleri kısaca açıkladıktan sonra, bunların tümünün i‘tirâz olma sebebinin, “birbirini isteyen iki şey arasında bulunma” olduğunu söylemek

⁸⁸ Kazvînî, *İzâh*, c. I, s. 207; ‘Ayşî Mehmet Efendi, “a.g.e.”, s. 43; Kalkîle, a.g.e., s. 283.

mümkündür.⁸⁹

---

⁸⁹ Zeyli, **a.g.e.**, s. 180.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KUR'ÂNI KERÎM'DE İ'TİRÂZÎ CÜMLELER VE MEÂLLERE YANSIMASI

Çalışmanın aslını oluşturan bu bölümde, Kur'ân-ı Kerim'deki i'tirâzî cümleler, şu kriterlere göre belirlenip bunların meâllere yansımaları ele alınacaktır:

1. Hafs kıraatı esas alınacaktır.⁹⁰
2. Ayetlerde, hazfedilen bir şeyin olmadığı göz önüne alınarak değerlendirme yapılacaktır.⁹¹
3. Tartışmalı olup i'tirâzî olmasında müfessirlerin kuvvetli ihtimal bulmadığı cümlelere yer verilmeyecektir.⁹² Zira bunların bazılarında anlam bile yanlış olabilmekte⁹³, bazılarında ise nahiv açısından problem bulunabilmektedir.⁹⁴ Tüm

⁹⁰ Farklı kıraattaki i'tirâz misali için örneğin; Ali İmrân 3/50-51. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413, c. II, s. 491-492.

Aynı şekilde Ali İmrân 3/171. Bkz.: Ebu Hayyân, **el-Bahru'l-Muhît**, c. III, s. 121-122.

Aynı şekilde Sâd 38/84. ayet **وَمَنْ يَبْعَكَ مِنْهُمْ جَمْعًا قُلْ - وَالْحَقُّ أَقُولُ - لَا مَلَأْتُ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمَنْ يَبْعَكَ مِنْهُمْ جَمْعًا قُلْ** "Doğrusu -ki ben hep doğruyu söylerim- mutlaka sen ve sana uyanların hepsiyle cehennemi dolduracağım, buyurdu." Bu ayette, i'tirâzın var olması için iki "hakk" kelimesinin de mansûb kıraatına göre okunması gerekir. Hâlbuki Hafs kıraatı birincisinin merfû', ikincisinin de mansûb okunması üzerinedir. Bu yüzden Hafs kıraatında i'tirâz yoktur. Bkz.: Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer Zemahşerî, **el-Keşşâf 'an Hakâik-i Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvil fi Vucûhi't-Te'vîl**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd 1998/1418, c. V, s. 192.

⁹¹ Takdir edilen ayet misali için örneğin bkz.: Zemahşerî, **el-Keşşâf**, c. I, s. 192. Aynı şekilde Mâide 5/12. Bunun için de bkz.: Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 460.

⁹² Tartışmalı ayet misali için örneğin bkz.: Bakara 2/133. Bunun hâl cümlesi kılınması daha uygun görünmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s. 333; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 575.

Aynı şekilde Ali İmrân 3/137. Bunun ibtidâiyye kılınması daha uygundur. Bkz.: Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 66-67.

Yine Nisâ 4/127. Bunun için de bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 155; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 376.

Yine Mâide 5/112. Ebu Hayyân i'tirâz olmasını kuvvetli bulmamaktadır. Bkz.: Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 57.

Ve A'râf 7/95-97. Bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 479; Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Neseî, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, thk.: Yusuf Ali Bedîvî, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk 2011/1432, c. I, s. 589.

⁹³ Örneğin Nisâ 4/3. Bunun i'tirâz kabul edilmesi durumunda, adalet yapılmadığında birden fazla kadınla evlilik caiz olmamaktadır. Bu, eşler arasında sevgiyi eşit yapmayı dolayısıyla sevgi adaletini de kapsamaktadır. Hâlbuki bu sevgi adaleti insanın elinde olmadığı için, sevgide adalet yapılmasa

böyle olmasa bile çoğunluğun i'tirâz dedikleri ayetleri zikretmenin daha yerinde olacağı kanaatindeyiz.

4. İ'tirâzın birbirini gerektiren iki öge arasına girmesi, değerlendirmeye tabi tutulacak, kelamın sonunda⁹⁵ veya aslında tezyîl olduğu halde⁹⁶, bazı müfessirlerin i'tirâz olarak zikrettiği cümlelere ise yer verilmeyecektir. Zira konumuz tezyîl değildir. Aynı şekilde birbirini gerektiren iki öge arasında olmayıp sırf anlam olarak birbirine bağlı olan iki kelam arasındakilere de yer verilmeyecektir. Çünkü genelde bunlar müstakil ayetler olduğu için meâllerde zaten yerlerinde zikredilmişlerdir.⁹⁷ Bu

---

dahi birden fazla kadın ile evlilik caizdir. Bunun için bkz.: Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 172.

⁹⁴ Örneğin Yunus 10/50. Burada Zemahşerî, Beyzâvî ve Neseî gibi büyük âlimler i'tirâzı caiz gördükleri halde, Ebu Hayyân şartın cevabının istifhâm olması durumunda "fâ" ile gelmesi zorunluluğunu ileri sürerek bunu nahiv açısından sorunlu görmektedir. Bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. III, s. 148-149; Neseî, **Medârikü't-Tenzîl**, c. I, s. 27; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. V, s. 165.

⁹⁵ Örneğin; A'râf 7/170. Burada cümleyi kelamın sonunda bulunan bir i'tirâz kılmak yerine haber yapmak daha iyi görünmektedir. Bunun için de bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 528; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 416.

⁹⁶ Örneğin, Yunus 10/64. ayet: - هُمُ الْبَشَرَى فِي الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ - لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ - "Dünya hayatında da ahirette de onlara müjde vardır -Allah'ın sözlerinde asla değişme yoktur. İşte bu, büyük kurtuluşun kendisidir." Zemahşerî, Beyzâvî, Neseî gibi âlimler هُمُ الْبَشَرَى فِي الْحَيَوَةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ - لَا تَبْدِيلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ - iki cümlesini de i'tirâz kabul etmekte ise de Âlûsî bunları tezyîl yapmanın daha iyi olacağı görüşündedir. Zira kelamın sonunda olan bu gibi cümleler i'tirâz olarak değil daha çok tezyîl diye isimlendirilmektedir. Biz de böyle olduğunu düşündüğümüz ayetleri zikretmedik. Bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. III, s. 158; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 31; Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Bağdâdî Âlûsî, **Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsiri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî**, Dâru İhyâi't-Türâsî'l-'Arabîyy, Beyrut t.y., c. XI, s. 152.

Aynı şekilde Tâhâ 20/64. Zemahşerî, Beyzâvî, Neseî buna i'tirâz dediği halde Ebussuud bunun tezyil olduğunu söylemektedir. Bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. IV, s. 92; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 372; Kâdü'l-Kudât Ebussuud Efendi b. Muhammed el-'Îmâdî, **İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kitâbi'l-Kerîm**, thk.: Abdulkadir Ahmed 'Ata, Mektebetü'r-Riyâdî'l-Hadîse, Riyâd 1971/1391, c. III, s. 644.

⁹⁷ Örneğin; Bakara 2/229. ayet: وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَنْ يَطَّلِقَنَّكُمْ اللَّهُ فَالَّذِينَ طَلَّقُوا فَإِنَّهُمْ لَا يُعْزِمُونَ اللَّهُ لَا يُعْزِمُ اللَّهُ إِلَّا خِفْتُمْ أَلَّا يَفِيءَ لَكُمْ مِنْهُ حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ... "Boşama iki defadır. Bundan sonrası ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermektir. -Kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şey almanız size helâl olmaz. Ancak erkek ve kadın Allah'ın sınırlarında kalıp evlilik haklarını tam tatbik edememekten korkarlarsa bu durum müstesna. (Ey müminler!) Siz de karı ile kocanın, Allah'ın sınırlarını, hakkıyla muhafaza etmelerinden kuşkuya düşerseniz, kadının (erkeğe) fidiye vermesinde her iki taraf için de sakınca yoktur. Bu söylenenler Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın onları aşmayın. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa işte onlar zalimlerdir.- Eğer erkek kadını (üçüncü defa) boşarsa..." Birbirine anlam olarak bağlı iki kelam arasındaki bu i'tirâzı şu şekilde açıklayabiliriz: Bakara 2/228. ayette ric'î talakın hükümleri zikredilmiş, Bakara 2/230. ayette ise bâin talak hükümlerine yer verilmiştir. Bu kişi anlam olarak birbirine bağlı kelimelerdir. Aralarındaki Bakara 2/229. ayette ise nikâhta verilmiş olan mehrin, boşanma esnasında geri alınmasının haram olduğu, boşanma ile ilgili bir durum olması hasebiyle zikredilmiştir. Bu sebeple ric'î ve bâin talak arasında yer alan bu hükmün geçtiği ayet bu anlamda i'tirâz olmaktadır. Fakat bu söylediğimiz gibi ögeler arasında değildir. Bu sebeple bu ve bu gibileri zikretmeyeceğiz. Zira ifade ettiğimiz gibi bunlar meâllerde

sebeple bunları, “i’tirâzın meâllere yansması” açısından değerlendirmekte bir fayda görmemekteyiz. Fakat mübtedâ-haber, sıfat-mevsûf, şart-cevap vb. gibi nahvî açıdan iki öge arasında bulunanları ise müstakil ayetler olsalar bile zikretmeye gayret edeceğiz. Zira bunlar, çoğunluğa göre i’tirâz kabul edilirler.

3.1. BAKARA 2/6. AYET

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا - سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ - لَا يُؤْمِنُونَ “Muhakkak ki o kâfir olanlar, -ki onları uyarırsan da uyarırsan da onlar için aynıdır- iman etmezler.”⁹⁸

3.1.1. Ayetteki İ’tirâz

Taberî (ö.310/923)’nin tercih ettiğine göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında yaşayıp ona iman etmeyen Yahudiler hakkında indiği rivayet edilen⁹⁹ bu ayette, إِنَّ harfinin isim-haberî arasındaki كَفَرُوا أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ cümlesi Yahudilerin iman etmeyeceğini hemen te’kit etmek ve bu sebeple de onları kınamak amacıyla getirilmiş bir i’tirâz cümlesidir.¹⁰⁰ Bu cümleyi bu şekilde i’tirâz yapmak mümkün

---

zaten yerlerinde zikredilmişlerdir. Bkz.: Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. II, s. 208.

Aynı şekilde Bakara 2/19. Bunun için bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s. 206-207; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 60; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 223; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 94.

Aynı Yunus 10/13. Bilgi için bkz.: Zemahşerî, **a.g.e.**, c. III, s. 120; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 10.

Yine Fussilet 41/41-44. Bunun için de bkz.: Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 238-239.

Yine Talak 65/2-3. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 498-499.

Ve Nebe’ 78/29. ayet: وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ﴿٧٨﴾ - وَكُلَّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٧٩﴾ - فَذُوقُوا فَلَنْ نَرِيَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٨٠﴾ “Bizim ayetlerimizi yalanladıkça yalanladılar -ki biz her şeyi bir kitapta sayıp yazmışız- o zaman tadın (azabı)! Bundan sonra yalnızca azabınızı arttıracacağız.” Ayet-i kerimede ögeler arasında değil, sebep-sonuç cümleleri arasında yani birbirine anlam olarak bağlı iki kelam arasında i’tirâz meydana gelmiştir. Ayetleri yalanlamak, azap görmenin sebebidir. Azap görmek de sonuçtur. فَذُوقُوا kelimesindeki fâ da buna delalet etmektedir. Bu sebeple aralarında bulunan “ki biz her şeyi bir kitapta sayıp yazmışızdır” anlamındaki كِتَابًا أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا cümlesi de i’tirâz olmaktadır. Zemahşerî, **a.g.e.**, c. VI, s. 301; Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 592; Ebussuud, **a.g.e.**, c. V, s. 458; Âlûsî, **Rûhu’l-Me’ânî**, c. XXX, s. 17. Görüldüğü gibi bu müstakil bir ayettir. Dolayısıyla meâllerde olması gereken yerde zikredilmiştir. Bu sebeple bunun meâllere yansması açısından değerlendirilmesine gerek yoktur.

⁹⁸ Bakara 2/6.

⁹⁹ Ebu Ca’fer Muhammed b. Cerîr Taberî, **Câmi’ul-Beyân ‘an Te’vili Âyi’l-Kur’ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire t.y., c. I, s. 258-260.

¹⁰⁰ Ebu’l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed Vâhidî, **et-Tefsîru’l-Basît**, thk.: Muhammed b. Salih b. Abdullah el-Fûzân, Silsiletü’r-Resâilî’l-Câmi’a, Riyâd 1430, c. II, s. 108; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s.

olduğu gibi **لَا يُؤْمِنُونَ** harfinin birinci haberi ve **إِنَّ** cümlesini de ikinci haberi yapmak da mümkündür.¹⁰¹ Bu durumda anlam şöyle olur: “Muhakkak ki o kâfir olanlar, onları uyarsan da uyarmasan da birdir, iman da etmezler.”

Görüldüğü üzere i‘tirâz cümlesi kılınması ile haber yapılması arasında anlam olarak pek fark görünmese de dikkatli bir şekilde düşünüldüğünde görülecektir ki; i‘tirâz kılındığında iman etmeme, hemen te‘kit edilmiş ve onlar hemen kınanmış olmakta, böylece ufak ama ince bir fark ortaya çıkmaktadır. Aynı şekilde **إِنَّ** için haber yapıldığında **إِنَّ** dışında ayrıca te‘kit edilmiş ve dikkat çekilmiş olmamakta sadece haberi cümlenin gereği olan ihbar edilmeyi yerine getirmektedir. Bu sebeple itnâbın bir çeşidi olan i‘tirâz cümlesi kılmak, bu şekilde de bu te‘kit işlevini yerine getirmek bizce daha doğru bir görüş olarak görünmektedir.

3.1.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet Vakfı Meâli: Gerçek şu ki, kâfir olanları (azap ile) korkutsan da korkutmasan da onlar için birdir; iman etmezler.

Elmalılı Hamdi Yazır Meâli: Şu muhakkak ki inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar.

Hasan Basri Çantay Meâli: Şu muhakkak ki küfr edenleri inzâr etsen de onlarca

---

162; Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr Kurtubî, **el-Câmi‘u li Ahkâmi‘l-Kur‘ân vel-Mübeyyinü limâ Tezammenehü mine’s-Sünne ve Âyi‘l-Kur‘ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü’r-Risâle, Beyrut 2006/1427, c. I, s. 282; Nâsiruddin Ebu‘l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfî Beyzâvî, **Envâru‘t-Tenzîl ve Esrâru‘t-Te‘vîl**, yay. haz.: Muhammed Abdurrahman Mar‘aşlı, Dâru İhyâi‘t-Türâsi‘l-Arabiyy ve Müessesetü‘t-Târihi‘l-Arabiyy, Beyrut t.y., c. I, s. 41; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 44-45; Ebu‘l-Fidâ İbn Kesîr İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, **Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-‘Azîm**, Dâru İbn Hazm, tek cilt, Beyrut 2000/1420, s. 88; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 63-64.

¹⁰¹ Taberî, **Câmi‘ul-Beyân**, c. I, s. 264; Vâhidî, **et-Tefsîru‘l-Basît**, c. II, s. 107-108; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s. 164; Ebu Muhammed Abdulkak b. Gâlip b. ‘Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü‘l-Vecîz fi Tefsîri‘l-Kitâbi‘l-‘Azîz**, thk.: Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru‘l-Kutubi‘l-İlmiyye, Beyrut 2001/1422, c. I, s. 87; Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer Râzî et-Taberistânî, **et-Tefsîru‘l-Kebîr - Mefâtihu‘l-Ğayb**, Daru‘l-Fikr, Beyrut 1981/1401, c. II, s. 45; Kurtubî, **el-Câmi‘u li Ahkâmi‘l-Kur‘ân**, c. I, s. 282; Beyzâvî, **Envâru‘t-Tenzîl**, c. I, s. 41; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 45; İbn Kesîr, **Tefsîru‘l-Kur‘âni‘l-‘Azîm**, s. 88; Ebussuud Efendi, **a.g.e.**, c. I, s. 63-64.

bir, kendilerini inzâr etmesen de inanmazlar. ”

Ele aldığımız üç meâlde de “kâfir olanları” ifadesi, mef’ûl şeklinde kullanılmış, إِنَّ harfinin ismi kılınmamıştır. Bu sebeple de isim-haberden bahsetmek mümkün olmamakta, dolayısıyla isim-haber arasına girecek bir i’tirâzın yansıtılması da görünmemektedir. Her ne kadar أَلَا تَذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ ayetindeki kâfirlere dönen zamir muf’ûl olsa bile fakat bunun “kâfirleri” şeklinde değil de “onları” şeklinde, ayetin başında yer alan إِنَّ harfinin ismi konumundaki الَّذِينَ كَفَرُوا ifadesinin de “o kâfir olanlar” şeklinde kullanılması, Arapça i’râbı yansıtmak açısından daha uygundur. Öyle sanıyoruz ki, Türkçe’nin kullanımından dolayı meâllerde bunlar mef’ûl kılınmış, i’tirâz kılınmamıştır.

3.2. BAKARA 2/24

“Bunu فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا – وَلَنْ تَفْعَلُوا – فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ yapamazsanız -ki kesinlikle yapamayacaksınız- o halde yakıtı, insanlar ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Zira o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.”¹⁰²

3.2.1. Ayetteki İ’tirâz

Yüce Allah, bir önceki ayette¹⁰³ kâfirlerin Kur’ân’daki bir sûre benzeri getirmelerini istemekte, bundan aciz olduklarını “kesinlikle yapamayacaksınız” anlamındaki لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا cümlesi ile ifade etmektedir. Burada şart cümlesi olan لَمْ تَفْعَلُوا ile cevap cümlesi olan فَاتَّقُوا arasındaki bu cümle i’tirâzdır.¹⁰⁴ Şart cümlesinin tereddüt bildirmesi, i’tirâzın da bu tereddüdü ortadan kaldırması, aciz bırakma faydasıyla beraber kelama kattığı diğer bir güzelliştir.¹⁰⁵ Aynı şekilde bu cümle ile

¹⁰² Bakara 2/24.

¹⁰³ Bakara 2/23.

¹⁰⁴ Vâhidî, a.g.e., c. I, s. 254; Zemaşerî, a.g.e., c. I, s. 223; Râzî, a.g.e., c. II, s. 132; Kurtubî, a.g.e., c. I, s. 352; Beyzâvî, a.g.e., c. I, s. 58; Ebu Hayyân, a.g.e., c. I, s. 249; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 117.

¹⁰⁵ Neseffî, a.g.e., c. I, s. 66.

müşriklerin çaresizliklerine vurgu yapılmış, bu işi yapamayınca daha da sinirlenip kızmaları gerçekleştirilmiştir.¹⁰⁶ Bu ifadeyle özelde müşriklere genelde ise tüm inanmayanlara müthiş bir tehdidî (meydan okuma) yapılmıştır. Öyle ki bin dört yüz küsur seneden beri ne müşrikler ne de İslam'ı her fırsatta eleştiren müşteşrikler bu meydan okumaya cevap verememişler, bu mucize kitabın benzerini getirememişlerdir.

3.2.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Bunu yapamazsanız -ki elbette yapamayacaksınız- yakıtı, insan ve taş olan cehennem ateşinden sakının. Çünkü o ateş kâfirler için hazırlanmıştır.

Elmalılı: Yok yapamadıysanız ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının.

Çantay: Fakat bunu yapmazsanız ki hiç bir zaman yapamayacaksınız artık sakının o ateşten ki onun tutanağı (odunu, çirası, ocak taşı) insanla o taştır. O (ateş) kâfirler için hazırlanmıştır. ”

İ'râb yapan müfessirlerin tümünün bu cümlenin i'tirâz olduğunu belirtmesi gibi, meâllerin tümünün de bunu yansıtmayı dikkat çekicidir.

3.3. BAKARA 2/25

وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ رِزْقًا

“İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu, o cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak her yedirildiğinde; bu, daha önce dünyada bize verilenlerdendir, diyecekleri bahçeler olduğunu -ki bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir- ve onlar için cennette

¹⁰⁶ Kurtubî, a.g.e., c. I, s. 352.

tertemiz eşler de olduğunu müjdele! Ve onlar orada ebedî kalıcılardır.”¹⁰⁷

3.3.1. Ayetteki İ‘tirâz

Yüce Allah, önceki ayetlerde kâfirlerin ahiretteki durumundan bahsettikten sonra orada mü’minlere verilecek olan nimetleri sıraladığı bu ayette, birbirine atfedilen nimetler arasında i‘tirâz kullanmıştır. Şöyle ki; ayetteki **هَمَّ جَنَّاتٍ** diye başlayan **إِنَّ** nin haber-ismi ile buna atfedilen **أَزْوَاجٍ مُّطَهَّرَةٍ** ifadeleri arasındaki **وَأَتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا** cümlesi önceki cümleyi pekiştirme amacıyla getirilmiş bir i‘tirâzdır.¹⁰⁸

Tabi bu, **كُلَّمَا رُزِقُوا** ile başlayan cümlenin **جَنَّاتٍ** ifadesi için sıfat yapılması durumunda böyledir.

Eğer bu cümle ibtidâ’ (başlangıç) cümlesi olarak kabul edilirse bu durumda i‘tirâz olmaz.¹⁰⁹ Biz burada i‘tirâz olmasını tercih ederek bu şekilde meâl vermeyi uygun bulduk. Zira sıfat yaparak birbirinin bağlantısı kılmanın, her birini ibtidâiyye kılmaktan daha iyi olacağı kanaatindeyiz.

3.3.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: İman edip iyi davranışlarda bulunanlara, içinden ırmaklar akan cennetler olduğunu müjdele! O cennetlerdeki bir meyveden kendilerine rızık olarak yedirildikçe: Bundan önce dünyada bize verilenlerdendir bu, derler. Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir. Onlar için cennette tertemiz eşler de vardır. Ve onlar orada ebedî kalıcılardır.

Elmalılı: İnanıp yararlı işler yapanlara, altlarından ırmaklar akan cennetlerin kendilerine ait olduğunu müjdele! Onlardaki herhangi bir meyveden rızıklandırıldıklarında: “Bu daha önce de rızıklandığımız şeydir” derler ve o rızık

¹⁰⁷ Bakara 2/25.

¹⁰⁸ Zemahşeri, **a.g.e.**, c. I, s. 233; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. I, s. 61; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 70; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 122.

¹⁰⁹ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 260.

birbirinin benzeri olmak üzere, kendilerine sunulacak. Orada çok temiz zevceler de onların. Hem onlar orada ebedî kalacaklar.

Çantay: (Habibim) iman eden, bir de güzel güzel amel (ve hareketlerde bulunan kimselere muştula ki altlarından ırmaklar akan cennetler onların. Kendilerine ne zaman onlardan bir meyve rızık olarak yedirilse her defasında “ha, bu, evvelce de (dünyada) rızıklandığımız (yediğimiz) şeydi” diyecekler Ve o rızık (renkte, şekilde) birbirinin benzeri, (fakat tatta, keyfiyette başka başka ve çok yüksek ve müstesna kıymetlerde) olmak üzere kendilerine sunulacak. Orada çok temiz zevceler de onların. Hem orada onlar daim de kalıcıdırlar. ”

Diyanet meâlinde söz konusu cümleye, i‘tirâz olarak değil, “Bu rızıklar onlara (bazı yönlerden dünyadakine) benzer olarak verilmiştir.” şeklinde başlangıç (ibtidâiyye) cümlesiymiş gibi mana verilmiştir. Ebu Hayyân’ın tercihi de bu yöndedir.¹¹⁰ Elmalılı ve Çantay meâllerinde ise söz konusu cümle “birbirinin benzeri olmak üzere” şeklinde مِنْ ثَمَرَةٍ (rızık) ifadesinden hâl cümlesi kılınmıştır. Bu ifadenin fâil anlamı taşımamasını göz önüne aldığımız zaman bu meâllerin yerinde olduğunu söylememiz mümkündür.

3.4. BAKARA 2/70

“Bizim قَالُوا ادْعُ لَنَا رَبَّكَ يُبَيِّنْ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقَرَ تَشَابَهَ عَلَيْنَا وَإِنَّا - إِنَّ شَاءَ اللَّهُ - لَمُهْتَدُونَ için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, şüphesiz ki inek bize karışık geldi (anlayamadık). Ve gerçekten biz, -Allah dilerse- emredilene yapma yolunu buluruz, dediler.”¹¹¹

3.4.1. Ayetteki İ‘tirâz

Musa (a.s.)’ın kavmine bir inek kesiminin emredilmesi ve kavmin de direk herhangi bir inek kesmeleri gerekirken devamlı soru sormalarının anlatıldığı

¹¹⁰ Ebu Hayyân, a.g.e., c. I, s. 260.

¹¹¹ Bakara 2/70.

ayetlerin sonuncusu olan bu ayette Yahudiler, bu işi yapmalarını Allah'ın dilemesine bağlamışlar, bunu “Allah dilerse” anlamındaki **إِنْ شَاءَ اللَّهُ** cümlesi ile dile getirmişlerdir. Bu cümle de önemine binaen cümlenin sonunda değil, bizzat kelâmın içerisinde, **إِنَّ** harfinin isim-haberi arasında i'tirâz olarak gelmiştir.¹¹² Rivayetlere göre; eğer bu istisnâyı yapmayıp soru sormaya devam etselerdi bu devam ede gider, böylece emredileni yapmaya muvaffak olamazlardı.¹¹³

3.4.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: “(Ey Musa!) Bizim için, Rabbine dua et de onun nasıl bir sığır olduğunu bize açıklasın, nasıl bir inek keseceğimizi anlayamadık. Biz, inşaallah emredileni yapma yolunu buluruz.” dediler.

Elmalılı: Onlar, “Bizim için Rabbine dua et, o nedir bize iyice açıklasın, çünkü o bize biraz karışık geldi, bununla beraber Allah dilerse onu elbette buluruz.” dediler.

Çantay: (Yine) demişlerdi: Bizim için Rabbine duâ et de o nedir? Apaçık anlatsın bize. Çünkü bizce birçok inekler birbirine benziyor. Allah dilerse (istenen ineği bulmaya) muvaffak oluruz (yahut hidayete erdirilmiş bulunuruz). ”

Diyanet meâlinde “Allah dilerse” ifadesi Arapça karşılı ile “inşaallah” şeklinde i'tirâz olarak kullanılmış fakat **إِنَّ** harfinin anlamı olan te'kit verilmeyip sadece “biz” kelimesi ile yetinilmiştir. Hâlbuki ayette i'tirâzın yanı sıra te'kit olarak **إِنَّ** harfi bulunduğu gibi haber olan **لَمْ يَهْتَدُوا** ifadesinde diğer bir te'kit olan ve yeminin cevabında gelen **ج** harfi de bulunmaktadır. Bu sebeple hiçbir te'kit olmadan sadece

¹¹² İbn 'Atiyye, **el-Muharrerü'l-Vecîz**, c. I, s. 163; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 419; Neseffî, **a.g.e.**, c. I, s. 98.

¹¹³ Taberî, **a.g.e.**, c. II, s. 203-212; Ebu İshak Ahmed Sa'lebî, **el-Keşf ve'l-Beyân**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy, Beyrut 2002/1422, c. I, s. 218; Vâhidî, **et-Tefsîru'l-Basît**, c. III, s. 37; İmam Muhyi's-Sünne Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd Beğavî, **Me'âlimü't-Tenzîl**, thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr v.d., Dâru Tayyibe, Riyad 1409, c. I, s. 108; Kurtubî, **a.g.e.**, c. II, s. 188; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. I, s. 87; İbn Kesîr, **a.g.e.**, s. 147; Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Bekr Suyûtî, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü Hicr, Kâhîre 2003/1424, c. I, s. 406-410; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 189.

“biz” kelimesi ile yetinilmesi ifadenin önemine vurgu yapma ve te’kidi yansıtma açısından pek yeterli değildir. Elmalılı ve Çantay meâllerinde de ise “biz” kelimesi dahi yer almamıştır. “Allah dilerse” ifadesi ise i’tirâz olarak değil muhtemelen Kurtubî tefsirinde zikredilen i’râba uygun şekilde¹¹⁴ şart cümlesi, وَإِنَّا لَمُهْتَدُونَ de cevap cümlesi olarak kullanılmıştır. Fakat bu durumda bir takdim-te’hir durumu söz konusu olmaktadır. İ’tirâzda ise böyle bir durum gerekmediğinden i’tirâz kılmayı daha uygun görmekteyiz.

3.5. BAKARA 2/72

وَإِذْ قَاتَلْتُم نَفْسًا فَادَرَأْتُم فِيهَا - وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ - فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي

الله الموتى وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ “Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız -ki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır- biz de (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun, demiştik. Böylece Allah ölüleri diriltir ve düşünesiniz diye size ayetlerini gösterir.”¹¹⁵

3.5.1. Ayetteki İ’tirâz

Yahudilerden bahseden ayette, “birbirinizle atışmıştınız” anlamındaki ma’tûf olan فَادَرَأْتُم ile “demiştik” anlamındaki ma’tûf aleyh olan فَقُلْنَا arasında, Yüce Allah onların tartışma, birbirlerini suçlama ve içindekilerini gizlemelerinin faydasız olduğunu, kendisinin her şeyi ortaya çıkaracağını ifade etmiş, bunu da hemen ifade etme adına وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ cümlesi ile i’tirâz olarak getirmiştir. İ’râb yapan müfessirlerin tümü bunu belirtmişlerdir.¹¹⁶ Aynı şekilde bu ifade ile güç, kuvvet ve kudretin tümünün Allah’ın elinde olduğu vurgulanmıştır. Bunun kelamın sonunda zikredilmeyip i’tirâz olarak zikredilmesi, herşeyin Allah’ın elinde olduğunu daha iyi ifade etme açısından ayrıca önem arz etmektedir. Yüce Allah kendisine yapılan iftira

¹¹⁴ Kurtubî, a.g.e., c. II, s. 188.

¹¹⁵ Bakara 2/72-73.

¹¹⁶ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 284; Râzî, a.g.e., c. III, s. 132-133; Beyzâvî, a.g.e., c. I, s. 88; Neseî, a.g.e., c. I, s. 100; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 191.

ve kötü nisbetlerin hemen akabinde böyle i'tirâz cümlesi kullanmakta, böylece bunu hemen reddetmektedir.¹¹⁷

3.5.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Hani siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmıştınız. Hâlbuki Allah gizlemekte olduğunuzu ortaya çıkaracaktır. “Haydi, şimdi (öldürülen) adama, (kesilen ineğin) bir parçasıyla vurun” dedik.

Elmalılı: Hani bir zamanlar siz bir adam öldürmüştünüz de onun hakkında birbirinizle atışmış ve onu üstünüzden atmıştınız, hâlbuki Allah, saklamış olduğunuzu açığa çıkaracaktı. İşte bundan dolayı, o sığırın bir parçası ile o ölüye vurun, dedik.

Çantay: Hani siz bir kimse öldürmüştünüz de onun (katili) hakkında birbirinizle atışmıştınız (her biriniz suçu üstünüzden atmıştınız). Hâlbuki Allah sizin gizleyecek olduğunuz şeyi açığa vurandı. Onun için biz “Ona (öldürülen o adama, kesilen o ineğin) bir parçasıyla vurun” demiştik. ”

Diyanet meâlinde ilgili cümlenin i'tirâz olarak yansıtıldığı söylenebilirken; Elmalılı ve Çantay'da bunu söylemek pek mümkün görünmemektedir. Zira bu ikisinde ikinci cümle için kullanılan “işte bundan dolayı” ve “onun için” ifadeleri ‘atfi ve araya girme durumunu dolayısıyla cümlenin i'tirâz olmasını engellemektedir. Bununla beraber bu meâllerde asıl manayı ifade etmede bir kusur bulunmamaktadır. Zira cümle herhangi bir takdim ve ta'hir olmaksızın kullanılmıştır.

3.6. BAKARA 2/80

وَقَالُوا لَنْ نَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ أَلَا تَتَذَكَّرُونَ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا - فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ - أَمْ تَقُولُونَ

“(Yahudiler) Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler. De ki (onlara): Siz Allah katından bir söz mü aldınız -ki Allah kesinlikle sözünden caymaz- yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi

¹¹⁷ Bunun için örneğin bkz.: Bakara 2/80 başlığı.

söylüyorsunuz?!”¹¹⁸

3.6.1. Ayetteki İ'tirâz

Yüce Allah ayette, Yahudilerin belli günler hariç kendilerine azabın olmayacağını belirtmelerinden dolayı i'tirâz cümlesi ile hem bunu reddetmekte, hem de yeri gelmişken Allah'ın sözünden caymayacağı gerçeğini de ifade etmektedir. Bu cümle **أَمْ تَقُولُونَ أَلَّا نَأْتِيكُمْ** ile **فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ** ifadeleri arasında bulunan “ki Allah kesinlikle sözünden caymaz” anlamındaki **فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ** cümlesidir.¹¹⁹ Sonrasındaki cümle ise kınama ve azarlama amacıyla getirilmiştir.¹²⁰

Bazı âlimler ise ilgili cümleyi gizli bir şartın cevabı kılarak i'tirâz yapmışlardır.¹²¹ Bu durumda anlam şöyle olmaktadır: “Siz Allah katından bir söz mü aldınız - ki (eğer öyleyse) Allah kesinlikle sözünden caymaz - yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?!”

3.6.2. Meâllere Yansıması

“Diyânet: İsrailoğulları: Sayılı birkaç gün müstesna, bize ateş dokunmayacaktır, dediler. De ki (onlara): Siz Allah katından bir söz mü aldınız - ki Allah sözünden caymaz - yoksa Allah hakkında bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?”

Elmalılı: Bir de dediler ki: “Bize sayılı birkaç günden başka asla ateş azabı dokunmaz.” De ki; “Siz Allah'tan bir ahit mi aldınız? Böyle ise Allah sözünden dönmez. Yoksa siz Allah'a karşı bilemeyeceğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?!”

Çantay: (Peygamber onları Cehennemle korkuttuğu zaman da) “Atalarımızın buzağıya taptıkları) sayılı (ve mahdud) günlerden (kırk günden) başka (fazla) bize kat'iyen Cehennem (azabı) dokunmayacak” dediler. Söyle (Habîbim) ki: Allah

¹¹⁸ Bakara 2/80.

¹¹⁹ İbn 'Atiyye, **a.g.e.**, c. I, s. 171; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 445; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 202.

¹²⁰ Kurtubî, **a.g.e.**, c. II, s. 226.

¹²¹ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s. 289; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. I, s. 90; Nesefî, **a.g.e.**, c. I, s. 104; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. I, s. 445; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 202.

katından (bu hususta) bir ahdi mi elde ettiniz? (Ondan böyle bir sözü mü aldınız?) - ki Allah ahdinden asla caymaz - yoksa Allaha karşı bilmeyeceğiniz bir şeyi mi söylüyorsunuz?!”

Görüldüğü üzere Diyanet ve Çantay meâllerinde i'tirâz tam olarak yansıtılmışken, Elmalılı meâlinde bu pek net değil, başlangıç cümlesi olmaya da müsait şekildedir.

3.7. BAKARA 2/92

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ اتَّخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ - وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ - وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا

فَوْقَكُمْ الطُّورَ... “Andolsun Musa size apaçık mucizeler getirmişti. Sonra onun ardından, buzağıyı (tanrı) edindiniz -ki siz zalimsiniz- ve hani sizden kesin söz almış, Tur’u tepenize dikmiştik...”¹²²

3.7.1. Ayetteki İ'tirâz

Bu ayeti kerimedeki وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ cümlesinin hâl veya birbirine atfedilen cümleler arasında i'tirâz olma ihtimali vardır.¹²³ İ'tirâz olursa anlamı şöyle olur: “Sonra onun ardından, buzağıyı (tanrı) edindiniz -ki siz zalimsiniz- ve hani sizden kesin söz almış, Tur’u tepenize dikmiştik...” Hâl olduğunda ise anlam şöyle olur: “Andolsun Musa size apaçık mucizeler getirmişti. Sonra onun ardından, zalimler olarak buzağıyı (tanrı) edindiniz. Ve sizden kesin söz almış ve Tur’u tepenize dikmiştik...” Aradaki fark ise şudur: İ'tirâz kılındığında, zalim olmaları devamlılık ifade eder yani “âdetiniz zulümdür” anlamına gelir. Hâl olduğunda ise, zalim olmaları o tanrı edinme durumuna münhasır olur.

¹²² Bakara 2/92-93.

¹²³ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 297; Beyzâvî, a.g.e., c. I, s. 94; Neseî, a.g.e., c. I, s. 110; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 216.

3.7.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Andolsun Musa size apaçık mucizeler getirmişti. Sonra onun ardından, zalimler olarak buzağıyı (tanrı) edindiniz.

Elmalılı: Celâlim hakkı için Musa size belgelerle gelmişti de onun arkasından tuttunuz o buzağıya taptınız. Siz işte o zalimlersiniz.

Çantay: Andolsun, Musa size en açık delilleri getirdi. Sonra siz onun ardından (gıyabında) o buzağıya tutundunuz (onu tanrı edindiniz). Siz (öyle) zalimlersiniz. ”

Görüldüğü üzere ilgili cümle, Diyanet meâlinde hâl cümlesi şeklinde kullanılmışken; Elmalılı ve Çantay meâllerinde ise fark edilir bir şekilde i'tirâz olarak zikredilmiştir.

3.8. BAKARA 2/111

وَقَالُوا لَنْ يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَنْ كَانَ هُودًا أَوْ نَصَارَى - تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ - قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ

صَادِقِينَ “(Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse asla cennete giremeyecek, dediler. -ki bu onların kuruntularıdır- Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.”¹²⁴

3.8.1. Ayetteki İ'tirâz

Daha önce de ifade edildiği üzere i'tirâz, iki öge arasında gelebildiği gibi birbirine bağlı olan iki kelam arasında da gelebilmektedir. Bu ayet-i kerimede birbirinin bağlantısı olan ehl-i kitap'ın sözleri ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'a emredilen söz arasında i'tirâz gelmiştir ki bu da “Bu onların kuruntularıdır” anlamındaki تِلْكَ

أَمَانِيُّهُمْ cümlesidir.¹²⁵ Bunu birbirine atfedilen cümleler arasında sayabilmemiz

¹²⁴ Bakara 2/111.

¹²⁵ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 311; Beyzâvî, a.g.e., c. I, s. 101; Neseî, a.g.e., c. I, s. 121; Ebu Hayyân, a.g.e., c. I, s. 520.

mümkün olduğu için zikrettik. Yani قُلْ ile başlayan cümleyi قَالُوا cümlesine atfedebiliriz. Bu durumda aradaki cümle de i'tirâz olur. İ'tirâzın amacı da ehl-i kitap'ın cennete sadece kendilerinin gireceklerini ifade ettikleri mesnetsiz sözlerini hemen reddetmek, bunun sadece delilsiz bir söz olduğunu hemen belirtmektir.¹²⁶

3.8.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: (Ehl-i kitap:) Yahudiler yahut Hristiyanlar hariç hiç kimse cennete giremeyecek, dediler. Bu onların kuruntusudur. Sen de onlara: Eğer sahiden doğru söylüyorsanız delilinizi getirin, de.

Elmalılı: Bir de “Yahudi ve Hristiyanlardan başkası asla cennete giremeyecek” dediler. Bu onların kendi kuruntularıdır. Sen de onlara de ki; “Eğer doğru iseniz, haydi bakalım getirin delilinizi.”

Çantay: (Yahudiler ve Hristiyanlar) dediler ki: “Yahudi veya Nasrânî olanlardan başkası asla cennete girmeyecek.” Bu, onların kuruntularıdır. (Habibim, onlara) söyle: “Eğer (bu iddianızda) doğrucu kimseler iseniz burhanınızı getirin.” ”

Üç meâlde de ilgili cümle olan “Bu onların kuruntularıdır” cümlesi iki kelam arasında net bir şekilde i'tirâz olarak kullanılmıştır. Fakat şu var ki; “kuruntular” anlamında cemi olan أَمَانِيَهُمْ ifadesi, Diyanet meâlinde “kuruntu” şeklinde müfret olarak zikredilmiştir.

3.9. BAKARA 2/233

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنَمِّمَ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ - لَا تَكُلْفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ - وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ ...

“Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfe uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. -

¹²⁶ Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-Beyân*, c. I, s. 259; Beğâvî, *a.g.e.*, c. I, s. 137; Beyzâvî, *a.g.e.*, c. I, s. 101; Neseî, *a.g.e.*, c. I, s. 121; Ebu Hayyân, *a.g.e.*, c. I, s. 520.

Zaten bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.- (Babaya gerekli olan nafaka temini onun yokluğunda) onun benzeri kadar, vâris üzerine de gerekir...”¹²⁷

3.9.1. Ayetteki İ'tirâz

Çocuğun emzirilmesinin, nafakasının kim tarafından karşılanacağına konu edildiği bu ayet-i kerimede, nafakanın babaya ve yokluğunda varisine ait olduğu ifade edilmiştir. Ma'tûf ve ma'tûf aleyh olan “baba” ve “vâris” arasında iki cümleden oluşan “Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır.” anlamındaki لَا تُكَلِّفُ نَفْسٌ إِلَّا أَوْسَعَهَا لَا تُضَارُّ وَالِدَةٌ بَوْلِدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بَوْلِدِهِ cümleleri i'tirâz olmaktadır. Bu i'tirâz, babaya yükünden fazla nafaka masrafının yüklenilmemesi gerektiğini ifade ederken; aynı şekilde anne ve babanın da çocuktan dolayı zarara uğratılmayacağını belirtmektedir. Bu anlamda önceki cümlede geçen “örfe uygun olma”yı açıklamış, onu tefsir etmiş ve onun ta'lîlini belirtmiştir.¹²⁸

3.9.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Emzirmeyi tamamlamak isteyen (baba) için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların örfeye uygun olarak beslenmesi ve giyimi baba tarafına aittir. Bir insan ancak gücü yettiğinden sorumlu tutulur. Hiçbir anne, çocuğu sebebiyle, hiçbir baba da çocuğu yüzünden zarara uğratılmamalıdır. Onun benzeri (nafaka temini) vâris üzerine de gerekir.

Elmalılı: Anneler, çocuklarını, emzirmenin tamamlanmasını isteyenler için tam iki yıl emzirirler. Çocuk kendisine ait olan babaya da emzirenlerin yiyecekleri ve giyecekleri geleneklere uygun olarak bir borçtur. Bununla beraber herkes ancak gücüne göre mükellef olur. Çocuğu sebebiyle bir anne de, çocuğu sebebiyle bir baba da zarara

¹²⁷ Bakara 2/233.

¹²⁸ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 457; Beyzâvî, a.g.e., c. I, s. 144-145; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 195; Ebu Hayyân, a.g.e., c. I, s. 226; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 358.

sokulmasın. Varise düşen de yine aynı borçtur.

Çantay: Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamam yaptırmak isteyen(ler) içindir. Onların (annelerin) ma'ruf vech ile yiyeceği, giyeceği; çocuk kendisinin olan (babaya) aittir. Kimse tâkatinden ziyadesiyle mükellef tutulmaz. Ne bir anne çocuğu yüzünden, ne de bir çocuk kendisinin olan (bir baba) çocuğu sebebiyle zarara sokulmasın. Mirasçıya düşen (vazife) de bunun gibidir. ”

İlgili cümleler, birbirine bağlı iki kelam arasına giren i'tirâz kabilinden olduğu için bunlar, meâllerde yerlerinde zikredilmiş, böylece kelamın arasında bulunma anlamındaki i'tirâzı yansıtmışlardır.

3.10. BAKARA 2/238-239

وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَرْصَةً فَمِنْ مِمَّا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ
الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٨﴾
حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوَسْطَى وَاقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٩﴾ فَإِنْ حِفْتُمْ فَرِحَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدْكُرُوا اللَّهَ
كَمَا عَلَّمَكُمْ مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ - ﴿٢٤٠﴾ وَالَّذِينَ يَتُوفُونَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا وَصِيَّةً لِأَزْوَاجِهِمْ مَتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ
غَيْرَ إِخْرَاجٍ “Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden

boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvaya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür. - Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a saygı ve bağlılık içinde namaza durun. Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut binmiş olarak (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah'ın size öğrettiği şekilde O'nu anın (namaz kılın).- Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan

faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler.”¹²⁹

3.10.1. Ayetteki İ'tirâz

İki kelam arasına girip ögeler arasında bulunan i'tirâza bir örnek de talak hükümlerinin anlatıldığı, birbirine atfedilmiş ayetler arasına giren ve namazdan bahseden “Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a saygı ve bağlılık içinde namaza durun. Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut binmiş olarak (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah’ın size öğrettiği şekilde O’nu anın (namaz kılın).” anlamındaki حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ ﴿٢٣٧﴾ فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالًا أَوْ رُكْبَانًا فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَأَدْكُرُوا اللَّهَ كَمَا عَلَّمَكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ayetleridir.¹³⁰

3.10.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Kendilerine mehir tayin ederek evlendiğiniz kadınları, temas etmeden boşarsanız, tayin ettiğiniz mehrin yarısı onların hakkıdır. Ancak kadınların vazgeçmesi veya nikâh bağı elinde bulunanın (velinin) vazgeçmesi hali müstesna, affetmeniz (mehirden vazgeçmeniz), takvâya daha uygundur. Aranızda iyilik ve ihsanı unutmayın. Şüphesiz Allah yapmakta olduklarınızı hakkıyla görür. -Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah’a saygı ve bağlılık içinde namaz kılın. Eğer (herhangi bir şeyden) korkarsanız (namazlarınızı) yürüyerek yahut binmiş olarak (kılın). Güvene kavuştuğunuz zaman, siz bilmezken Allah’ın size öğrettiği şekilde O’nu anın (namaz kılın).- Sizden ölüp de (dul) eşler bırakan kimseler, zevcelerinin, evlerinden çıkarılmadan, bir yıla kadar bıraktıkları maldan faydalanmaları hususunda (sağlıklarında) vasiyet etsinler. ”

Söz konusu ayetler iki müstakil ayettir. Meâller de ayet ayet meâllendirildiği için bu ayetler de bu şekilde yani olması gereken yerde zikredilmiş, böylece i'tirâz olarak yansıtılmıştır. Bu sebeple sadece Diyanet meâlinin verilmesiyle yetinilmiştir.

¹²⁹ Bakara 2/237-240.

¹³⁰ Ebu Hayyân c. II, s. 248.

3.11. ALİ İMRÂN 3/36

فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ - وَإِنِّي

“Onu doğurunca, Rabbim! Onu kız olarak doğurdum -ki Allah ne doğurduğunu en iyi bilendir. Oysa erkek, kız gibi değildir.- Ve Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.”¹³¹

3.11.1. Ayetteki İ'tirâz

Hız. Meryem'in annesinin hamile iken, erkek veya kız olduğunu bilmediği karnındaki çocuğunu Allah yoluna verdiğini ifade eden ayet-i kerimede, sözleri arasında Allah'ın sözü i'tirâz olarak vâki olmuştur. “Ve Ona Meryem adını verdim.” anlamındaki وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ cümlesi annesinin sözünün devamı olup sözleri arasında bulunan “ki Allah ne doğurduğunu en iyi bilendir. Oysa erkek, kız gibi değildir.” anlamındaki وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعْتَ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ cümleleri i'tirâzdır.¹³² Bunun amacı ise; Hız. Meryem'in annesinin çocuğun erkek olmamasından dolayı duyduğu üzüntüyü ifade etmek¹³³ ve her şeyin Allah'ın kudretinde olduğunu belirtmektir.¹³⁴

3.11.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Onu doğurunca, Allah, ne doğurduğunu bilip dururken: Rabbim! Ben onu kız doğurdum. Oysa erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Kovulmuş şeytana karşı onu ve soyunu senin korumanı diliyorum, dedi.

Elmalılı: Onu doğurunca Allah onun ne doğurduğunu bilip dururken şöyle dedi: “Rabbim, onu kız doğurdum; erkek, kız gibi değildir. Ona Meryem adını verdim. Onu ve

¹³¹ Ali İmrân 3/36.

¹³² Zemahşeri, a.g.e., c. I, s. 551; Bezzâvî, a.g.e., c. II, s. 14; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 251; Ebu Hayyân, a.g.e., c. II, s. 458; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 470; Âlûsî, a.g.e., c. III, s. 135-136.

¹³³ İbn 'Atiyye, a.g.e., c. I, s. 425.

¹³⁴ Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 470.

soyunu kovulmuş şeytanın şerrinden sana ısmarlıyorum".

Çantay: Fakat onu (kız çocuğunu) doğurunca, Allah onun ne doğurduğunu daha iyi bilici iken: “Rabbim, hakikat, ben onu kız olarak doğurdum. Erkek, kız gibi değildir. Gerçek ben adını Meryem koydum. Ben onu da, zürriyetini de o taşlanmış (kovulmuş) şeytandan sana sığır (sana ısmarlar)ım” dedi.”

Meâllere bakıldığında i‘tirâz kıldığımız iki cümle, birincisi olan **وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا** **وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنثَى** cümlesinin hâl cümlesi gibi kullanıldığı; ikincisi olan **وَضَعْتُ** cümlesinin Hz. Meryem’in annesinin sözü kılındığı görülmektedir. Tefsirlerin çoğunluğunda ise bu cümle Allah’ın sözü olduğu belirtilmiştir.¹³⁵

3.12. ALİ İMRÂN 3/73

وَلَا تُؤْمِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ - قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ - أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيْتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ

“Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın -(Resulüm! Onlara) de ki: Doğru yol ancak Allah’ın yoludur- ve size verilenin benzerinin başka herhangi bir kimseye verildiğine yahut Rabbinizin huzurunda onların size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın’ dediler). De ki: Lütuf ve ihsan Allah’ın elindedir. Onu dilediğine verir. Allah’ın rahmeti geniştir ve O her şeyi hakkıyla bilir.”¹³⁶

3.12.1. Ayetteki İ‘tirâz

Yüce Allah bu ayette, Yahudilerin kelamını bize aktarmaktadır. Ayette Yahudilerin kendi aralarında konuşup birbirlerine verdikleri tavsiyeler bize aktarılmaktadır. Sadece kendi dinlerine uyanlara, verilen hidayet sadece kendileri için geçerli olduğuna ve başkasının kendileri aleyhinde delil getiremeyeceğine inanmalarını birbirlerine fısıldamaktadırlar. Bunlardan birincisi ve ikincisi arasında

¹³⁵ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 551; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. I, s. 425; Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 14; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 251; Ebu Hayyân, a.g.e., c. II, s. 458; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 470.

¹³⁶ Ali İmrân 3/73.

Yüce Allah kendi sözü olan “(onlara) de ki: Doğru yol ancak Allah’ın yoludur” cümlesi anlamındaki **قُلْ إِنَّ الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ** cümlesini i’tirâz olarak ilave etmiştir.¹³⁷

Bunun amacı onların sözlerinin geçersiz olduğunu belirtmek, tek kudret ve gücün Allah’ın elinde olduğunu hemen zikretmek yani Allah’ı övmektir.

3.12.1. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Sizin dininize uyanlardan başka hiçbir kimseye inanmayın.” (Resulüm!) De ki: Doğru yol ancak Allah’ın yoludur. Yine (onlar, kendi aralarında şöyle dediler:) “Size verilenin benzerinin başka herhangi bir kimseye verildiğine yahut Rabbinizin huzurunda onların size karşı deliller getireceklerine de (inanmayın).”

Elmalılı: “Ve kendi dininize uyanlardan başkasına inanmayın” (dediler). De ki: “Şüphesiz doğru yol, Allah’ın yoludur”. (Onlar kendi aralarında): “Size verilenin benzerinin hiçbir kimseye verilmiş olduğuna yahut Rabbinizin huzurunda sizin aleyhinize deliller getireceklerine” (de inanmayın dediler).

Çantay: “Ve dininize tâbi olandan başkasına aman vermeyin” (Habibim onlara) de ki: “Şüphesiz doğru yol Allah’ın yoludur” (O grup aralarında da şöyle derler:) “Size verilenin benzeri hiç bir kimseye verilmiş olduğuna yahut onların (Müslümanların) Rabbiniz indinde size karşı deliller, hüccetler getireceklerine (inanmayın).” ”

Görüldüğü kadarıyla meâllerde bu cümle Yahudilerin sözleri arasında zikredilmiştir. Böylece i’tirâz olması yansıtılmıştır. Ayrıca Diyanet ve Çantay meâllerinde “Habibim” ve “Resulüm” ifadeleri konularak bunun Yüce Allah’ın sözü olduğuna işaret edilmiştir. Elmalılı’da ise böyle bir ifade bulunmamaktadır.

3.13. ALİ İMRÂN 3/128

وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَىٰ لَكُمْ وَلِتَطْمَئِنَّ قُلُوبُكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٨﴾ لِيَقْطَعَ

¹³⁷ Sa‘lebi, a.g.e., c. III, s. 91-92; Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 570; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. I, s. 454; Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 23; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 265; Ebu Hayyân, a.g.e., c. II, s. 520-521; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 501.

طَرَفًا مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتَبُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿٥٨﴾ - لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ - أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ

يُعَذِّبُهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ “Allah, bunu size sırf bir müjde olsun ve kalpleriniz bu sayede rahatlasın diye yaptı. Zafer, yalnızca mutlak güç ve hikmet sahibi Allah katındandır. Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler -ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur- yahut (Müslüman olsunlar da) tövbelerini kabul etsin, ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin diye (Allah Bedir’de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler.”¹³⁸

3.13.1. Ayetteki İ’tirâz

Allah’ın Bedir’de Müslümanlara neden yardım ettiğini açıkladığı, birbirine ^{أَوْ} harfi ile atfedilen bu ayetlerde i’tirâz meydana gelmiştir. Burada “ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur” anlamındaki ^{أَوْ يَكْتَبُهُمْ فَيَنْقَلِبُوا} cümlesi, ^{لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ} ile ^{أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ} arasında gelip kudretin, gücün ve her şeyin Allah’ın elinde olduğunu belirten bir i’tirâz cümlesidir.¹³⁹

3.13.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Allah, kâfirlerden bir kısmının kökünü kessin veya onları perişan etsin, böylece bozulmuş bir halde dönüp gitsinler - ki bu işte senin yapacağın bir şey yoktur - yahut (Müslüman olsunlar da) tövbelerini kabul etsin, ya da (ısrar ederlerse) onlara azap etsin diye (Allah Bedir'de size yardım etti). Çünkü onlar zalimdirler.

Elmalılı: (Allah bu yardımı) inkâr edenlerden bir kısmını kessin veya perişan etsin de umutsuz olarak dönüp gitsinler (diye yaptı). Bu işten sana hiçbir şey düşmez. (Allah), ya onların tövbesini kabul eder yahut onlara, zalim olduklarından dolayı azap eder.

¹³⁸ Ali İmrân 3/126-128.

¹³⁹ Zemahşeri, a.g.e., c. I, s. 624; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. I, s. 506; Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 37; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 290-291; Ebu Hayyân, a.g.e., c. III, s. 56; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 552; Âlûsî, a.g.e., c. IV, s. 50.

Çantay: (Bir de Allah bu imdadı) küfredenlerden ileri gelenleri(n kafasını) kessin yahut onları tepesi aşağı getirsin de (geri kalanlarda) emellerine kavuşamayan (bedbaht)lar olarak dönüp gitsinler diye (yaptı). (Kullarımın) iş(in) den hiç bir şey sana ait değildir. (Allah) ya onların tövbesini kabul eder yahut onları, kendileri zalim (kimse)ler oldukları için azaplandırır. ”

Bizim de bu ayetin meâlini verirken tercih ettiğimiz Diyanet meâlinde i'tirâz tam olarak yansıtılmıştır. Elmalılı ve Çantay meâllerinde ise ilgili cümle kelamın sonu kabul edilmiş gibi görünmektedir. Zira sonrasındaki kelam öncesine atfedilmeksizin yeni bir kelam gibi başlatılmıştır.

3.14. ALİ İMRÂN 3/134-135

الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ - وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣٤﴾

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ - وَمَنْ يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ - وَمَنْ

“Onlar ki, bollukta da darlıkta da Allah için infâk ederler; öfkelerini yutarlar ve insanları affederler -ki Allah da güzel davranışta bulunanları sever.- Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında ya da kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen tövbe istiğfar ederler. -Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki!- Ve onlar, işledikleri kötülüklerde, bile bile ısrar da etmezler.”¹⁴⁰

3.14.1. Ayetlerdeki Birinci İ'tirâz

Önceki ayette geçen müttâkîlerin¹⁴¹ özelliklerinin sıralandığı bu ayet-i kerimede “ki Allah da güzel davranışta bulunanları sever” anlamındaki وَاللَّهُ يُحِبُّ

وَاللَّهُ يُحِبُّ cümlesi, birbirine atfedilen özellikler arasında bulunduğu için i'tirâzdır.¹⁴²

Bunun amacı Allah'ın bu özelliklere sahip Müminlerden razı olduğunu belirtmesi,

¹⁴⁰ Ali İmrân 3/134-135.

¹⁴¹ Ali İmrân 3/133.

¹⁴² Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 557.

yutanlar, insanlar(ın kusurların)dan, af ile geçenlerdir. Allah iyilik edenleri sever. Ve çirkin bir günah işledikleri yahut nefislerine zulmettikleri vakit Allah'ı hatırlayarak hemen günahlarının yarlığanmasını isteyenlerdir. Günahları Allah'tan başka kim yarlıgar? Bir de onlar işledikleri (günah) üzerinde, bilip dururlarken ısrar etmeyenlerdir.”

Meâllerde Ali İmrân 3/134. ve 3/135. ayetlerdeki ilgili cümleler i'tirâz olarak yansıtılmış gözükmektedir. Zira sonraki cümleler “ve”, “yine”, “bir de” kelimeleri kullanılarak öncekine atfedilmiştir.

3.15. ALİ İMRÂN 3/140

إِنْ يَمْسَسْكُمْ قَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ قَرْحٌ مِّثْلُهُ وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا

“Eğer size

(Uhud'da) bir yara değmişse (Bedir'de) o kavme de o kadar yara değmiştir. O günler (öyle günlerdir ki) biz onları insanlar arasında (bazen lehlerine, bazen aleyhlerine olmak üzere elden ele ve nöbetleşe nöbetleşe) döndürür dururuz. (Bu da) Allah'ın (ezeldeki) ilmini iman edenlere açıklaması, içinizden şehitler edinmesi için -ki Allah zalimleri sevmez- ve Müminleri tertemiz yapıp kâfirleri (murdar ölümle) helak etmesi içindir.”¹⁴⁶

3.15.1. Ayetteki İ'tirâz

Uhud'daki savaşın sonuçlarının değerlendirildiği bu ayet-i kerimede Allah bu sonucu birkaç duruma bağlamaktadır. İşte bu durumlar arasında i'tirâz cümlesi gelmiştir. Bu da “Allah zalimleri sevmez” anlamındaki لَّا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ cümlesidir.

Bu, birbirine atfedilen ... وَلِيَعْلَمَ ... ile ... وَلِيُمَحِّصَ ...¹⁴⁷ Bu i'tirâzın amacı, Müminlerin kötü bir duruma düştükleri Uhud'da Allah'ın kâfirleri sevmediğini, kâfirlerin üstün gelmelerinin Allah'ın onlara yardım etmesiyle alakalı

¹⁴⁶ Ali İmrân 3/140-141.

¹⁴⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 633; Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 40; Neseî, a.g.e., c. I, s. 296; Ebu Hayyân, a.g.e., c. III, s. 69; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 564; Âlûsî, a.g.e., c. IV, s. 69.

olmadığını belirtmek, bunun sadece Müminler için bir imtihan vesilesi olduğunu hemen ifade etmektedir.¹⁴⁸ Zira Müminler her zaman yenerlerse bu durumda herkes iman dairesine girebilir ve imtihanın da bir anlamı kalmaz.¹⁴⁹ Aynı şekilde bunun “içinizden şehitler edinmesi için” ayetinden sonra getirilmesinin bir diğer amacı da genel kâfirler içerisinde sayılan ve savaştan kaçan münafıkları, Allah’ın sevmediğini özellikle zikretmektir.¹⁵⁰ Aynı şekilde Allah’ın kâfirlerin zıttı olanları yani Müminleri sevmesi de bu ayetten anlaşılabilir.¹⁵¹

3.15.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Eğer siz (Uhud’da) bir acıya uğradınızsa, (Bedir’de de düşmanınız olan) o kavim de benzer bir acıya uğramıştır. O günleri biz insanlar arasında döndürür dururuz (zaferi bazen bir topluma bazen öteki topluma nasip ederiz.) Ta ki Allah, iman edenleri ortaya çıkarsın ve aranızdan şahitler edinsin. Allah zalimleri sevmez. Bir de (böylece) Allah, iman edenleri günahlardan temize çıkarmak, kâfirleri de helâk etmek ister.

Elmalılı: Eğer size (Uhud savaşında) bir yara değmişse, (Bedir harbinde) o topluma da benzeri bir yara dokunmuştu. O günler ki, biz onları insanlar arasında döndürür dururuz. (Bu da) Allah’ın sizden iman edenleri ayırt etmesi ve sizden şahitler edinmesi içindir. Allah zalimleri sevmez. Bir de bu, Allah’ın iman edenleri tertemiz seçip, kâfirleri yok etmesi içindir.

Çantay: Eğer size (Uhud’da) bir yara değmiş bulunuyorsa (Bedir’de) o kavme de o kadar yara değmiştir. O günler (öyle günlerdir ki) biz onları insanlar arasında (gâh lehlerine, gâh aleyhlerine olmak üzere elden ele ve nöbetleşe nöbetleşe) döndürür dururuz. (Bu da) Allah’ın (ezeldeki) ilmini iman edenlere açıklaması, içinizden şehitler edinmesi, Müminleri tertemiz yapıp kâfirleri (murdar ölümle) helak etmesi içindir. Allah zalimleri sevmez. ”

Elmalılı meâlinde birbirine atfedilen cümlelere dikkat edilmiş böylece

¹⁴⁸ Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 40.

¹⁴⁹ Âlûsî, **a.g.e.**, c. IV, s. 69.

¹⁵⁰ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 69; Âlûsî, **a.g.e.**, c. IV, s. 69.

¹⁵¹ Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 564.

i'tirâzın bunlar arasında olduğuna riayet edilmiştir. Diyanet meâlinde de buna kısmen riayet edildiği söylenebilir. Fakat Çantay meâlinde ilgili cümle kelamın sonunda verildiği için araya girme analmindaki i'tirâz yansıtılmamıştır.

3.16. ALİ İMRÂN 3/152

وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللَّهُ وَعْدَهُ إِذْ تَحْسُونَهُمْ بِأَذْنِهِ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ وَتَنَارَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا أَرَاكُمْ مَا تُحِبُّونَ - مِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ - ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ

“Siz Allah’ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan sözünü yerine getirmişti. Nihayet, öyle bir an geldi ki, dağıldınız, (Peygamberin verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve Allah sevdiğiniz (galibiyet)i size gösterdikten sonra âsi oldunuz -ki sizden dünyayı isteyen de vardı, ahireti isteyen de vardı- sonra Allah, sizi imtihan etmek için sizi onlardan (onları mağlup etmekten) alıkoydu. Ve yemin olsun ki sizi (bu itaatsizlikten sonra da) bağışladı. Zaten Allah, müminlere karşı çok lütufkârdır.”¹⁵²

3.16.1. Ayetteki İ'tirâz

Allah’ın, Uhud’da Hz. Peygamber’in okçular tepesine yerleştirdiği Müminlerin ganimet arzusuyla oradan ayrılmaları, böylece Hz. Peygamber’in emrini çiğnemelerini haber vererek Müminleri uyardığı bu ayette i'tirâz cümlesi bulunmaktadır. “Sizden dünyayı isteyen de vardı, ahireti isteyen de vardı” anlamındaki مَنْ يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنْكُمْ مَنْ يُرِيدُ الْآخِرَةَ cümleleri birbirine atfedilen cümleler arasında bulunmaktadır.¹⁵³ Bu cümlenin amacı Müminleri Hz. Peygamber’in emrine itaatsizlik konusunda uyarmaktır. Yani bir anlamda emre itaat etmeme dünyalığı isteme ile ifade edilmiştir. Ayetin sonrasında, Allah’ın zaferi nasip etmemesinin bundan dolayı olduğu zikredilmiştir. Yine de bu müminlerin affedildiği mukadder bir yeminle (وَاللَّهُ لَقَدْ) başlayan وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ cümlesi ile belirtilmiştir.

¹⁵² Ali İmrân 3/152.

¹⁵³ Ebu Hayyân, a.g.e., c. III, s. 85.

3.16.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Siz Allah’ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vâdini yerine getirmiştir. Nihayet, öyle bir an geldi ki, Allah arzuladığınızı (galibiyeti) size gösterdikten sonra zaafa düştünüz; (Peygamberin verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve âsi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahireti isteyeniniz de vardı. Sonra Allah, denemek için sizi onlardan (onları mağlup etmekten) alıkoydu...”

Elmalılı: Siz Allah’ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vaadini yerine getirmiştir. Allah size sevdiğiniz (galibiyeti) gösterdikten sonra zaafa düştünüz. (Peygamber’in verdiği) emir hakkında tartışmaya kalkıştınız ve isyan ettiniz. Kiminiz dünyayı istiyordu, kiminiz ahireti istiyordu. Sonra Allah sizi, denemek için onlardan geri çevirdi...”

Çantay: Andolsun ki Allah’ın size olan va‘di Onun izn(-ü keremi) ile onları (düşmanları kolayca) öldüre geldiğiniz, hatta sevmekte olduğunuz (zafer)i de size gösterdiği zamana kadar yerine gelmişti. (Sonra) siz yılgınlık gösterdiniz, isyan ettiniz, (verilen) emir hakkında çekiştiniz. İçinizden kimi dünyayı istiyor, (yine) içinizden kimi ahireti diliyordu. Sonra Allah size ibtilâ vermek için sizi onlardan geri çevirdi...”

Meâllerde i‘tirâz yerinde zikredilmiş böylece i‘tirâz yansıtılmış olmaktadır.

3.17. ALİ İMRÂN 3/154

تَمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نِعَاسًا يَغْشَى طَائِفَةً مِنْكُمْ وَطَائِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ - قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ - يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يُبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانَ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَا قُتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى صُدُورِكُمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحِّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ

“Sonra o kederin arkasından Allah size bir güven indirdi ki, (bu güvenin yol açtığı) uyuklama hali bir kısmınızı kaplıyordu. Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah’a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, sana

açıklayamadıklarını içlerinde gizleyerek -ki de (onlara): İş (yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir- bu işten bize bir şey (yardım) var mı, diyorlar (şöyle ki) bu işten bize bir şey (yardım) olsaydı, burada öldürülmezdik, diyorlardı. Şöyle de: Evlerinizde kalmış olsaydınız bile, öldürülmesi takdir edilmiş olanlar, öldürülüp düşecekleri yerlere kendiliklerinden çıkıp giderlerdi. Allah, içinizdekileri yoklamak ve kalplerinizdekileri temizlemek için (böyle yaptı). Allah içinizde ne varsa hepsini bilir.”¹⁵⁴

3.17.1. Ayetteki İ'tirâz

Uhud'daki zayıttan sonra, fısıldaşarak konuşanların içlerindeki ortaya çıkaran bu ayette işlerin Allah'ın elinde olmasında şüphe edip cahiliye devrindeki gibi konuşanlara Yüce Allah, i'tirâz cümlesi ile cevap vermiş, tüm yardımın Allah'ın elinde olduğunu fakat içlerindeki ortaya çıkarıp kalplerini temizlemek için böyle yaptığını ifade etmiştir. “ki de (onlara): İş (yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir” anlamındaki **قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ** cümlesi, hâl olan **يُخْفُونَ...** cümlesi ile hâl sahibi (zi'l-hâl) olan **يَقُولُونَ** fiili içerisindeki zamir arasında i'tirâz olarak gelmiştir.¹⁵⁵ Sebebi ise, “bu işten bize bir şey (yardım) var mı” ifadelerinden sonra bunu reddetmek, yardımın elbette Allah'ın elinde olduğunu hemen belirtmektir.

3.17.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: ... Kendi canlarının kaygısına düşmüş bir gurup da, Allah'a karşı haksız yere cahiliye devrindekine benzer düşüncelere kapılıyorlar, “Bu işten bize ne!” diyorlardı. De ki: İş (zafer, yardım, her şeyin karar ve buyruğu) tamamen Allah'a aittir. Onlar, sana açıklayamadıklarını içlerinde gizliyorlar. “Bu işten bize bir şey olsaydı, burada öldürülmezdik” diyorlar...

Elmalılı: ... Bir zümre de canları sevdasına düşmüştü. Allah'a karşı, cahiliyet

¹⁵⁴ Ali İmrân 3/154.

¹⁵⁵ İbn 'Atiyye, **a.g.e.**, c. I, s. 528; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 44; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 303; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 95; Âlûsî, **a.g.e.**, c. IV, s. 96.

zannı gibi, hakka aykırı bir zan besliyorlar ve “Bu işten bize ne?” diyorlardı. De ki: “Bütün iş Allah’ındır”. Onlar sana açıklamayacaklarını içlerinde saklıyorlar (ve) diyorlar ki: “Bize bu işten bir şey olsaydı burada öldürülmezdik”...

Çantay: Bir zümre de canları sevdasına düşmüştü. Allah’a karşı cahiliyet zannı gibi hakka aykırı bir zan besliyorlar ve “Bu işten bize ne?” diyorlardı. De ki: (Habibim), “Bütün iş Allah’ındır”. Onlar sana açıklamayacaklarını içlerinde saklıyorlar, diyorlar ki: “Bize bu işten bir şey (bir pay) olsaydı burada öldürülmezdik”. ”

İlgili cümle i’tirâz olarak yansıtılmıştır. Fakat meâllerde bu, hâl ve zi’l-hâl arasında değil, birbirine atfedilen cümleler arasında gibi gözükmektedir.

3.18. ALİ İMRÂN 3/178

وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ مَوْلَىٰ هُمْ خَيْرٌ لِّأَنفُسِهِمْ - إِنَّمَا مَوْلَىٰ هُمْ لِيَزِدَّادُوا إِيْمَانًا - وَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ

“İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. -Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz.- Hâlbuki onlar için alçaltıcı bir azap vardır.”¹⁵⁶

3.18.1. Ayetteki İ’tirâz

Ayet-i kerimede وَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ mef’ûldan (الَّذِينَ كَفَرُوا) yapılan bir hâl cümlesidir. “Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz” anlamındaki إِنَّمَا مَوْلَىٰ هُمْ لِيَزِدَّادُوا إِيْمَانًا cümlesi de hâl-hâl sahibi arasında bulunan bir i’tirâzdır. Bunun amacı, önceki cümlede ifade edilen kâfirlere mühlet vermenin illetini zikretmektir.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Ali İmrân 3/178.

¹⁵⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. I, s. 663-664; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. I, s. 545-546; Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 50; Neseffî, a.g.e., c. I, s. 314; Ebu Hayyân, a.g.e., c. III, s. 128-130.

3.18.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: İnkâr edenler sanmasınlar ki, kendilerine mühlet vermemiz onlar için daha hayırlıdır. Onlara ancak günahlarını arttırmaları için fırsat veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

Elmalılı: Kâfirler, kendilerine mühlet vermemizin, şahısları için hayırlı olduğunu sanmasınlar. Biz onlara bu mühleti, ancak günahlarını artırsınlar diye veriyoruz. Onlar için alçaltıcı bir azap vardır.

Çantay: O küfredenler kendilerine zaman (ve meydan) vermemizi nefisleri için zinhar hayırlı sanmasın(lar). Onlara fırsat verişimiz, ancak günah(ların)ı arttırmaları içindir. Onlara hor ve hakir edici bir azap vardır. ”

Meâllere baktığımızda bu cümlenin yerinde zikredildiğini görmekteyiz. Fakat burada da cümleye, hâl-hâl sahibi arasındaymış gibi değil, birbirine atfedilen iki cümle arasındaymış gibi anlam verildiği gözükmektedir. Bu sebeple bunun tam bir i'tirâz olarak yansıtıldığını söylemek pek mümkün değildir.

3.19. ALİ İMRÂN 3/191

الَّذِينَ يَذُكُرُونَ اللَّهَ قِيَامًا وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ

النَّارِ يَاتَارِكِينَ (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin (şöyle) düşünürler: Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. -Seni tesbih ve tenzih ederiz.- Bizi cehennem azabından koru!”¹⁵⁸

¹⁵⁸ Ali İmrân 3/191. Aynı şekilde Neml 27/8. ayeti de Ebu Hayyân tenzih amacıyla getirilmiş bir i'tirâz saymıştır. “Oraya geldiğinde şöyle seslendi: Ateşin bulunduğu yerdeki ve çevresindekiler mübarek kılınmıştır! -Ki Âlemlerin Rabbi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir!- Ey Musa, hakikat şudur ki ben, mutlak galip olan, yegâne hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ım.” Bkz.: Ebu Hayyân, a.g.e., c. VII, s. 54.

3.19.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayetteki **سُبْحَانَكَ** ifadesi şekil olarak müfret görünse bile anlam verirken de görüldüğü üzere cümle anlamında kullanılmakta ve “Seni tesbih ve tenzih ederiz.” anlamına gelmektedir. Zira takdiri şöyledir: **نُسَبِّحُكَ سُبْحَانًا** Bu sebeple bunu da cümle kabul edip i'tirâz cümleleri arasında zikretme uygun bulunmuştur.

Bu, birbirine atfedilen cümleler arasında bir i'tirâzdır ve amacı önceki cümlede geçen boşa yaratma hususunda Allah'ı hemen tenzih etmektir.¹⁵⁹ Aynı şekilde bunda, Allah'ın bu koca mahlûkatı yarattığına işaret ederek Allah'ı ta'zim etme manası da vardır.¹⁶⁰ Bu anlamda önceki ve sonraki cümlelerin de te'kidî olmaktadır.¹⁶¹

3.19.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Onlar, ayakta dururken, otururken, yanları üzerine yatarken (her vakit) Allah'ı anarlar, göklerin ve yerin yaratılışı hakkında derin derin düşünürler (ve şöyle derler:) Rabbimiz! Sen bunu boşuna yaratmadın. Seni tesbih ederiz. Bizi cehennem azabından koru!

Elmalılı: Onlar ayaktayken, otururken ve yanları üzerine yatarken Allah'ı anarlar; göklerin ve yerin yaratılışı üzerinde düşünürler. Ve “Rabbimiz! Sen bunu boş yere yaratmadın, Sen yücesin, bizi ateşin azabından koru.” derler.

Çantay: Onlar (o salim akıl sahipleri öyle insanlardır ki) ayakta iken, otururken, yanları üstünde (yatar) iken (hep) Allah'ı hatırlayıp anarlar ve göklerin, yerin yaradılışı hakkında inceden inceye düşünürler. (İmâl-i fikir ederler ve şöyle derler:) “Ey Rabbimiz. Sen bunları boşuna yaratmadın. Sen (bundan) pâk ve münezzehsin. Bizi ateşin azabından koru”. ”

¹⁵⁹ İbn 'Atiyye, **a.g.e.**, c. I, s. 555; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 54; Nesefî, **a.g.e.**, c. I, s. 321.

¹⁶⁰ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s. 677-678; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 146.

¹⁶¹ Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 627.

Meâllerde bu cümle iki kelam arasında zikredilmiştir. Fakat bunun i'tirâz olarak yansıtılıp yansıtılmadığı pek belli olmamaktadır. Zira atfedilmiş gibi de gözükmektedir.

3.20. ALİ İMRÂN 3/195

فَاسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ - بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ - فَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُودُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ثَوَابًا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الثَّوَابِ “Bunun üzerine Rableri, onların dualarını kabul etti. (Dedi ki:) Ben, erkek olsun kadın olsun içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. -ki bir kısmınız diğer bir kısmınızdandır- Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim ve onları altlarından ırmaklar akan cennetlere koyacağım. Bu mükâfat, Allah tarafından. Allah; karşılığın güzeli O'nun katındadır”¹⁶²

3.20.1. Ayetteki İ'tirâz

Yapılan amellerin boşa gitmeyeceğini Yüce Allah **أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَامِلٍ مِنْكُمْ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ** cümlesi ile bildirmektedir. Bunlara nasıl mükâfat vereceğini de **فَالَّذِينَ هَاجَرُوا** diye başlayan cümle ile belirtmektedir. Bu sebeple bu cümle o cümlenin ya tefsiri ya da bedeli olmaktadır. Her iki durumda da arada bulunan “ki bir kısmınız diğer bir kısmınızdandır” anlamındaki **بَعْضُكُمْ مِنْ بَعْضٍ** cümlesi i'tirâz cümlesidir. Bu cümlenin amacı erkek ve kadının bu konuda eşit şekilde mükâfatlandırılmasının sebebini belirtmektir.¹⁶³

¹⁶² Ali İmrân 3/195.

¹⁶³ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. I, s. 679; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 55; Nesefî, **a.g.e.**, c. I, s. 323; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 151; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 632.

3.20.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Bunun üzerine Rableri, onların dualarını kabul etti. (Dedi ki:) Ben, erkek olsun kadın olsun -ki hep birbirinizdensiniz- içinizden, çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım. Onlar ki, hicret ettiler, yurtlarından çıkarıldılar, benim yolumda eziyete uğradılar, çarpıştılar ve öldürüldüler; andolsun, ben de onların kötülüklerini örteceğim...”

Elmalılı: Rableri onlara şu karşılığı verdi: “Ben, erkek olsun, kadın olsun, sizden, hiçbir çalışanın amelini zayi etmeyeceğim. Sizler birbirinizdensiniz. Göç edenler, yurtlarından çıkarılanlar, yolumda eziyet edilenler, savaşanlar ve öldürülenler... Onların günahlarını elbette örteceğim...”

Çantay: Nihayet Rableri onlar(ın duaların)a (şöyle) icabet etti: “İçinizden gerek erkek, gerek kadın -ki kiminiz kiminizden (hâsıl olmadır)- (hayırlı) bir iş yapanın amelini ben elbette boşa çıkarmayacağım, işte hicret edenlerin, yurtlarından çıkarılanların, benim yolumda işkenceye, hakarete, ziyana uğrayanların, muharebe edenlerin ve öldürülenlerin de andolsun suçlarını örteceğim...” ”

Elmalılı’da ilgili ayet yerinde zikredilmiştir fakat bunun i’tirâz olup olmadığı tam olarak belli değilken; Diyanet ve Çantay meâllerinde ise bunun i’tirâz olduğu bellidir ve iki tire arasına da koyulmuştur. Fakat bizim anlam verdiğimiz gibi birinci cümleden sayılan “çalışan hiçbir kimsenin yaptığını boşa çıkarmayacağım” ifadesinden sonra zikredilmesi gerekirken, bundan önce zikredilmiştir.

3.21. NİSÂ 4/45

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيحًا مِنَ الْكِتَابِ يَشْتُرُونَ الضَّلَالََةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٥﴾ - وَاللَّهُ أَعْلَمُ
بِأَعْدَائِكُمْ وَكَفَى بِاللَّهِ وَلِيًّا وَكَفَى بِاللَّهِ نَصِيرًا - ﴿٤٦﴾ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا يُخَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ وَيَقُولُونَ سَمِعْنَا
... وَعَصَيْنَا وَاسْمَعِ غَيْرَ مُسْمَعٍ وَرَاعِنَا لَيًّا بِالْسِينَةِ وَمَطَعْنَا فِي الدِّينِ...
Kendilerine Kitap’tan nasip verilenlere baksana! Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar! -
Ki Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak da Allah yeter,

bir yardımcı olarak da Allah kâfidir.- (Onlar) Yahudilerden bir kısmı olup kelimeleri yerlerinden değiştirirler, dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygambere karşı) “İşittik ve karşı geldik”, “dinle, dinlemez olası” anlamında “râinâ” derler...”¹⁶⁴

3.21.1. Ayetteki İ'tirâz

Buradaki ilk ayette, kendilerine kitap verilip dalalet yapan ve yaptırınlardan bahsedilmektedir. İbn Abbas'tan (r.a.) rivayetle bunlardan maksat da Yahudilerdir.¹⁶⁵ Daha sonraki ayette de Yahudilerin yaptığı tahrifatlardan bahsedilmektedir. Bu sebeple ilk ayetin açıklamasıdır. Arada bulunan ve tam bir ayet olan **وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ** وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِأَعْدَائِكُمْ cümleleri bu anlamda tefsir-müfesser arasında bulunan i'tirâzlardır.¹⁶⁶ Bunun amacı Allah'ın Müminleri teselli edip her açıdan onlara yeterli olduğunu bildirerek imanlarını kuvvetlendirmektir.

3.21.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Kendilerine Kitap'tan nasip verilene baksana! Sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan çıkmanızı istiyorlar! Allah düşmanlarınızı sizden daha iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter, bir yardımcı olarak da Allah kâfidir. Yahudilerden bir kısmı kelimeleri yerlerinden değiştirirler, dillerini eğerek, bükerek ve dine saldırarak (Peygambere karşı) “İşittik ve karşı geldik”, “dinle, dinlemez olası”, “râinâ” derler...”

Elmalılı: Kendilerine kitaptan bir nasip verilmiş olanları görmüyor musun? Onlar, sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar. Allah sizin düşmanlarınızı çok iyi bilir. Gerçek bir dost olarak Allah yeter. Ve yardımcı olarak da Allah yeter. Yahudilerden bir kısmı, (Allah'ın kitabındaki) kelimeleri esas mâniasından kaydırıp; dillerini eğerek ve dine saldırarak, “Sözünü işittik, emirlerine isyan ettik, dinle,

¹⁶⁴ Nisâ 4/44-46.

¹⁶⁵ Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 703.

¹⁶⁶ Zemahşeri, **a.g.e.**, c. II, s. 85-86; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 76-77; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 361-362; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 272-273; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 704-705; Âlûsî, **a.g.e.**, c. V, s. 45-46; Muhammed Tâhir İbn 'Âşûr, **Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984, c. V, s. 72-73.

dinlemez olası ve râînâ (bizi gözet)” diyorlar...

Çantay: Kendilerine kitaptan (okuyup yazmaktan) bir nasip verilmiş olanlara bakmadın mı? Onlar sapıklığı satın alıyorlar ve sizin de yoldan sapmanızı istiyorlar. Allah, sizin düşmanlarınızı çok iyi bilendir. Gerçek bir dost olarak Allah elverir, hakkıyla yardımcı olarak da Allah yeter. Yahudi olanlardan kimi kelimeleri (Allah tarafından) konuldukları yerlerinden (kaldırıp) değiştirirler, dillerini eğerek, bükerek, dine de saldırarak (sana) derler ki: “(Sözünü zahiren) dinledik, (fakat kalbimizle) isyan ettik. İşit, işitmez olası. Râînâ.”... ”

Görüldüğü üzere ilgili ayetin i‘tirâz olmasına herhangi bir işaret yoktur. Zira ayetin öncesi ile sonrası birbiriyle bağlantılı hale getirilmemiştir. Aksine i‘tirâzdan sonraki ayet, “Yahudilerden bir kısmı” ifadesi ile başlatılmıştır bu da sanki yeni bir kelama başlanıldığını vehmettirmektedir. Bu sebeple ayetin müstakil bir ayet olması sebebiyle kendi yerinde zikredildiğini söylemekle beraber i‘tirâzın yansıtıldığını söylemek pek mümkün gözükmemektedir.

3.22. NİSÂ 4/73

وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فُضْلٌ مِّنَ اللَّهِ لَيَقُولَنَّ - كَأَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ - يَا لَيْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا

عَظِيمًا “Eğer Allah’tan size bir lütuf erişirse -sanki sizinle onun arasında bir dostluk yokmuş gibi- ‘Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım’ der.”¹⁶⁷

3.22.1. Ayetteki İ‘tirâz

Münafıklardan bahsedilen bu ayet-i kerimede, Yüce Allah Müminlerin bir zafer veya ganimet kazanmaları durumunda münafıkların ne diyeceklerini bize aktarmaktadır. İşte bu sözleri ile fiili arasında i‘tirâz meydana gelmiştir. Şöyle ki; “sanki sizinle onun arasında bir dostluk yokmuş gibi” anlamındaki كَأَنْ لَّمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ

¹⁶⁷ Nisâ 4/73.

﴿وَيَبِّئُهُ مِودَّةً﴾ cümlesi, kavî ile makûlü yani mef'ûlü arasında bulunan bir i'tirâzdır.¹⁶⁸ Bu cümle ile onlarla alay edilmekte yani bunun aksi kastedilmekte, onlar ile Müminler arasında bir sevgi olmadığı belirtilmekte¹⁶⁹ ve onların inançlarının zayıflığına işaret edilmektedir.¹⁷⁰ Aynı şekilde onların Müminlerle beraber olmalarının sadece bir dünyalık elde etmekten kaynaklandığı vurgulanmaktadır.¹⁷¹

3.22.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Eğer Allah'tan size bir lütuf erişirse -sanki sizinle onun arasında (zahîrî) bir dostluk yokmuş gibi- “Keşke onlarla beraber olsaydım da ben de büyük bir başarı kazansaydım!” der.

Elmalılı: Ve eğer Allah'tan size bir lütuf ve zafer erişecek olsa, sizinle kendisi arasında hiç sevgi yokmuş gibi, bu sefer de hiç şüphesiz şöyle diyecek: “Ah ne olurdu, onlarla beraber olaydım da büyük murada ereydim.”

Çantay: Eğer size Allah'tan bir lutfü inayet gelirse (o vakit da), sanki sizinle kendisi arasında hiç bir tanışıklık olmamış gibi, muhakkak şöyle diyecektir: “Keşki ben de onlarla beraber olaydım da büyük bir murada (ganimete) ereydim!” ”

Diyanet meâlinde ilgili cümlenin iki tire arasında verilerek i'tirâz olmasına açık bir şekilde dikkat edildiğini söylemek mümkünken; diğer iki meâlde bunun aynı açıklıkta olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Şu da var ki, Türkçe'nin kendi karakterinden dolayı, bizim de anlam verdiğimiz gibi bu i'tirâz cümlesi, kavî-makûlü arasında değil şart-maşrûtu arasındaymış gibi gözükmektedir.

¹⁶⁸ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 106-107; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 83-84; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 373; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 305; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 733; Âlûsî, **a.g.e.**, c. V, s. 80-81; İbn 'Aşûr, **Tefsîrû't-Tahrîr**, c. V, s. 119-120.

¹⁶⁹ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 106-107; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 305; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 733; Âlûsî, **a.g.e.**, c. V, s. 80.

¹⁷⁰ Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 83-84.

¹⁷¹ Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 83; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 305; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 733; Âlûsî, **a.g.e.**, c. V, s. 80.

3.23. NİSÂ 4/87

“Allah -ki لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - لِيَجْمَعَنَّكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ حَدِيثًا

kendisinden başka hiçbir ilah yoktur - elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah’tan daha doğru kim vardır!”¹⁷²

3.23.1. Ayetteki İ’tirâz

Bu ayette, “kendisinden başka hiçbir ilah yoktur” anlamındaki لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ cümlesi mübtedâ-haber arasına giren bir i’tirâz cümlesidir.¹⁷³ Bunun amacı ise sonrasındaki cümlenin anlamını te’kit etmek ve Allah’ın tek ilah olması sebebiyle kıyameti gerçekleştirebilmesini belirtmektir.

İ’tirâz kılmanın dışında aynı şekilde bu cümleyi haber kılmak da mümkündür.¹⁷⁴ Âlûsî sebep belirtmemekle beraber bunu tercih etmektedir.¹⁷⁵ Bu durumda anlam şöyle olmaktadır: “Allah kendisinden başka ilah yoktur. Elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır...”

3.23.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Allah -ki ondan başka hiçbir tanrı yoktur - elbette sizi kıyamet günü toplayacaktır, bunda asla şüphe yoktur. Söz bakımından Allah’tan daha doğru kim vardır!

Elmalılı: Kendinden başka ilâh olmayan Allah, sizi kıyamet gününde mutlaka bir araya toplayacaktır. Bunda asla şüphe yoktur. Allah’tan daha doğru sözlü kim olabilir?

Çantay: Allah (öyle Allah’tır ki) kendinden başka hiçbir Tanrı yoktur.

¹⁷² Nisâ 4/87.

¹⁷³ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 121; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 88; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 381; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 325; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 750; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. V, s. 148.

¹⁷⁴ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 121; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 88; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 381; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 325; Ebussuud, **a.g.e.**, c. I, s. 750; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. V, s. 148.

¹⁷⁵ Âlûsî, **a.g.e.**, c. V, s. 105.

(Vukuunda) hiçbir şüphe olmayan kıyamet günü elbette hepinizi toplayacaktır. O Allah'tan daha doğru sözlü kimdir? ”

Meâllere baktığımızda, Diyanet meâlinde bunun i'tirâz olarak yansıtıldığını, Elmalılı'da sıfat cümlesi kılındığını, Çantay'da da haber olarak kullnıldığını görmekteyiz. Tefsirlerde bunu sıfat cümlesi kılana rastlamadığımız halde i'râb olarak bunun mümkün olabileceği görüşünderiz.

3.24. NİSÂ 4/128

وَإِنِ امْرَأَةٌ خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُورًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا - وَالصُّلْحُ

“Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. -Ki sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler de kıskançlığa hazırdır.- Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır”¹⁷⁶

3.24.1. Ayetteki İ'tirâz

Aile hukukundan bahseden bu ayette, geçimsizlik (nüşûz) ve iyi geçinme ile ilgili iki şart cümlesi zikredilmektedir. İ'tirâz ise birbirine atfedilen bu iki cümle arasında meydana gelmiştir. “Sulh (daima) hayırlıdır. Zaten nefisler de kıskançlığa hazırdır.” anlamındaki وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ cümleleri iki kelam arasında gelen i'tirâz cümleleridir.¹⁷⁷ Bunun amacı önceki cümlenin illetini vermektir.

3.24.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh

¹⁷⁶ Nisâ 4/128.

¹⁷⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 157; Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 101; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 401; Ebu Hayyân, a.g.e., c. III, s. 380; Ebussuud, a.g.e., c. I, s. 792; Âlûsî, a.g.e., c. V, s. 162.

(daima) hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve Allah'tan korkarsanız şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Elmalılı: Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında, onlara bir günah yoktur. Sulh hep hayırlıdır. Zaten nefisler kıskançlığa hazırdır. Eğer iyi geçinir ve geçimsizlikten sakınırsanız, şüphesiz Allah yaptıklarınızdan haberdardır.

Çantay: Eğer bir kadın, kocasının uzaklaşmasından (yatağını terk etmesinden, nafakasında ihmâl göstermesinden), yahut (herhangi bir suretle kendisinden) yüz çevirmesinden endişe ederse sulh ile aralarını düzeltmekte ikisine de vebal yoktur. Sulh daha hayırlıdır. Zâten nefislerde kıskançlık hazırlanmıştır. Eğer iyi geçinir, (kadınlara cefâdan) sakınırsanız şübhesiz ki Allah, yapacağınız her şeyden tamamen haberdârdır. ”

Görüldüğü gibi meâllerde ilgili cümleler yerlerinde kullanılmışlardır. Anlamı da göz önüne aldığımız zaman i'tirâzın ynasıtıldığını söyleyebiliriz.

3.25. MÂİDE 5/3

حَرَّمْتُ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالِدَّمَ وَحَمَّ الْحَنْزِيرِ وَمَا أَهْلٌ لِعَبْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْحَنَقَةَ وَالْمَوْفُودَةَ وَالْمُتَرَدِّيَةَ وَالنَّطِيحَةَ
وَمَا أَكَلَ السَّبُعُ إِلَّا مَا ذَكَّيْتُمْ وَمَا ذُبِحَ عَلَى النُّصُبِ وَأَنْ تَسْتَفْسِمُوا بِالْأَزْلَامِ - ذَلِكُمْ فِسْقٌ الْيَوْمَ يَئِسَ الَّذِينَ
كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيْتُ لَكُمْ الْإِسْلَامَ
“Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar ölmeden yetişip kestikleriniz müstesna, dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kismet aramanız size haram kılındı. -Ki bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'a razı oldum.- Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (ve bu haramlardan yerse) Allah

çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.”¹⁷⁸

3.25.1. Ayetteki İ'tirâz

Yüce Allah, bu ayet-i kerimede muharremât ile ilgili hükümlerden bahsetmektedir. Ayetin sonunda da bu muharremâtın, şiddetli açlık ve başka yiyeceğin olmadığı bir durumda yenilebileceğini belirtmektedir. Şart cümlesinin öncesine atfedildiğini kabul ederek bunlar arasında bulunan hükümleri, haramlığı te'kit eden i'tirâzlar kabul edebiliriz.¹⁷⁹ Bunlar şunlardır: Haram yiyecekleri yemenin fâsıklık olması, bunların haramlığının da kâmil dinden olması, kâfirlerin İslam dinini yok etmekten umutsuz olmaları, bu sebeple de onlardan değil Allah'tan korkmanın gerekliliği, Allah'ın nimetini tamamlamış olması ve din olarak İslam'ı seçmesi.¹⁸⁰

3.25.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, boğulmuş, (taş, ağaç vb. ile) vurulup öldürülmüş, yukarıdan yuvarlanıp ölmüş, boynuzlanıp ölmüş (hayvanlar ile) canavarların yediği hayvanlar -ölmeden yetişip kestikleriniz müstesnadikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanmış hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet aramanız size haram kılındı. Bunlar yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, sizin dininizden (onu yok etmekten) ümit kesmişlerdir. Artık onlardan korkmayın, benden korkun. Bugün size dininizi ikmal ettim, üzerinize nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm'ı beğendim. Kim, gönülden günaha yönelmiş olmamak üzere açlık halinde dara düşerse (haram etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok bağışlayıcı ve esirgeyicidir.

Elmalılı: Leş, kan, domuz eti, Allah'tan başkasının adı anılarak kesilen; boğulmuş, vurulmuş, yukardan düşmüş, boynuzlanmış, canavar yırtmış olup da canlı iken kesmedikleriniz; dikili taşlar (putlar) üzerine boğazlanan hayvanlar ve fal oklarıyla kısmet (şans) aramanız size haram kılındı. Bunların hepsi doğru yoldan çıkmaktır. Bugün kâfirler, dininize karşı ümitsizliğe düşmüşlerdir. Onlardan korkmayın, benden

---

¹⁷⁸ Mâide 5/3.

¹⁷⁹ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 196-197; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 115; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 428; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. III, s. 442; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 11.

¹⁸⁰ Âlûsî, **a.g.e.**, c. VI, s. 61.

korkun. Bugün dininizi kemale erdirdim, size nimetimi tamamladım. Size din olarak İslâm'ı beğendim. Kim açlıktan daralır, günaha istekle yönelmeden bunlardan yemek zorunda kalırsa, ona günah yoktur. Çünkü Allah bağışlayan, merhamet edendir.

Çantay: Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, -(henüz canı üstünde iken yetişip) kestikleriniz müstesna olmak üzere- boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan yuvarlanmış, süsülmüş, canavar yırtmış olup da ölenler, dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlanan (hayvanlar), fal oklarıyla kısmet (ve hüküm) aramanız üzerinize haram edilmiştir. (Bütün) bunlar yoldan çıkıştır. Bu gün kâfirler dininizden umutlarını kestiler. Artık onlardan korkmayın. Benden korkun. Bugün sizin dininizi kemâle erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak Müslümanlığı (verip ondan) hoşnut oldum. Kim son derece açlık halinde çaresiz kalırsa, günaha meyil maksadı olmaksızın (haram olan etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir. ”

Meâllerde bu cümleler, muharremat ile şiddetli açlık durumunda muharrematın yenilmesinin caiz olduğunu belirten cümle arasında zikredilmişlerdir. Fakat i'tirâz olmalarına dair herhangi bir işaret görememekteyiz. Muhtemelen bu, bunların uzun bir kelim oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

3.26. MÂİDE 5/106

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا شَهَادَةٌ بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمْ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ اثْنَانِ ذَوَا عَدْلٍ مِنْكُمْ أَوْ أَحْرَانٍ مِنْ غَيْرِكُمْ - إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ - تَحْسِبُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ “Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahit olur. Yahut namazdan sonra kendilerini alıkoyduğunuz -tabi eğer seferde olup başınıza ölüm musibeti gelmişse- sizden olmayan başka iki kişi, “Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba (menfaatine) de olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz, (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette

günahkârlardan oluruz” diye -şayet şüphe ederseniz- Allah üzerine yemin ederler.”¹⁸¹
Bu ayette iki i‘tirâz bulunduğu için ayet iki defa başlık olarak zikredilecektir.

3.26.1. Ayetteki Birinci İ‘tirâz

Vasiyet anında şahit bulundurmanın gereğinden bahsedildiği bu ayette, öncelikle seferde olmama durumunda iki âdilin şahitliğinden bahsedilmiş, daha sonra da seferde olma durumundan bahsedilmiştir. Seferde olma durumunda ise zaruretten dolayı¹⁸² iki şahidin adil olma şartı zikredilmemiş fakat bunların namazdan sonra alıkonulup yemin etmeleri istenmiştir. İşte bu kişilerin alıkonulmalarını ifade eden ve sıfat cümlesi olan *أَخْرَانِ أَحْرَانِ* ile *تَحْسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ* arasında i‘tirâz gelmiştir. Bu da cevabı mukadder olan “tabi eğer seferde olup başınıza ölüm musibeti gelmişse” anlamındaki *إِنْ أَنْتُمْ صَرَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَأَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةُ الْمَوْتِ* şart cümlesidir.¹⁸³ Bazıları da bu cümleyi söylediğimiz gibi sıfat-mevsûf arasında değil, hâl-zi’l-hâl arasında gelen bir i‘tirâz cümlesi kılmaktadır.¹⁸⁴

3.26.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Ey iman edenler! Birinize ölüm gelip çatınca vasiyet esnasında içinizden iki adalet sahibi kişi aranızda şahitlik etsin. Yahut seferde iken başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan, başka iki kişi (şahit olsun). Eğer şüpheye düşerseniz o iki şahidi namazdan sonra alıyorsunuz; “Bu vasiyet karşılığında hiçbir şeyi satın almayacağız, akraba (menfaatine) de olsa; Allah (için yaptığımız) şahitliği gizlemeyeceğiz, (aksini yaparsak) bu takdirde biz elbette günahkârlardan oluruz” diye Allah üzerine yemin ederler.

Elmalılı: Ey iman edenler! İçinizden birine ölüm (emareleri) geldiği zaman, vasiyet sırasında aranızdaki şahitliğin hükmü, kendi içinizden iki adaletli şahit yahut

¹⁸¹ Mâide 5/106.

¹⁸² İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. II, s. 252.

¹⁸³ İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. II, s. 252; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 147; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 482; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 46; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 137; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VII, s. 48.

¹⁸⁴ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. VII, s. 84-85.

yeryüzünde yolculuğa çıkmış iseniz, ölüm (emareleri de) size gelip çatmışsa, sizden olmayan diğer iki şahit tutmaktır. Eğer (bunlardan) şüpheye düşerseniz, namazdan sonra onları alıyorsunuz. Onlar da Allah'a şöyle yemin ederler: "Akraba bile olsa, yemini bir çıkar karşılığı satmayacağız, Allah'ın şahitliğini gizlemeyeceğiz. Aksi halde günahkârlardan oluruz".

Çantay: Ey iman edenler, ölüm(ün sebepleri) her hangi birinizin karşısına gelip çıktığı zaman, (edeceğiniz) vasiyet vakfında aranızda ya içinizden adalet sahibi iki şahit (tutun), yahut yeryüzünde sefer ettiniz de başınıza ölüm musibeti gelmişse sizden olmayan diğer iki kişiyi (şahit yapın). (Sizden olmayan öyle iki kişi ki) onları, (haklarında) şüpheye düşmüşseniz, namazdan sonra alıkoyarsanız da Allah'a şu suretle yemin ederler: "(Şahitlik ettiğimiz bu işin içinde) akraba(mızdan kimse) dahi bulunsa (Allah'ı bırakıp da yerine dünyaya ait) hiç bir behâyı (ve menfaati) satın almayacağız. Allah'ın (emrettiği) şahitliği gizlemeyeceğiz. Bu(nu gizlediğimiz) takdirde elbette günahkârlardanızdır". "

Görüldüğü üzere ilgili cümle yerinde zikredilmemiştir. Bu sebeple anlam olarak i'tirâzın yansıtıldığını söylemek zordur.

3.26.3. Ayetteki İkinci İ'tirâz

Ayet-i kerimedeki ikinci i'tirâz yemin ile cevabı arasında gelen bir şart cümlesidir. "Şayet şüphe ederseniz" anlamındaki **إِنْ ارْتَبْتُمْ** cümlesi, birbirinden ayrılmaması gereken yemin ve cevabı arasında gelmiştir. Bunun amacı yeminin sadece şüphe edilmesi durumunda olduğunu, güvenildiği zaman yeminin zorunlu olmadığını hemen belirtmektir.¹⁸⁵

3.26.4. Meâllere Yansıması

Yukarıda verilen meâllerde görüleceği üzere ayetteki birinci i'tirâz gibi ikinci i'tirâz da yansıtılmış gözükmemektedir. Aynı şekilde yukarıda da belirttiğimiz gibi

¹⁸⁵ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 308; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 147; Nesefî, **a.g.e.**, c. I, s. 482; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 11; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VII, s. 49; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, c. VII, s. 86.

cümleler, olmaları gereken yerlerde zikredilmeyip ya takdim ya da te'hir edilmişlerdir.

3.27. EN‘ÂM 6/75

وَأُذِ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَزَرَ اتَّخَذُ أَصْنَامًا آلِهَةً إِنِّي أَرَاكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٥﴾ - وَكَذَلِكَ نُرِي

إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٦﴾ - فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا

رَأَى الْآفَاقِينَ “Hani, İbrahim, babası Âzer’e: Birtakım putları tanrılar mı ediniyorsun? Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum, demişti. -Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk- Ve gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü, Rabbim budur, dedi. Yıldız batınca, batanları sevmem, dedi.”¹⁸⁶

3.27.1. Ayetteki İ‘tirâz

Müfessirlerin çoğu “Böylece biz, kesin iman edenlerden olması için İbrahim’e göklerin ve yerin melekûtunu gösteriyorduk” anlamındaki وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ مَلَكُوتَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ayet-i kerimeyi ma‘tûf-ma‘tûf aleyh arasında i‘tirâz kabul etmektedirler. Şöyle ki; فَلَمَّا جَنَّ diye başlayan cümle إِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ ile başlayan cümleye atfedilmektedir. Zira Hz. İbrahim’in babası ve kavmi hem putlara hem de yıldızlara ibadet etmekteydiler. Hz. İbrahim bu delillendirme metodu ile onların dalaletlerine dikkat çekmek istemiş ve onları doğru yola iletme istemiştir. O halde bu cümle bunlar arasında bulunduğu için i‘tirâzdır.¹⁸⁷ Bunun amacı da önceki cümle olan “Doğrusu ben seni de kavmini de apaçık bir sapıklık içinde görüyorum” anlamını pekiştirmek, Hz. İbrahim’in kavmini sapıklık içinde görme sebebinin

¹⁸⁶ En‘âm 6/74-76.

¹⁸⁷ Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 169.

Allah'ın ona hidayet etmesi ve ona delillerini göstermesi olduğunu belirtmektedir.¹⁸⁸

Bazı müfessirler de bu cümleyi i'tirâz kabul etmeyip önceki cümlede geçen “melekût” kelimesinin detayı ve açıklaması kabul etmektedirler.¹⁸⁹ Fakat yukarıda da belirtildiği gibi müfessirlerin çoğu bunu i'tirâz kabul ettiği için biz de i'tirâz olarak zikretmeyi uygun bulduk.

3.27.2. Meâllere Yansıması

İlgili cümle müstakil bir ayettir. Meâller de ayet ayet anlam verdiği için bu cümleyi yerinde zikretmişlerdir. Her ne kadar cümlelerin birbirine bağlı olduğunu belirten herhangi bir atıf harfi kullanmamışsa da bunun Türkçe dilinden kaynaklandığını söyleyebilir, burada cümlenin yerinde zikredilmesinin i'tirâzın yansıtılması için yeterli olduğunu ifade edebiliriz.

3.28. EN'ÂM 6/106

“Rabbinden sana İْتَبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ - لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ - وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ” vahyolunana uy -ki O'ndan başka ilah yoktur- ve müşriklerden de yüz çevir.”¹⁹⁰

3.28.1. Ayetteki İ'tirâz

Bu ayette “ki O'ndan başka ilah yoktur” anlamındaki لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ cümlesi ma'tûf-ma'tûf aleyh arasına giren bir i'tirâz cümlesidir. Bunun amacı önceki cümlede geçen vahyolunana uymanın neden gerekli olduğunu hemen belirtmektir.¹⁹¹

¹⁸⁸ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 366; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 169; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 516; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 170; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 235; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VII, s. 198.

¹⁸⁹ İbn 'Atiyye, **a.g.e.**, c. II, s. 312; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, c. VII, s. 317.

¹⁹⁰ En'âm 6/106.

¹⁹¹ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 385; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 177; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 528; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 201; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 263; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VII, s. 250; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, c. VII, s. 425.

3.28.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Rabbinden sana vahyolunana uy. O’ndan başka tanrı yoktur. Müşriklerden yüz çevir.

Elmalılı: Rabbinden sana vahyedilene uy. O’ndan başka ilâh yoktur. Ortak koşanlardan da yüz çevir.

Çantay: Kendisinden başka hiç bir Tanrı bulunmayan Rabbinden sana vahiy olunana uy. (Allah’a) ortak tutanlardan yüz çevir. ”

Üç meâlde de ilgili cümle yerinde zikredilmiştir. Fakat i’tirâz olarak yansıtılmış gözükmemektedir. Bu i’tirâz cümlesinin aynısı olan Nisa 4/87. ayetin Diyanet meâlinde i’tirâz olarak yansıtılmış olması, burada ise yansıtılmamış olması dikkatimizi çekmiştir.

3.29. EN‘ÂM 6/141-142

وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَّعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّحْلَ وَالزَّرْعَ مُخْتَلِفًا أَكْلُهُ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَانَ مُمْتَشَاهِمًا
وَعَيْرَ مُمْتَشَاهِمٍ - كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَآتُوا حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾ وَمِنَ
الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا - كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾ ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ
... مِنَ الضَّائِنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْرِ اثْنَيْنِ...

hurmaları, ekinleri, birbirine benzer ve benzemez biçimde zeytin ve narları yaratan O’dur. -Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez.- Hayvanlardan yük taşıyanı ve tüyünden döşek yapılanları da (yaratan O’dur). -Allah’ın size verdiği rızıktan yiyin, şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır.- (Dişi ve erkek olarak) sekiz eşi de (yaratan O’dur):

Koyundan iki, keçiden iki...”¹⁹² Peş peşe olan bu ayetlerin her birinde i‘tirâz vardır.

3.29.1. Ayetlerdeki Birinci İ‘tirâz

Nimetlerin yaratılmasının sıralandığı ayet-i kerimede **جَنَاتٍ وَمِنَ الْأَنْعَامِ** ifadesi **جَنَاتٍ** kelimesine atfedilmektedir.¹⁹³ Arada bulunan “Her biri meyve verdiği zaman meyvesinden yiyin. Devşirilip toplandığı gün de hakkını (zekât ve sadakasını) verin, fakat israf etmeyin; çünkü Allah israf edenleri sevmez” anlamındaki cümleler ise ma‘tûf-ma‘tûf aleyh arasında bulunduğu için i‘tirâzdır.¹⁹⁴ Bunun amacı ise nimetleri sıralarken bunlarla ilgili sadaka verme ve israf etmeme hükümlerine hemen değinmektir.

3.29.2. Ayetlerdeki İkinci İ‘tirâz

Aynı şekilde **حُمُولَةً وَفَرُشًا** ifadesi de **ثَمَانِيَةَ أَزْوَاجٍ** kelimesinden bedel olmaktadır.¹⁹⁵

Arada bulunan “Allah’ın size verdiği rızıktan yiyin, şeytanın ardına düşmeyin; şüphesiz o sizin için apaçık bir düşmandır” anlamındaki cümleler de bedel-mübdel minh arasında bulunduğu için i‘tirâz olur.¹⁹⁶ Bunun da amacı diğer i‘tirâz gibi nimetlerin sıralanması esnasında bunlara karşılık Allah’ın yolundan gitmeyi tavsiye etmek ve şeytana uyma konusunda insanı uyarmaktır.

3.29.3. Meâllere Yansıması

Meâllerde ilgili cümleler yerlerinde zikredilmişlerdir. Cümlelerin birbirine bağlı olmalarını meâllerde yaratma fiilinin tekrar edilmesine bağlayabilir ve bu

¹⁹² En‘âm 6/141-143.

¹⁹³ Sa‘lebî, **a.g.e.**, c. IV, s. 198; Beğavî, **a.g.e.**, c. III, s. 196; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 405; İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. II, s. 354; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 186; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 543; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 241; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 294; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 39; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. VIII, s. 126.

¹⁹⁴ Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 543.

¹⁹⁵ Sa‘lebî, **a.g.e.**, c. IV, s. 198; Vâhidî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 489; Beğavî, **a.g.e.**, c. III, s. 196; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 405; İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. II, s. 354; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 186; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 543; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 294; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 40; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. VIII, s. 126.

¹⁹⁶ Beyzâvî, **a.g.e.**, c. II, s. 186; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. VIII, s. 126.

sebeple bu i'tirâzların meâllere yansıtıldığını söyleyebiliriz.

3.30. EN'ÂM 6/145

قُلْ لَا آجِدُ فِي مَا أُوحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَسْفُوحًا أَوْ حَمَّ خِنْزِيرٍ -

“De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki bu gerçekten pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum. Başkasına zarar vermemek ve sınırı aşmamak üzere kim (bunlardan) yemek zorunda kalırsa bilsin ki Rabbin bağışlayan ve esirgeyendir.”¹⁹⁷

3.30.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayet-i kerimede haram yiyeceklerden söz edilirken domuz etinden bahsedilince bununla ilgili özel bir durum i'tirâz şeklinde ifade edilmiş ve bunun gerçekten de pisliğin kendisi olduğu belirtilmiştir. İşte فَإِنَّهُ رَجْسٌ cümlesi, ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında gelmiş ve ma'tûflardan biri ile ilgili özel bir durumu hemen belirtmek amacıyla kullanılmış bir cümledir.¹⁹⁸ Bununla birlikte فَإِنَّهُ رَجْسٌ cümlesindeki müfret zamirin sadece “domuz etine” değil, kendisinden öncekilerin hepsine dönmesini caiz görüp bunların hepsinin kirli olduğunun kast edildiğini de söyleyenler olmuştur.¹⁹⁹

3.30.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: De ki: Bana vahyolunanda, leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti -ki pisliğin kendisidir- ya da günah işlenerek Allah'tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, yiyecek kimseye haram kılınmış bir şey bulamıyorum...”

¹⁹⁷ En'âm 6/145.

¹⁹⁸ Beyzâvî, a.g.e., c. II, s. 187; Neseî, a.g.e., c. I, s. 545; Ebussuud, a.g.e., c. II, s. 297; Âlûsî, a.g.e., c. VIII, s. 44; İbn 'Âşûr, a.g.e., c. VIII, s. 138.

¹⁹⁹ İbn 'Âşûr, a.g.e., c. VIII, s. 138.

Elmalılı: De ki: “Bana vahyolunanda, (bu haram dediklerinizi) yiyen kimse için haram edilmiş bir şey bulamıyorum. Ancak leş veya akıtılmış kan yahut domuz eti bu gerçekten pistir yahut Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvan olursa, bunlar haramdır...”

Çantay: De ki: “Bana vahyolunanlar arasında, yiyen bir kimsenin yiyeceği içinde (sizin haram dediklerinizden böyle) haram edilmiş bir şey bulmuyorum. Yalnız gerek ölü, gerek dökülen kan, gerek domuz eti -ki bu, şüphesiz bir murdardır-, yahut Allah’dan başkasının adına boğazlanmış bir fisk olmak müstesnadır...”

Meâllerde, içerisindeki i‘tirâzın en net şekilde yansıtıldığı ayetlerden birisi de bu ayettir. Bu meâllerin dışındakiler de bunu yansıtmışlardır. Fakat Diyanet meâlinde فَانَّهُ ifadesindeki zamir yansıtılmamış gibi gözükmektedir. Zira ifade şöyledir: “ki pisliğin kendisidir”. Diğer meâllerde ise “bu” ifadesi bulunmakta ve böylece zamirin de anlamı verilmiş olmaktadır. Öyle zannediyoruz ki, Diyanet “bu” ifadesini koymayarak cümle anlamının öncekilerin hepsi için geçerli olduğunu kast etmiştir. Bu durumda anlam şöyle olur: “ki (bunların hepsi) pisliğin kendisidir.”

3.31. A‘RÂF 7/2

“Bir ilahi kelâm - فَالَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ - لِنُنذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ

sana indirildi -artık gönlünde bu konuda herhangi bir şüphe olmasın- ki, onunla, uyarabilesin ve inananlara da öğüt verebilesin.”²⁰⁰

3.31.1. Ayetteki İ‘tirâz

Câr ile mecrûrdan oluşan لِنُنذِرَ ifadesi anlam olarak أَنْزَلَ fiiline bağlıdır.²⁰¹ Yani anlam şöyledir: “Bir ilahi kelâm sana indirildi ki, onunla, uyarabilesin.” İşte bu câr ile mucrûrdan oluşan ve müte‘allık diye de isimlendirilen bu öge ile fiili arasında bir

²⁰⁰ A‘râf 7/2.

²⁰¹ Beğavî, a.g.e., c. III, s. 230; Zemahşerî, a.g.e., c. II, s. 422; Beyzâvî, a.g.e., c. III, s. 5; Neseî, a.g.e., c. I, s. 554; Ebu Hayyân, a.g.e., c. IV, s. 267; Ebussuud, a.g.e., c. II, s. 318.

cümle bulunmaktadır. “Artık gönlünde bu konuda herhangi bir şüphe olmasın” anlamındaki **فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ** cümlesi bu sebeple i‘tirâzdır.²⁰² Daha önce de geçtiği üzere i‘tirâz cümlesinin vâv ve fâ harfi ile gelmesi caizdir.²⁰³

Burada ilgili cümleyi i‘tirâz yapmayıp **لَتُنذِرَ** ifadesini **فَلَا يَكُنْ** fiiline bağlamak da mümkündür.²⁰⁴ Bu durumda anlam şöyle olur: “Bir ilahi kelâm sana indirildi. Artık gönlünde bu konuda herhangi bir şüphe olmasın ki onunla uyarasın.”

Aynı şekilde buradaki diğer bir ihtimal de ayette takdim ve te’hir var olduğunu kabul etmektir. Bu durumda ibare ve anlam şöyledir: **كِتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ لِتُنذِرَ بِهِ** “(Bu), kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın.”

3.31.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: (Bu), kendisiyle insanları uyarman, inananlara öğüt vermen için sana indirilen bir kitaptır. Artık bu hususta kalbinde bir şüphe olmasın.

Elmalılı: (Bu), sana indirilen bir Kitap’tır. Onunla (insanları) uyarman ve inananlara öğüt (vermen) hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın.

Çantay: (Bu süre yahut Kur’ân) onunla (halkı) inzâr etmen için, Müminlere de bir öğüt olmak üzere sana indirilen bir kitaptır. Artık bundan dolayı göğsünde bir sıkıntı olmasın. ”

Görüldüğü üzere Diyanet ve Çantay meâllerinde takdim-te’hir veçhi, Elmalılı’da câr ile mecrûru **فَلَا يَكُنْ** fiiline bağlayarak anlam verme yani bizim

²⁰² Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 267; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 318; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 76; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.** c. VIII, s. 12.

²⁰³ es-Sâ’idî, **a.g.e.**, s. 130.

²⁰⁴ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 422; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 267-268; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 76-77.

zikrettiğimiz ikinci vecih tercih edilmiştir. Dolayısıyla meâllerde i'tirâz veçhi kullanılmamıştır.

3.32. A'RÂF 7/42

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ - لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا - أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا

خَالِدُونَ “İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidirler. Orada onlar ebedi kalacaklar.”²⁰⁵

3.32.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayet-i kerimede “hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz” anlamındaki لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا cümlesi mübtedâ-haber arasında gelen bir i'tirâzdır.²⁰⁶ Bunun amacı, Müminleri iyi işler yapmaya teşvik etmek, yaptıklarının asla zayi olmayacağını hemen belirtmek, böylece bir anlamda onları teselli etmektir.²⁰⁷

3.32.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: İnanıp da iyi işler yapanlara gelince -ki hiç kimseye gücünün üstünde bir vazife yüklemeyiz- işte onlar, cennet ehlidir. Orada onlar ebedi kalacaklar.

Elmalılı: İman edenler ve iyi amellerde bulunanlar ki biz hiç kimseye gücünün üstünde bir şey teklif etmeyiz işte onlar cennet ehlidir ve orada ebedi olarak kalacaklardır

Çantay: İman edip de güzel amel (ve hareket)lerde bulunanlar(a gelince:) -ki biz hiç bir kimseye gücü yeteceğinden başkasını yüklemeyiz- onlar cennetin yaranıdır.

²⁰⁵ A'râf 7/42.

²⁰⁶ Vâhidî, **a.g.e.**, c. IX, s. 137; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 443; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. III, s. 13; Neseî, **a.g.e.**, c. I, s. 568; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. IV, s. 301; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 344; Kurtubî, **a.g.e.**, c. IX, s. 221; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 119-120; İbn 'Âşûr, **a.g.e.** c. VIII, s. 130.

²⁰⁷ Vâhidî, **a.g.e.**, c. IX, s. 137; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. II, s. 443; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. III, s. 13; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 344; Âlûsî, **a.g.e.**, c. VIII, s. 120; İbn 'Âşûr, **a.g.e.** c. VIII, s. 130.

Onlar orada ebedi kalıcıdır. ”

Görüldüğü gibi bu ayetteki i‘tirâz meâllerde net bir şekilde yansıtılmıştır.

3.33. TEVBE 9/11-12

فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَخِوَانُكُمْ فِي الدِّينِ - وَنُفِصِلَ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ - وَإِنْ

نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَلِئِمَّةَ الْكُفْرِ - إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ - لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ

“Eğer tövbe eder, namaz kılar ve zekât verirse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir. - Biz, bilen bir kavme ayetlerimizi böyle açıklıyoruz- Yok eğer antlaşmalarından sonra (zâhirde ettikleri) yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. -zaten onlar (gerçek) yeminleri olmayanlardır.- böylece umulur ki küfre son verirler.”²⁰⁸ Peş peşe olan bu ayetlerin her birinde i‘tirâz vardır.

3.33.1. Ayetlerdeki Birinci İ‘tirâz

Birinci ayetteki i‘tirâz, iki şart cümlesi arasında bulunduğu içindir. Yani i‘tirâz, müşriklerin tövbe edip etmemelerinin şart cümlesi şeklinde anlatıldığı iki cümle arasında meydana gelmiştir. Tabi bu, ma‘tûf-ma‘tûf aleyh öğeleri arasında gelene örnektir. “Biz, bilen bir kavme ayetlerimizi böyle açıklıyoruz” anlamındaki وَنُفِصِلَ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ cümlesi ile فَإِنْ تَابُوا arasında bulunmuştur. Bunun amacı da bu ayetleri onlara düşündürerek onları tövbe etmeye teşvik etmektir.²⁰⁹

3.33.2. Ayetlerdeki İkinci İ‘tirâz

İkinci ayetteki لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ifadesi فَقَاتِلُوا ifadesine bağlıdır. Aralarında bulunan “Zaten onlar (gerçek) yeminleri olmayanlardır” anlamındaki إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ cümlesi

²⁰⁸ Tevbe 9/11-12.

²⁰⁹ Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 17; Beyzâvî, a.g.e., c. III, s. 73; Nesefî, a.g.e., c. I, s. 666; Ebu Hayyân, a.g.e., c. V, s. 16; Ebussuud, a.g.e., c. II, s. 525; İbn ‘Âşûr, a.g.e., c. X, s. 128.

i'tirâzdir.²¹⁰ Bunu müte'allık hükmünde kabul ederek fiil-müte'allık arasındaki i'tirâza örnek verebiliriz. Bu i'tirâz cümlesinin amacı Müminleri müşriklerle savaşmaya teşvik etmektir.²¹¹

Bazıları da bu cümleyi i'tirâz kılmayıp şartın illeti kabul etmişlerdir.²¹² Bu durumda anlam şöyle olur: “Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. (Onlara karşı savaşırsanız) umulur ki küfre son verirler.”

3.33.3. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Fakat tövbe eder, namaz kılar ve zekât verirlerse, artık onlar dinde kardeşlerinizdir. Biz, bilen bir kavme ayetlerimizi böyle açıklıyoruz. Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozarlar ve dininize saldırırlarsa, küfrün önderlerine karşı savaşın. Çünkü onlar yeminleri olmayan adamlardır. (Onlara karşı savaşırsanız) umulur ki küfre son verirler.

Elmalılı: Eğer tövbe ederler, namazı kılarlar, zekâtı verirlerse dinde kardeşleriniz olurlar. Biz ayetleri, bilen bir kavme açıklarız. Eğer verdikleri sözden sonra yeminlerini bozar ve dininize dil uzatırlarsa, o küfür öncülerini hemen öldürün. Çünkü onların yeminleri yoktur. Ola ki, vazgeçerler.

Çantay: (Bununla beraber) eğer tövbe ve rüçû ederler, namaz kılarlar, zekât verirlerse artık dinde kardeşlerinizdir onlar. Biz ayetleri bilecek bir kavim için açıklarız. Eğer ahitlerinden sonra yine antlarını bozarlar ve dininize saldırırlarsa küfrün önderlerini hemen öldürün. Çünkü onlar (hakikatta) antları olmayan adamlardır. (Bu suretle) umabilirsiniz ki (onlara tâbi olanlar) vaz geçerler. ”

Söz konusu birinci i'tirâz, yerinde zikredilmiş ve iki şart arasında bulunduğu için bunun meâllerde i'tirâz olarak yansıtıldığını söyleyebiliriz. Fakat ikinci cümle, i'tirâz kılınmamış şartın illeti olması tercih edilmiş gibi görünmektedir.

²¹⁰ Neseffî, **a.g.e.**, c. I, s. 667.

²¹¹ Neseffî, **a.g.e.**, c. I, s. 667; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 526; Âlûsî, **a.g.e.**, c. X, s. 60.

²¹² Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 526.

3.34. YUNUS 10/71

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ إِن كَانَ كَبُرَ عَلَيْكُمْ مَقَامِي وَتَذِكْرِي بآيَاتِ اللَّهِ - فَعَلَى اللَّهِ

“Onlara Nuh’un haberini oku: Hani o kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve Allah’ın ayetlerini hatırlatmam size ağır geldi ise -ki ben yalnız Allah’a dayanıp güvenirim- ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın. Sonra işiniz başınıza dert olmasın. Bundan sonra (vereceğiniz) hükmü, bana uygulayın ve bana mühlet de vermeyin.”

3.34.1. Ayetteki İ’tirâz

Hiz. Nuh’un sözünün aktarıldığı ayet-i kerimede, kullandığı şart cümlesi içerisinde yani şart-cevabı arasında i’tirâz meydana gelmiştir. “Ki ben yalnız Allah’a dayanıp güvenirim” anlamındaki **فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ** cümlesi, i’tirâz olmaktadır.²¹³ Bunun amacı sadece Allah’a dayandığını söyleyerek inkârcılara meydan okumaktır.

Ayette, **فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ** cümlesini şartın cevabı yapma durumunda Allah’a tevekkül etme özel bir duruma sadece inkârcıların saldırı yapacakları duruma hasredilmiş gibi anlaşılabilir. Hâlbuki tüm peygamberler gibi Hiz. Nuh da sadece özel bir durumda değil her durumda Allah’a tevekkül etmektedir. Bu sebeple Ebu Hayyân’ın da tercih ettiği gibi bunu cevap kılmayıp i’tirâz kılmak daha uygun gibi gözükmektedir.²¹⁴

3.34.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Onlara Nuh’un haberini oku: Hani o kavmine demişti ki: “Ey kavmim! Eğer benim (aranızda) durmam ve Allah’ın ayetlerini hatırlatmam size ağır

²¹³ Vâhidî, **a.g.e.**, c. XI, s. 259; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. V, s. 176; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 691; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XI, s. 157.

²¹⁴ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. V, s. 176.

geldi ise, ben yalnız Allah'a dayanıp güvenirim. Siz de ortaklarınızla beraber toplanıp yapacağınızı kararlaştırın..."

Elmalılı: Bir de onlara Nuh'un kıssasını oku: Hani o bir zamanlar kavmine demişti ki: "Ey kavmim, eğer benim aranızda duruşum ve Allah'ın ayetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa, şunu bilin ki, ben yalnızca Allah'a dayanmışımdır, artık siz ve ortaklarınız her ne yapacaksanız toplanıp bütün gücünüzle karar veriniz..."

Çantay: Onlara Nuh'un kıssasını oku. Hani o, kavmine: "Ey kavmim, demişti, eğer benim (aranızda) duruşum, Allah'ın ayetleriyle öğüt verişim size ağır geliyorsa (ne diyeyim), ben ancak Allaha dayanıp güvenmişimdir. Siz ve ortaklarınız da artık toplanıp ne yapacağınızı kararlaştırın..." "

Diyanet meâlinde bu cümle şartın cevabı kılınmış gibi görünmekte iken; Elmalılı ve Çantay meâllerinde ise bunun i'tirâz olarak yansıtıldığını söylemek mümkündür.

3.35. YUNUS 10/88

وَقَالَ مُوسَى رَبَّنَا إِنَّكَ آتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَأَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِكَ - رَبَّنَا

"Musa dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (Onlara bu nimetler), insanları senin yolundan saptırsınlar diye mi -Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver- ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler diye mi (verdiniz)?"²¹⁵

3.35.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayet-i kerimede, Hz. Musa'nın Firavun hakkında söylediği sözler aktarılmakta ve sözleri arasında bir i'tirâz bulunmaktadır. Dolayısıyla bu, ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında bulunan bir i'tirâzdır. Şöyle ki; فَلَآ يُؤْمِنُوا ifadesi, لِيُضِلُّوا

²¹⁵ Yunus 10/88.

kelimesine atfedilmektedir.²¹⁶ Hz. Musa, Firavun'a birçok süs ve mal verildiğini belirtmekte sonrasında da bunun sebebini sormakta, bunlar arasında da bir beddua yer almaktır. “Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver” anlamındaki رَبَّنَا اطمسْ عَلَيَّ اَمْوَالِهِمْ وَاشْدُدْ عَلَيَّ قُلُوبِهِمْ bu cümle i'tirâzdır.²¹⁷

3.35.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Musa dedi ki: Ey Rabbimiz! Gerçekten sen Firavun ve kavmine dünya hayatında ziynet ve nice mallar verdin. Ey Rabbimiz! (Onlara bu nimetleri), insanları senin yolundan saptırsınlar ve elem verici cezayı görünceye kadar iman etmesinler, diye mi (verdiniz)? Ey Rabbimiz! Onların mallarını yok et, kalplerine sıkıntı ver (ki iman etsinler).

Elmalılı: Musa dedi: “Ey Rabbimiz! Sen Firavun'a ve adamlarına şu dünya hayatında göz kamaştırıcı zenginlik ve bol bol servet verdin. Ey Rabbimiz! Senin yolundan saptırsınlar diye mi? Ey Rabbimiz! Onların mallarını sil süpür ve kalplerine sıkıntı düşür. Çünkü onlar o acıklı azabı görmedikçe iman etmeyecekler.”

Çantay: Musa: “Ey Rabbimiz, dedi, hakikaten sen Firavun ve ileri gelenlerine dünya hayatında ziynet(-ü haşmet) ve (nice) mallar verdin, Senin yolundan saptırsınlar diye mi hey Rabbimiz?! Sen onların mallarını yok et Rabbimiz, kalplerini şiddetle sık ki onlar o çetin azabı görecekleri zamana kadar iman etmeyeceklerdir.” ”

Bu cümlelerin meâllerde i'tirâz olarak yansıtıldığını söylemek mümkün gibi gözükmemektedir. Zira Diyanet meâlinde bu cümle kelamın sonunda yer almış, Elmalılı'da ise her ne kadar yerinde zikredilmiş olsa da sonraki cümlelerin “çünkü” ile başlatılıp illet kılınması, ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında bulunmuş olmasına engel olmuştur. Çantay'da ise, sonraki cümle bedduanın sonucu olarak zikredilmiş gibidir. Bununla beraber meâllerdeki bu kullanımlar anlam olarak herhangi bir sorun oluşturmamaktadır.

²¹⁶ Sa'lebî, a.g.e., c. V, s. 145; Vâhidî, a.g.e., c. XI, s. 295; Beğavî, a.g.e., c. IV, s. 147.

²¹⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 167-168; Beyzâvî, a.g.e., c. III, s. 122; Ebussuud, a.g.e., c. II, s.702; Âlûsî, a.g.e., c. XI, s. 173;

3.36. HÛD 11/44

وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكَ وَيَا سَّمَاءُ أَقْلِعِي - وَغِيضَ الْمَاءِ وَقُضِيَ الْأَمْرُ وَاسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ - وَقِيلَ

بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ “Ey yer suyunu yut ve ey gök (suyunu) tut, denildi. -Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti- ve O zalimler topluluğuna uzak olsunlar, denildi.”²¹⁸

3.36.1. Ayetteki İ'tirâz

Nûh tufanından bahsedildiği ayet-i kerimede, “denildi” anlamındaki قِيلَ fiilleri birbirine atfedilmektedir. Bunlar arasında Yüce Allah’ın verdiği emrin nasıl yerine geldiği ve Nuh tufanının nasıl sona erdiği tasvir edilmiştir. Bu sebeple arada bulunan “Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti” anlamındaki اَلْجُودِيِّ عَلَى اَلْأَمْرِ وَاسْتَوَتْ عَلَى اَلْجُودِيِّ cümleleri i'tirâzdır.²¹⁹

3.36.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: (Nihayet) “Ey yer suyunu yut! Ve ey gök (suyunu) tut!” denildi. Su çekildi; iş bitirildi; (gemi de) Cûdî (dağının) üzerine yerleşti. Ve: “O zalimler topluluğunun canı cehenneme!” denildi.

Elmalılı: Allah tarafından denildi ki: Ey yeryüzü suyunu yut! Ey gökyüzü sen de suyunu kes! Ve sular çekildi. Emir yerine gelmiş oldu. Gemi de Cudi dağı üzerine oturdu. O zalim kavme böylece dünyadan uzak olun denildi.

Çantay: (Taraf-ı ilâhîden) denildi ki: “Ey arz suyunu yut, ey gök sen de tut”. Su kesildi, iş olub bitirildi, (gemi de) Cûdî (dağının) üzerinde durdu. O zalimler güruhuna “Uzak olsunlar” denildi. ”

Görüldüğü üzere meâllerde ilgili cümleler yerlerinde zikredilmiş, i'tirâz

²¹⁸ Hûd 11/44.

²¹⁹ Bulut, a.g.e., s. 180.

yansıtılmıştır.

3.37. HÛD 11/116

فَلَوْلَا كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِنْ قَبْلِكُمْ أُولُوا بَقِيَّةَ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّنْ أَنْجَيْنَا مِنْهُمْ
وَاتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَا أُتْرِفُوا فِيهِ - وَكَانُوا مُجْرِمِينَ - وَمَا كَانَ رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَى بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ

“Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan alıkoyacak faziletli kimseler olsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar). Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. -Zaten günahkâr idiler.- Halkı iyi olduğu halde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helâk etmez.”²²⁰

3.37.1. Ayetteki İ‘tirâz

Ayet-i kerimede “olsaydı ya” diye anlam verilen **فَلَوْلَا كَانَ** ifadesi cahd manasında yani “olmadı” **فَلَمْ يَكُنْ** anlamındadır.²²¹ **وَمَا كَانَ رَبُّكَ** cümlesi cahd anlamındaki bu cümleye atfedilmektedir. Bu iki cümle arasında bulunan “Zaten günahkâr idiler” anlamındaki **وَكَانُوا مُجْرِمِينَ** i‘tirâz cümlesidir. Bunun atfedilmeyip i‘tirâz kılınmasındaki fayda, devamlılık ve hüküm manası ifade etmesidir.²²² Şöyle ki; atıf olması kabul edildiğinde anlam şöyle olur: “Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler ve günahkâr oldular.” Görüldüğü üzere “zaten günahkâr idiler” ile “günahkâr oldular” anlamları arasında devamlılık ifade etme açısından görünür bir fark bulunmaktadır.

3.37.1. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Sizden önceki asırlarda yeryüzünde (insanları) bozgunculuktan

²²⁰ Hûd 11/116-117.

²²¹ Sa‘lebî, a.g.e., c. V, s. 194.

²²² Zemaşerî, a.g.e., c. III, s. 247; Beyzâvî, a.g.e., c. III, s. 152; Neseî, a.g.e., c. II, s. 90; Ebussuud, a.g.e., c. III, s. 101.

alıkları olacak faziletli kimseler bulunsaydı ya! Fakat onlardan, kurtuluşa erdirdiğimiz az bir kısmı müstesnadır (bunlar görevlerini yaptılar). Zulmedenler ise, kendilerine verilen refahın peşine düştüler. Zaten günahkâr idiler. Halkı iyi olduğu halde Rabbin, haksızlıkla memleketleri helâk etmez.

Elmalılı: Sizden önceki devirlerden bakıyye sahipleri (kitap ehli) yeryüzünde bozgunculuktan vazgeçirmeye çalışsalar ne iyi olurdu. Fakat onların içinden kurtardığımız pek az kimse bunu yaptı. O zulmedenler ise şımartıldıkları refahın peşine düştüler ve hepsi de suçlu oldular. Senin Rabbin, halkları iyi ve ıslahatçı iken, o memleketleri haksız yere helak edecek değildir.

Çantay: Sizden önceki devirlerde (insanları) yeryüzünde fesat (çıkarmak)dan vazgeçirmeye çalışacak (bu suretle onları helakten kurtaracak) fazilet sahipleri bulunmalı değil miydi? (O devirlerin insanları) içinden (vazifelerini yaptıkları için) kurtardığımız (kimseler) ancak (pek) azdır. Zalim olanlar ise yalnız kendilerine verilen (dünyevî) refahın ardına düştüler, günahkâr insanlardı onlar. Senin Rabbin ahali (hem nefislerini, hem yekdiğerini) ıslah edip dururken de o memleketleri (sırf) şirk yüzünden helak edecek değildi ya. ”

Meâllere baktığımızda ilgili cümlenin Diyanet ve Çantay meâllerinde i'tirâz olarak kullanıldığını görmekteyiz. Elmalılı'da ise bu cümle öncekine atfedilerek kullanmış gibi gözükmektedir.

3.38. İBRAHİM 14/9

أَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَهُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ ۗ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ -

جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَيْدِيَهُمْ فِي أَفْوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ

مُرِيبٍ “Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? -Ki onları Allah'tan başkası bilmez.- Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırduğunuz şeye

karşı derin bir kuşku içindeyiz.”²²³

3.38.1. Ayetteki İ'tirâz

Bu ayet-i kerimede hâl ile zi'l-hâl arasında i'tirâz meydana gelmiştir.²²⁴ Şöyle ki; “Ki onları Allah'tan başkası bilmez” anlamındaki **لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ** cümlesi, hâl olan **جَاءَتْهُمْ** ile zi'l-hâl olan **وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ** arasında bulunmuş bu sebeple de i'tirâz olmuştur.²²⁵ Ebu Hayyân bu cümlenin, birbirini gerektiren iki şey arasında olmamasından dolayı i'tirâz olamayacağını belirtmişse²²⁶ de Âlûsî buna cevap vermiş, bunun birbirini gerektiren hâl-zi'l-hâl arasında olduğunu belirtmiştir.²²⁷ Tabi bu durumda madi fiili olan **جَاءَتْهُمْ** fiilinin nahiv açısından hâl olabilmesi için başında **وَقَدْ** harfinin var olduğunu farz etmemiz gerekir. Bu, bizim ayetlerde bir takdirin olmayışını göz önüne alma kriterimize aykırı değildir. Zira biz burada bir kelime veya kelime grupları takdir etmedik. Sadece nahvî bir kaidenin bozulmaması için bir takdir yaptık. Zaten âlimlerin çoğu da bunu i'tirâz kabul etmişlerdir.

3.38.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Sizden öncekilerin, Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonrakilerin haberleri size gelmedi mi? Onları Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri kendilerine mucizeler getirdi de onlar, ellerini peygamberlerinin ağızlarına bastılar ve dediler ki: Biz, size gönderileni inkâr ettik ve bizi kendisine çağırdığımız şeye karşı derin bir kuşku içindeyiz.

Elmalılı: Sizden öncekilerin; Nuh, Âd ve Semûd kavimlerinin ve onlardan sonra gelenlerin haberleri size gelmedi mi? Onları, Allah'tan başkası bilmez. Peygamberleri onlara mucizeler getirdi de onlar ellerini ağızlarına koydular ve dediler ki: “Biz sizinle

²²³ İbrahim 14/9.

²²⁴ İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, c. XIII, s. 196.

²²⁵ Zemahşeri, **a.g.e.**, c. III, s. 365; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. III, s. 194; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 164; Ebussuud, **a.g.e.**, c. II, s. 245; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XIII, s. 192; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, c. XIII, s. 196.

²²⁶ Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. V, s. 397.

²²⁷ Âlûsî, **a.g.e.**, c. XIII, s. 192.

gönderilene inkâr ettik ve bizi çağırdığımız şeyden de şüphe ve endişe içindeyiz.”

Çantay: Sizden evvelkilerin, Nuh, Âd ve Semud kavimlerinin ve onlardan sonra (gelip sayılarını) Allah’tan başkasının bilmediği (kavimlerin) haberi size gelmedi mi!? Peygamberleri onlara apaçık burhanlar getirmişti de onlar ellerini ağızlarına itip: “Biz size gönderilene inkâr ettik ve biz sizin davet eder olduğunuz (din)den kat’î ve kocundurucu bir şek ve şüphe içindeyiz” demişlerdi. ”

Diyanet ve Elmalılı meâllerinde bu cümle, i’tirâz olarak yansıtılmışken; Çantay meâlinde ise sıfat cümlesi olarak kullanılmıştır.

3.39. NAHL 16/14

وَهُوَ الَّذِي سَخَّرَ الْبَحْرَ لِتَأْكُلُوا مِنْهُ حَمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا - وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاحِرَ

“O, içinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için -Gemilerin denizde (suları) yara yara gittiklerini de görüyorsun- (aynı şekilde) onun (Allah’ın) lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz için denizi emrinize verendir.”²²⁸

3.39.1. Ayetteki İ’tirâz

Denizin insanların emrine verildiğinden bahseden ayet-i kerimede birbirine atfedilen iki illet arasında i’tirâz vardır. *وَلْتَبْتَغُوا* ifadesi *وَتَسْتَخْرِجُوا* kelimesine atfedilmektedir.²²⁹ Aralarında bulunan ve gemilerin suda yüzmesinin de nimet olduğundan bahseden *وَتَرَى الْفُلْكَ مَوَاحِرَ فِيهِ* cümlesi i’tirâzdır. Bu sebeple de muhatap cemi müzekker sığasından muhatap müfret müzekker sığasına geçiş yapılmıştır.²³⁰ Bu i’tirâzın amacı da sonrasında yer alan Allah’ın nimetine şükretmenin zemini hazırlamaktır. Yani bu i’tirâz Allah’a şükretme gereğinin illetini bir anlamda

²²⁸ Nahl 16/14.

²²⁹ İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. III, s. 384.

²³⁰ Sa‘lebi, **a.g.e.**, c. VI, s. 11 (Müfessir, bunu Sa‘id b. Cübeyr’den nakletmektedir.); Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. V, s. 466; Ebussuud, **a.g.e.**, c. III, s. 347; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XIV, s. 114; İbn ‘Âşûr, c. XIV, s. 119.

vermiştir.²³¹

3.39.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: İçinden taze et (balık) yemeniz ve takacağınız bir süs (eşyası) çıkarmanız için denizi emrinize veren O’dur. Gemilerin denizde (suları) yara yara gittiklerini de görüyorsunuz. (Bütün bunlar) onun lütfunu aramanız ve nimetine şükretmeniz içindir.

Elmalılı: Yine denizden taze et (balık) yiyesiniz ve ondan takındığınız süs eşyasını çıkarmanız diye, denizi emrinize veren Allah’tır. Gemilerin denizde suyu yarararak gittiklerini görüyorsunuz. Lütfundan rızık aramanız ve şükretmeniz için Allah böyle yapmıştır.

Çantay: O, denizi ondan taze bir et yemeniz, ondan giyeceğiniz (kullanacağınız) ziyeti çıkarmanız için (hizmetinize) raam edendir. Gemilerin orada (suları) yarararak gittiklerini görüyorsunuz ki (bu, sırf Allah’ın) lutf-ü kereminden (nasıp) aramanız ve (O’na) şükretmeniz içindir. ”

İlgili cümle, meâllerde yerinde zikredilmiş ve sonrası öncesine anlam olarak bağlanmış, böylece atfedilmiş gibi gözükmektedir. Bu sebeple i’tirâzın yansıtıldığını söylemek mümkündür.

3.40. NAHL 16/33

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رَبِّكَ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ - وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ
(Kâfirler) “وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ - ﴿٣٣﴾ فَاصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ

kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rablerinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. -Ki Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar gerçekten kendilerine zulmediyorlardı.- Sonunda yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre

²³¹ Ebussuud, a.g.e., c. III, s. 347; Âlûsî, a.g.e., c. XIV, s. 114.

kuşatıverdi.”²³²

3.40.1. Ayetteki İ‘tirâz

Ayet-i kerimede kâfirlerin iman etmeyip melekleri veya Allah’ın azabını beklemelerinden ve sonunda da bu bekledikleri azabın onları kuşattığından bahsetmektedir. İşte bu birbirini takip eden durumlar arasında, Allah’ın onlara zulmetmediği böyle yaparak aslında kendilerinin kendilerine zulmettikleri, وَمَا ظَلَمَهُمْ وَلَكِن كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ cümleleri ile vurgulanmıştır. Bu sebeple bu cümleler mat‘ûf-ma‘tûf aleyh arasında gelen i‘tirâz cümleleridir.²³³

3.40.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: (Kâfirler) kendilerine meleklerin gelmesinden veya Rablerinin emrinin gelmesinden başka bir şey mi bekliyorlar? Onlardan öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı. Sonunda yaptıklarının cezası onlara ulaştı ve alay etmekte oldukları şey onları çepeçevre kuşatıverdi.

Elmalılı: Ancak kendilerine, ruhlarını alacak meleklerin gelmesini veya Rabbinin azap emrinin (kıyametin) gelip çatmasını bekliyorlar! Kendilerinden öncekiler de böyle yapmışlardı. Allah onlara zulmetmedi, fakat onlar kendilerine zulmetmişlerdi. Bunun için, sonunda yaptıklarının cezası başlarına felaket oldu ve alay edip durdukları o azap, kendilerini kuşattı.

Çantay: (Kâfirler) kendilerine o meleklerin gelmesinden yahut Rabbinin emri (erişip) çatmasından başka bir şey mi beklerler? (Buna hakları var mı?) Onlardan evvelkiler de böyle yaptı (idi). Onlara Allah zulmetmedi. Fakat kendi kendilerine zulmettiler onlar. Onun için yaptıklarının cezası onları çarpmış, istihza edegeldikleri (hakikat) çepeçevre kendilerini kuşatıvermiştir. ”

²³² Nahl 16/33-34.

²³³ Ebu Hayyân, a.g.e., c. V, s. 475; Ebussuud, a.g.e., c. III, s. 359; İbn ‘Âşûr, c. XIV, s. 146.

Meâllere bakıldığında, bu cümlelerin yerlerinde zikredildikleri görülür. Fakat Diyanet meâlinde i'tirâzın yansıtıldığından bahsetmek mümkün iken; Elmalılı ve Çantay meâllere bunu söylemek pek mümkün değildir. Zira Diyanet'te i'tirâzdan sonraki cümle “sonrasında” ifadesi ile başladığı için bunun, i'tirâzdan önceye bağlı olduğunu söyleyebiliriz. Diğer iki meâlde ise “bunun için” ve “onun için” ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeler, sonraki cümlenin illet kılındığını belirtmekte, iki şey arasına girmesi gereken i'tirâza engel olmaktadır. Yine de asıl manayı ifade etmede herhangi bir sorun bulunmamaktadır.

3.41. NAHL 16/43

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رِجَالًا نُوحِي إِلَيْهِمْ - فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ - بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ

“Apaçık mucizeler ve kitaplarla - ki bilmiyorsanız, bilenlere sorun- senden önce de, ancak kendilerine vahyettiğimiz kişileri peygamber olarak gönderdik. İnsanlara, kendilerine indirileni açıklamak için ve düşünüp anlaşımlar diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.”²³⁴

3.41.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayet-i kerime, Mekkeli müşriklerin Hz. Peygamber'in nübüvvetini inkâr ettiklerinde nâzil olmuş ve onun nübüvvetini bilmedikleri için bunu, kendilerinden önce bilgi sahibi olmuş Beni Kurayza ve Beni Nâdir kabilelerinden iman edenlere sormaları istenmiştir.²³⁵ Bazıları da أَهْلَ الذِّكْرِ 'den maksadın “Kur’ân ehli” olduğunu belirtmişlerdir.²³⁶ Ayetteki بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ ifadesi أَرْسَلْنَا fiiline müte'allıktır. Aralarında ise “bilmiyorsanız, bilenlere sorun” anlamındaki فَسَأَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ cümlesi i'tirâz olarak bulunmaktadır.²³⁷

²³⁴ Nahl 16/43-44.

²³⁵ Sa'lebî, a.g.e., c. VI, s. 18; Vâhidî, a.g.e., c. XIII, s. 64; Beğavî, a.g.e., c. V, s. 21.

²³⁶ İbn 'Atiyye, a.g.e., c. III, s. 385; Kurtubî, a.g.e., c. XII, s. 329.

²³⁷ Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 438; Beyzâvî, a.g.e., c. III, s. 228; Neseî, a.g.e., c. II, s. 214; Ebu

3.41.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz kişilerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bilmiyorsanız, bilenlere sorun. Apaçık mucizeler ve kitaplarla (gönderildiler). İnsanlara, kendilerine indirileni açıklaman için ve düşünüp anlasınlar diye sana da bu Kur’ân’ı indirdik.

Elmalılı: (Ey Peygamber!) Senden önce de, kendilerine vahyettiğimiz erkeklerden başkasını peygamber olarak göndermedik. Eğer bunu bilmiyorsanız Tevrat ve İncil âlimlerine sorun. Biz o peygamberleri mucizelerle ve kitaplarla gönderdik. Ey Peygamberim! Sana da Kur’ân’ı indirdik ki, insanlara vahyedilene açıklayasın. Belki onlar da düşünürler.

Çantay: Senden evvel kendilerine vahyeder olduğumuz erkeklerden başkasını biz peygamber göndermedik. Eğer bilmiyorsanız zikir erbabına sorun. (O peygamberler) apaçık burhanlarla (mucizelerle) ve kitaplarla (gönderildiler.) (Habibim) biz sana da Kur’ân’ı indirdik. Tâki insanlara, kendilerine ne indirildiğini açıkça anlatsın ve tâki onlar da iyice fikirlerini kullansınlar. ”

Meâllerde bu cümle i’tirâz olarak kabul edilmiş gibi görünmemektedir. Zira cümlede gizli bir fiil olarak “gönderildiler” kullanılmış ve böylece öncesine bağlanmamış, yeni bir cümle oluşturulmuştur. Bu yüzden burada bir i’tirâzın varlığından ve yansıtıldığından bahsetmek pek mümkün olmamaktadır. Herhalde bu, Türkçe dilinden kaynaklanmaktadır. Zira Arapçayı tam şekliyle Türkçeye çevirmek her zaman mümkün olmayabiliyor.

3.42. NAHL 16/57

وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ - سُبْحَانَهُ - وَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ “Kızları Allah’a isnat ediyorlar -ki

Allah bundan münezzehtir- Beğendikleri (erkek çocukları) da kendilerinin oluyor.”²³⁸

Hayyân, a.g.e., c. V, s. 478-479; Ebussuud, a.g.e., c. III, s. 366; Âlûsî, a.g.e., c. XIV, s. 149; İbn ‘Âşûr, a.g.e., c. XIV, s. 161.

²³⁸ Nahl 16/57.

3.42.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayet-i kerimede müşriklerin Allah'a kız çocukları nispet etmelerinin aktarılmasından hemen sonra **سُبْحَانَهُ** ifadesiyle Allah bundan tenzih edilmektedir. **وَهُمْ** **يَجْعَلُونَ** fiilinin vâv'ından hâldir. Yahut bu cümle diğerine **مَا يَشْتَهُونَ** cümlesi **وَيَجْعَلُونَ** fiilinin vâv'ından hâldir. Yahut bu cümle diğerine atfedilmektedir. Bu durumda **سُبْحَانَهُ** ya hâl-zi'l-hâl²³⁹ ve ya ma'tûf-ma'tûf aleyh²⁴⁰ arasında gelen bir i'tirâzdır.²⁴¹

3.42.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Onlar, kızların Allah'a ait olduğunu iddia ediyorlar. Hâşâ! Allah bundan münezzehtir. Beğendikleri de (erkek çocuklar) kendilerinin oluyor.

Elmalılı: Onlar, Allah'a kızlar isnat ediyorlar. O, bundan münezzehtir. Kendilerine ise erkek çocukları isnat ederler.

Çantay: Bir de onlar Allah'a kızlar isnat ederler. Hâşâ, O(nun şanı) münezzehtir. Kendilerinin candan isteyegeldikleri (oğlan çocuğuna gelince:) bu da onlarındır! ”

Meâllerde ilgili cümle yerinde zikredilmiş böylece i'tirâz olduğu yansıtılmıştır.

3.43. NAHL 16/101

“Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.”²⁴²

²³⁹ Ebussuud, **a.g.e.**, c. III, s. 373.

²⁴⁰ Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 218.

²⁴¹ Âlûsî, **a.g.e.**, c. XIV, s. 168; İbn 'Âşûr, **a.g.e.**, c. XIV, s. 182.

²⁴² Nahl 16/101.

3.43.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayetin yerine başka bir ayet getirmek “nesih” demektir.²⁴³ İ'tirâzın en net olduğu ayetlerden biri de bu ayettir. Şöyle ki; اِدَا harfinin şartı ile cevabı arasında “Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir” anlamındaki وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِمَا يُنَزِّلُ cümlesi gelmiştir. Bunun amacı da “Sen ancak bir iftiracısın” sözlerinden dolayı onları kınamak ve görüşlerinin bozukluğuna dikkat çekmektir.²⁴⁴

3.43.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Biz bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman -ki Allah, neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır, onların çoğu bilmezler.

Elmalılı: Biz bir âyeti değiştirip yerine başka bir âyet getirdiğimiz zaman Allah ne indirdiğini pekiyi bilmiş iken kâfirler Peygambere: “Sen, ancak bir iftiracısın” dediler. Hayır, öyle değil; onların çoğu bilmezler.

Çantay: Biz bir ayeti diğer bir ayetin yerine (bunu nesh ederek) getirdiğimiz vakit -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir- dediler ki: “Sen ancak bir iftiracısın”. Hayır, onların pek çoğu bilmezler. ”

Görüldüğü gibi Diyanet ve Çantay meâllerinde i'tirâz tam olarak yansıtılmış, Elmalılı'da ise cümlenin hâl kılınması tercih edilmiştir.

3.44. İSRÂ 17/53

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ اَحْسَنُ - اِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ اِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْاِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا

“(Mümin) - رَبُّكُمْ اَعْلَمُ بِكُمْ اِنْ يَشَاءُ يَرْحَمْكُمْ اَوْ اِنْ يَشَاءُ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا اَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلاً

²⁴³ Sa'lebî, a.g.e., c. VI, s. 43; Zemahşerî, a.g.e., c. III, s. 473.

²⁴⁴ Vâhidî, a.g.e., c. XIII, s. 196; Beyzâvî, a.g.e., c. III, s. 240; Neseî, a.g.e., c. II, s. 233; Ebu Hayyân, a.g.e., c. V, s. 518; Ebussuud, a.g.e., c. III, s. 401; Âlûsî, a.g.e., c. XIV, s. 231; İbn 'Âşûr, a.g.e., c. XIV, s. 283.

kullarıma söyle, (kâfirlere şu anlık) sözün en güzelini söylesinler. -Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır.- “Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır” (desinler). Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.”²⁴⁵

3.44.1. Ayetteki İ‘tirâz

Kâfirlerle savaşmanın emredilmesi anlamındaki seyf ayetinden önce, onlarla iyi geçinme ve onlara yumuşak sözler söyleme bu ayet ile istenmiştir.²⁴⁶ Ayette yumuşak söz “Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır” şeklinde tefsir edilmiştir. İşte bu müfesser-tefsir arasında “Şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır” anlamındaki إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزَعُ إِذَا كَفَرُوا كَيْدًا مُّبِينًا cümleleri i‘tirâz olarak gelmiştir.²⁴⁷ Bu cümlenin amacı yumuşak söz söylemenin illetini vermektir.²⁴⁸

3.44.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Kullarıma söyle, sözün en güzelini söylesinler. Sonra şeytan aralarını bozar. Çünkü şeytan, insanın apaçık düşmanıdır. Rabbiniz, sizi en iyi bilendir. Dilerse size merhamet eder; dilerse sizi cezalandırır. Biz, seni onların üstüne bir vekil olarak göndermedik.

Elmalılı: Mümin kullarıma söyle de (kâfirlere) en güzel olan sözü söylesinler. Çünkü şeytan aralarına fesat sokar. Şüphesiz şeytan, insan için apaçık bir düşmandır. Rabbiniz sizi çok daha iyi bilir. Dilerse tövbeniz sebebiyle size merhamet eder, dilerse azap eder. Seni de onların üzerine vekil göndermedik.

Çantay: (Mümin) kullarıma söyle: “(Kâfirlere) en güzel (söz) ne ise, onu

²⁴⁵ İsrâ 17/53-54.

²⁴⁶ Sa‘lebî, **a.g.e.**, c. VI, s. 107; Vâhidî, **a.g.e.**, c. XIII, s. 365; Beğavî, **a.g.e.**, c. V, s. 99; Kurtubî, **a.g.e.**, c. XIII, s. 103.

²⁴⁷ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. III, s. 525; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. III, s. 258; Nesefî, **a.g.e.**, c. II, s. 262; Ebussuud, **a.g.e.**, c. III, s. 457; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XV, s. 94.

²⁴⁸ İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. XV, s. 132.

söylesinler”. Çünkü şeytan aralarına fesat sokar. Zira şeytan insanın apaçık bir düşmanıdır. “Rabbiniz sizi çok iyi bilendir. Eğer dilerse sizi esirger yahut şayet dilerse sizi azaplandırır”. Biz seni onların üstüne bir vekil göndermedik.”

Bu ayetteki i‘tirâzın müfesser-tefsir arasında olmasından dolayı bunun meâle yansıtılması zordur. Yine de Çantay meâlinde tefsir olan cümlelerde çift tırnak (“”) kullanılarak sanki bunların tefsir olmalarına işaret edilmiştir. Zira bunlar kâfirlere söylenecek “sözün” tefsiridir. Çift tırnak ile bunların söz olmalarına işaret edilmiştir.

3.45. İSRÂ 17/101

وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ - فَسَأَلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ - إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ - يَا

مُوسَى - مَسْحُورًا “Kendilerine geldiğinde -Haydi, İsrailoğullarına sor.- Andolsun biz, Musa’ya açık açık dokuz ayet verdik. Firavun ona, ‘Sanıyorum ki sen -Ey Musa- büyülenmişsin’ dedi.”²⁴⁹

3.45.1. Ayetteki Birinci İ‘tirâz

Hz. Musa’ya verilmiş olan bu dokuz ayetin ne olduğu konusunda ihtilaf olmakla birlikte bunları şöyle sıralamak mümkündür: Yılanlaşan asâ, ışık veren el, çekirge, ekin böceği, kurbağa, kan, taştan su fişkırması, denizin yarılması ve Tûr dağının İsrailoğullarını korkutması.²⁵⁰

Ayet-i kerimede, fiil ile kendisine müte‘allık olan zarfı arasında i‘tirâz meydana gelmiştir. Şöyle ki; إِذْ جَاءَهُمْ zarfı آتَيْنَا fiiline müte‘allıktır. Arada bulunan “Haydi, İsrailoğullarına sor” anlamında فَسَأَلَ بَنِي إِسْرَائِيلَ cümlesi i‘tirâzıdır.²⁵¹ Tabi buradaki soru Hz. Peygamber’in Yahudilerden bir şey öğrenmesi için istenmiş değildir.²⁵² Aksine Yahudilerin bunu bildiğini belirtmek ve onun peygamberliğinin

²⁴⁹ İsrâ 17/101.

²⁵⁰ Sa‘lebî, a.g.e., c. VI, s. 137; Vâhidî, a.g.e., c. XIII, s. 493-494; Beğavî, a.g.e., c. V, s. 133.

²⁵¹ Vahidî, a.g.e., c. XIII, s. 495; Âlûsî, a.g.e., c. XV, s. 184.

²⁵² İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. III, s. 489.

doğru olduğunu onlara itiraf ettirmektedir.²⁵³

3.45.2. Ayetteki İkinci İ'tirâz

Aynı şekilde **إِنِّي لَأَظُنُّكَ - يَا مُوسَى - مَسْحُورًا** cümlesindeki nidânın da birinci mef'ûl ile ikinci me'ûl arasında i'tirâz olduğunu söyleyebiliriz.

3.45.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Andolsun biz, Musa'ya açık açık dokuz ayet verdik. Haydi, İsrailoğullarına sor. Musa onlara geldiğinde Firavun ona, “Ey Musa! dedi, senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum!”

Elmalılı: Andolsun biz Musa'ya apaçık dokuz mucize verdik. (Ey Peygamber!) İsrailoğullarına sor, Musa kendilerine geldiğinde Firavun ona: “Ey Musa! Ben senin büyülenmiş olduğunu sanıyorum” demişti.

Çantay: Andolsun ki biz Musa'ya açık açık dokuz ayet verdik. İşte İsrail oğullarına sor: O, bunlara geldiği vakit Firavun ona: “Musa, ben seni herhalde büyülenmiş sanıyorum” demişti. ”

İ'tirâz cümlesi meâllerde yerinde zikredilmiştir. Bu sebeple bunun yansıtıldığını söyleyebiliriz. Fakat nida için de aynısını söylememiz pek mümkün değildir. Zira iki mef'ûl arasında zikredilmiş değildir.

3.46. KEHF 18/16

وَإِذِ اعْتَزَلْتُمُوهُمْ - وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ - فَأَوَّا إِلَى الْكَهْفِ يَنْشُرُ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيُهَيِّئُ لَكُمْ مِنْ

وَأَمْرِكُمْ مِرْفَقًا “(İçlerinden biri şöyle demişti:) Madem ki siz onlardan uzaklaştınız -ki onlar Allah'ın dışındakilere ibadet etmezlerdi- o halde mağaraya sığının ki, Rabbiniz

²⁵³ Kurtubî, a.g.e., c. XIII, s. 182.

size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın.”²⁵⁴

3.46.1. Ayetteki İ'tirâz

Ashâb-ı kehfın kâfirlerden kaçtıklarında birbirlerine söyledikleri sözleri esnasında Yüce Allah'ın bir sözü bulunarak i'tirâz olmuştur. Bu da “onlar Allah'ın dışındakilere ibadet etmezlerdi” anlamındaki şart-cevabı arasında gelmiş **وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ** cümlesidir. Bu cümle ile Yüce Allah onların kendisinden başkasına ibadet etmediklerini vurgulayarak onları hemen övmeyi amaçlamıştır.²⁵⁵

Bu cümlenin önceki mef'ûl zamirine atfedilme ihtimali de vardır.²⁵⁶ Bu durumda i'tirâz olmaz, anlam da şöyle olur: “Mademki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığınınız...”

3.46.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: (İçlerinden biri şöyle demişti:) “Mademki siz onlardan ve onların Allah'ın dışında tapmakta oldukları varlıklardan uzaklaştınız, o halde mağaraya sığınınız ki, Rabbiniz size rahmetini yaysın ve işinizde sizin için fayda ve kolaylık sağlasın.”

Elmalılı: (İçlerinden biri şöyle demişti:) “Mademki siz, onlardan ve Allah'tan başka taptıkları putlardan ayrıldınız, o halde mağaraya sığınınız ki, Rabbiniz rahmetinden size genişlik versin ve işinizi rast getirip kolaylaştırsın.”

Çantay: (Birbirine şöyle demişlerdi:) “Mademki siz onlardan ve Allah'tan başka tapmaktan ayrıldınız, o halde mağaraya (çekilip) sığınınız ki Rabbiniz size rahmetinden genişlik versin, işinizden de size fâide hazırlasın.” ”

²⁵⁴ Kehf 18/16.

²⁵⁵ Vâhidî, **a.g.e.**, c. XIII, s. 548; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. III, s. 569; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. III, s. 275; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 289.

²⁵⁶ Sa'lebî, **a.g.e.**, c. VI, s. 159; Vâhidî, **a.g.e.**, c. XIII, s. 548; Beğavî, **a.g.e.**, c. V, s. 157; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. III, s. 569; İbn 'Atiyye, **a.g.e.**, c. III, s. 502; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. III, s. 275; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 289.

Görüldüğü üzere meâllerde cümlenin önceki zamire atfedilmesi tercih edilmiş, buna göre anlam verilmiştir.

3.47. MÜ’MİNÛN 23/117

“Her kim وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ - لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ - فَأَيُّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ

Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa, -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz.”²⁵⁷

3.47.1. Ayetteki İ’tirâz

Ayet-i kerimede مَنْ edatının şart ile cevabı arasında “bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur” anlamındaki لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ cümlesi i’tirâz olarak gelmiştir.²⁵⁸ Bununla Allah dışındaki bir ilaha tapanlar yerilmiş ve bu konuda delilsiz olduklarına vurgu yapılmıştır. Yani bunun amacı hemen verme isteğidir.

3.47.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Her kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa -ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur- o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki kâfirler iflah olmaz.

Elmalılı: Her kim Allah ile birlikte diğer bir tanrıya taparsa ki bu hususla ilgili hiçbir delili yoktur o kimsenin hesabı ancak Rabbinin nezdindedir. Şurası muhakkak ki, kâfirler kurtuluşa eremezler.

Çantay: Kim Allah ile beraber diğer bir Tanrıya, bunu (ispat edecek) hiçbir delili olmamasına rağmen, taparsa onun hesabı (cezası) ancak Rabbi nezdindedir. Hakikat şudur ki kâfirler korktuklarından emin, umduklarına nail olamayacaklardır. ”

²⁵⁷ Mü’minûn 23/117.

²⁵⁸ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. IV, s. 254; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. IV, s. 97; Neseî, **a.g.e.**, c. II, s. 485; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. VI, s. 391; Ebussuud, **a.g.e.**, c. IV, s. 88.

Görüldüğü gibi Diyanet ve Elmalılı meâllerinde i'tirâz cümlesi tam olarak yansıtılmıştır. Fakat Çantay meâlinde “rağmen” kelimesi kullanılarak cümlenin hâl kılınması tercih edilmiştir.

3.48. KASAS 28/8

فَالْتَقَطَهُ آلُ فِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا - إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِبِينَ - وَقَالَتْ

“Nihayet Firavun ailesi kendilerine düşman ve üzüntü kaynağı olacak olan o çocuğu bulup aldı -ki gerçekten Firavun ile Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler- ve Firavun’un karısı şöyle dedi: Bana da, sana da göz aydınlığı (bir çocuk)! Sakın onu öldürmeyin. Belki bize faydası dokunur, ya da onu evlat ediniriz. Hâlbuki onlar (olacak şeylerin) farkında değillerdi.”²⁵⁹

3.48.1. Ayetteki İ'tirâz

Hız. Musa'nın Firavun ailesi tarafından bulunup evlat edinilmesinden bahsedildiği ayette, birbirine bağlı iki kelam arasında daha genel bir durum zikredilmiştir. Bu sebeple i'tirâz meydana gelmiştir. Bu cümle ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında bulunan “Gerçekten Firavun ile Hâmân ve askerleri yanlış yolda idiler” anlamındaki إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَامَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِبِينَ cümlesidir. Bunun getirilme amacı, öncesini te'kit etmek ve öncesinin illetini vermektir. Yani hüznolenecek olmalarının sebebi yanlış yolda olmalarındır.²⁶⁰

3.48.2. Meâllere Yansıması

Meâllerde ilgili cümle yerinde zikredilmiş ve cümlenin i'tirâz olması yansıtılmıştır.

²⁵⁹ Kasas 28/8.

²⁶⁰ Zemahşerî, a.g.e., c. IV, s. 485; Beyzâvî, a.g.e., c. IV, s. 172; Neseî, a.g.e., c. II, s. 630; Ebussuud, a.g.e., c. IV, s. 295; Âlûsî, a.g.e., c. XX, s. 47.

3.49. RÛM 30/18

فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٨﴾ - وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ - وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ

“Akşamlarken ve sabahlarken, Allah’ı tesbih edin (namaz kılın) -ki göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur- öğle ve ikindi vaktinde de.”²⁶¹

3.49.1. Ayetteki İ’tirâz

Ayet-i kerimede tesbih etmek ile namazlar kastedilmektedir. Şöyle ki; تُمْسُونَ ile akşam yatsı namazları, تُصْبِحُونَ ile sabah namazı, وَعَشِيًّا ile ikindi namazı ve تُظْهِرُونَ ile de öğle namazı kast edilmiştir.²⁶² İşte bu birbirine atfedilenler arasında “ki göklerde ve yerde hamd O’na mahsustur” anlamındaki وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ cümlesi i’tirâz olarak eklenmiştir.²⁶³ Bunun eklenme amacı Allah’ı ta’zîm etmek ve kulları Allah’a ibadet etmeye teşvik etmektir.²⁶⁴ Başka bir deyişle Yüce Allah kulları kendisine ibadet etmeye çağırırken aslında bunun kendisi için gerekli olmadığını, zira tüm yer ve göktekilerin zaten onu tesbih ettiğini ifade etmekte, bunun aslında kullar için gerekli olduğunu vurgulamaktadır.²⁶⁵

İbn Abbas (r.a.) Kur’ân’da beş vakit namazın var olup olmadığını soran bir kişiye bu ayetleri okumuştur.²⁶⁶

3.49.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Haydi siz, akşama ulaştığınızda (akşam ve yatsı vaktinde) sabaha kavuştuğunuzda, gündüzün sonunda ve öğle vaktine eriştiğinizde Allah’ı tesbih edin

²⁶¹ Rûm 30/17-18.

²⁶² Taberî, a.g.e., c. XVIII, s. 473-476; Sa’lebî, a.g.e., c. XVIII, s. 29.

²⁶³ Zemaşerî, a.g.e., c. IV, s. 470; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. IV, s. 332; Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 108; Kurtubî, a.g.e., c. XVI, s. 409; Beyzâvî, a.g.e., c. IV, s. 204; Neseî, a.g.e., c. II, s. 694; Ebu Hayyân, a.g.e., c. VII, s. 161; Âlûsî, a.g.e., c. XXI, s. 28; İbn ‘Âşûr, a.g.e., c. XXI, s. 66.

²⁶⁴ İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. IV, s. 332.

²⁶⁵ Râzî, a.g.e., c. XXV, s. 108.

²⁶⁶ Beğavî, a.g.e., c. VI, s. 264.

(namaz kılın), ki göklerde ve yerde hamd O'na mahsustur.

Elmalılı: O halde akşama girdiğiniz zaman da, sabaha girdiğiniz zaman da tesbih Allah'ındır. (daima O, tesbih edilir). Göklerde ve yerde, ikindileyin de, öğleye erdiğiniz zaman da hamd O'na mahsustur.

Çantay: Haydi akşama girerken, sabaha ererken Allah'ı tenzîh (ve tesbîh) edin (namaz kılın). Göklerde ve yerde hamd O'nundur. Gündüzün nihâyetinde de, öğle vakfına vardığımız vakitte de (Allah'ı tenzîh ve tesbîh edin, namaz kılın). ”

Diyanet meâlinde cümle kelamın sonunda zikredilmiş fakat i'tirâz olmasına “ki” ifadesi ile dikkat çekilmiştir. Çantay meâlinde cümle, yerinde zikredilmiş ve i'tirâz olması da yansıtılmıştır. Elmalılı meâlinde ise, **وَلَهُ** ifadeleri **وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ** ifadeleri için zarf kılınmış gibi görünmektedir. Zira anlam şöyle verilmiştir: “Göklerde ve yerde, ikindileyin de, öğleye erdiğiniz zaman da hamd O'na mahsustur.” Görüldüğü gibi ikindi ve öğle zarfları, aynı yer ve gök gibi hamda bağlanmış gibidir.

3.50. LOKMÂN 31/14

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ - حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ - أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ

الْمَصِيرُ “Biz insana, ana-babasını vasiyet ettik -ki anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştı, sütten ayrılması da iki yıl içinde olmuştur- önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunduk. Dönüş ancak banadır.”²⁶⁷

3.50.1. Ayetteki İ'tirâz

Bu ayette “önce bana, sonra da ana-babana şükret” anlamındaki **أَنْ اشْكُرْ لِي** **وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ** cümlesi, “Biz insana, ana-babasını tavsiye ettik” anlamındaki **وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ**

²⁶⁷ Lokmân 31/14.

بِوَالِدَيْهِ cümlesinin tefsiridir.²⁶⁸ Bu yüzden aralarında yer alan “Anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştı ve sütten ayrılması da iki yıl içinde olmuştur” anlamındaki حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنَّا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفَصَّالَهُ فِي عَامَيْنِ cümleleri ise, insana neden dolayı ana-babasına iyi davranması gerektiğini hemen açıklamak için getirilmiş i’tirâz cümleleridir.²⁶⁹

3.50.2. Meâllere Yansımasına

“ Diyanet: Biz insana, ana-babasına iyi davranmasını tavsiye etmişizdir. Çünkü anası onu nice sıkıntılara katlanarak taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur. (İşte bunun için) önce bana, sonra da ana-babana şükret diye tavsiyede bulunmuşuzdur. Dönüş ancak banadır.

Elmalılı: Gerçi biz insana, anasına ve babasına itaati de tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflıkla taşıdı. Onun sütten ayrılması da iki yıl içindedir. (Biz insana): “Bana, anana ve babana şükret” diye de tavsiye ettik. Dönüş, ancak banadır.

Çantay: Biz insana ana ve babasını tavsiye ettik. Onun anası kendisini za‘f üstüne za‘f ile taşımıştır. Sütten ayrılması da iki yıl (sürmüştür). “Bana ve ana ve babana şükret. Dönüşün ancak banadır” (dedik). ”

İlgili cümleler Diyanet meâlinde illet kılınmışlardır. Elmalılı ve Çantay meâllerinde ise bunların i’tirâz kılındığını söyleyebiliriz.

3.51. Saffât 37/159

وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نَسَبًا وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْجِنَّةُ إِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٥٩﴾ - سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ -

﴿١٥٩﴾ “Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Allah’ın

ihlâsa erdirilmiş kulları müstesna -ki Allah onların vasıflandırmalarından

²⁶⁸ Sa‘lebî, a.g.e., c. XVIII, s. 105; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. IV, s. 349; Neseî, a.g.e., c. II, s. 714.

²⁶⁹ Zemahşerî, a.g.e., c. V, s. 12; Kurtubî, a.g.e., c. XVI, s. 472-473; Beyzâvî, a.g.e., c. IV, s. 214; Neseî, a.g.e., c. II, s. 714; Ebussuud, a.g.e., c. IV, s. 376; Âlûsî, a.g.e., c. XXI, s. 86.

münezzehdir- andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler.”²⁷⁰

3.51.1. Ayetteki İ‘tirâz

Ayet-i kerimede, Allah ile cinler arasında neseb bağı kurulduğu, Allah’ın da bundan münezzehtir olduğu ifade edilmekte, sonrasında da bir istisna kullanılmaktadır. Bu istisnanın neyden istisna olduğu konusunda görüş farklılığı olsa da daha doğru görüşe göre bu istisna, “hesap yerine götürülme” anlamındaki لَمُخَضَّرُونَ kelimesinden yapılmaktadır.²⁷¹ Bu durumda anlam şöyle olur: “Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları hariç cinler de hesap yerine götürüleceklerdir.” İşte böyle kabul edildiğinde aralarında bulunan “ki Allah onların vasıflandırmalarından münezzehtir” anlamındaki سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ cümlesi müstesnâ ile müstesnâ minh arasında gelmiş bir i‘tirâz olmaktadır. Bu i‘tirâzın amacı da tenzihtir. Esah olmayan görüşe göre ise, bu istisna “uydurma ve vasıflandırma” anlamındaki يَصِفُونَ kelimesinden yapılmaktadır. Bu durumda da anlam şöyle olur: “Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları hariç Allah için ortak uydurdular. (Yani onlar uydurmadılar)”²⁷²

3.51.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Allah ile cinler arasında da bir soy birliği uydurdular. Andolsun, cinler de kendilerinin hesap yerine götürüleceklerini bilirler. Allah, onların isnat edegeldiklerinden yücedir, münezzehtir. Allah’ın ihlâsa erdirilmiş kulları müstesnadır (onlar azap görmeyeceklerdir).

Elmalılı: Onlar, Allah ile cinler arasında bir neseb (hısımlık bağı) uydurdular. Oysa andolsun cinler bilirler ki, o yalancılar mutlaka cehenneme götürüleceklerdir.

²⁷⁰ Saffât 37/158-160.

²⁷¹ Sa‘lebî, **a.g.e.**, c. XIX, s. 123; Beğavî, **a.g.e.**, c. XII, s. 63; Râzî, **a.g.e.**, c. XXVI, s. 169; Kurtubî, **a.g.e.**, c. XVIII, s. 111;

²⁷² Zemahşerî, **a.g.e.**, c. V, s. 233; İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. IV, s. 488; Râzî, **a.g.e.**, c. XXVI, s. 169; Kurtubî, **a.g.e.**, c. XVIII, s. 111; Beyzâvî, c. V, s. 20; Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 139; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. VII, s. 362; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XXIII, s. 152; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. XXIII, s. 188.

Allah, onların yakıştırdıkları vasıflardan münezze ve yücedir. Fakat Allah'ın ihlas ile seçilen kulları başka (onlar, Allah'ı böyle şirk ile vasıflamazlar).

Çantay: Bir de Onunla cinler arasında bir hısımlık uydurdular. Andolsun ki bizzat cinler dahi onların behemehâl (cehenneme) ihzaaren getirileceklerini (pekiyi) bilmiş (ler) dir. Allah, onların isnâd edegeldiklerinden yücedir, münezzehtir. Allahın ihlâsa erdirilmiş kulları bunlar gibi değil. ”

Görüldüğü üzere Diyanet meâli, istisnayı bizim yaptığımız şekilde لَمُخَضَّرُونَ kelimesinden yapmış buna göre anlam vermiştir. Bu durumda bu meâlde i'tirâzın yansıtıldığını söylememiz mümkündür. Elmalılı meâli, diğer görüşü kabul ederek istisnayı يَصِفُونَ kelimesinden yapmıştır. Bu sebeple burada herhangi bir i'tirâz bulunmamaktadır. Çantay meâlinde ise hangisinden istisna yapıldığına dair herhangi bir işaret bulunmadığı için bununla ilgili yorum yapmamız pek yerinde olmayacaktır.

3.52. AHKÂF 46/21

وَأَذْكُرْ أَخَا عَادٍ إِذْ أَنْذَرَ قَوْمَهُ بِالْأَخْقَافِ - وَقَدْ خَلَّتِ النُّذُرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ - أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا

اللَّهُ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ “Âd’in biraderini hatırla. Hani o, Ahkâf’daki kavmini - ki ondan evvel de, ondan sonra da uyarıcı peygamberler gelip geçmişti- “Allah’dan başkasına kulluk etmeyin. Gerçekten ben üzerinize (gelecek) büyük bir günün azabından korkuyorum” diye tehdit etmişti.”²⁷³

3.52.1. Ayetteki İ'tirâz

Ayet-i kerimede Hz. Hûd’un kavmini uyarmasından bahsedilmektedir. “Uyardı” anlamındaki أَنْذَرَ “söyledi, dedi” manasını taşımaktadır. Bu sebeple mef’ûlü gibi görünen cümle onun tefsiri olmaktadır. İşte bu fiil ile tefsiri arasında i'tirâz

²⁷³ Ahkâf 46/21.

vardır.²⁷⁴ “Ondan evvel de, ondan sonra da uyarıcı peygamberler gelip geçmişti” anlamındaki وَقَدْ خَلَّتِ النَّذْرُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ cümlesi, tefsir-müfesser arasına girmiş bir i’tirâz cümlesidir.²⁷⁵ Bunun getiriliş amacı, kelamı te’kit etmek²⁷⁶, Hz. Peygamber’e (s.a.v.) öncekilerin de aynı durumu yaşadığını haber vererek onu teselli etmektir.

3.52.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Âd kavminin kardeşini (Hûd’u) an. Zira o, kendinden önce ve sonra uyarıcıların da gelip geçtiği Ahkaf bölgesindeki kavmine: Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Ben sizin büyük bir günün azabına uğramanızdan korkuyorum, demişti

Elmalılı: Ey Muhammed! Âd kavminin kardeşi Hud’u hatırla. Hani O, Ahkâf denilen yerde kavmini uyarmıştı. O’ndan önce ve sonra da nice peygamberler gelip geçmiştir. Hud, kavmine: “Allah’tan başkasına kulluk etmeyin. Çünkü ben sizin için büyük bir günün azabından korkuyorum” demişti.

Çantay: Âd’in biraderini -ki ondan evvel de, ondan sonra da inzâr edici peygamberler gelip geçmişti- hatırla. Hani o, Ahkâf’daki kavmini “Allahdan başkasına kulluk etmeyin. Hakikat ben üzerinize (gelecek) büyük bir günün azabından korkuyorum” diye tehdit etmişti. ”

Bu ayetin meâlinde üç meâl de farklılaşmaktadır. Şöyle ki; Diyanet meâlinde ilgili cümle, hâl cümlesi kılınmışken; Çantay meâlinde net bir şekilde i’tirâz olarak zikredilmiştir. Elmalılı’da ise cümle yerinde zikredilmiş fakat i’tirâz veya hâl cümlesi olarak kullanıldığı pek fark edilememektedir.

3.53. MUHAMMED 47/2

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَآمَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ - وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ - كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ

²⁷⁴ İbn ‘Âşûr, a.g.e., c. XXVI, s. 45-46.

²⁷⁵ Vâhidî, a.g.e., c. XX, s. 191; Zemahşerî, a.g.e., c. V, s. 505; Kurtubî, a.g.e., c. XIX, s. 212; Beyzâvî, a.g.e., c. V, s. 115; Neseî, a.g.e., c. III, s. 315.

²⁷⁶ İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. V, s. 101.

وَأَصْلَحَ بِأَمْرِهِمْ “İnanıp salih ameller işleyenler ve Muhammed’e indirilene de iman edenler -ki o Rablerinden gelen haktır- Allah onların günahlarını örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.”²⁷⁷

3.53.1. Ayetteki İ‘tirâz

Bu ayet-i kerimede, mübteda haber arasında i‘tirâz cümlesi vardır. Bu da o “Rablerinden gelen haktır” anlamındaki وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ cümlesidir.²⁷⁸ Bunun amacı da yeri gelmişken Hz. Peygamber’a (s.a.v.) indirilene ve onun dinini hemen övme isteğidir.²⁷⁹

Mücâhid, İbn Abbas’tan (r.a.) rivayetle bu ayetin ensar için indiğini, Mukâtil de bunun Beni Hâşim ve Beni Muttalip için indiğini aktarmıştır.²⁸⁰

3.53.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: İman edip yararlı işler yapanların, Rableri tarafından hak olarak Muhammed’e indirilene inananların günahlarını Allah örtmüş ve hallerini düzeltmiştir.

Elmalılı: İman edip salih amel işleyenlerin ve Rableri tarafından bir gerçek olarak Muhammed’e indirilen kitaba inananların kötülüklerini Allah örter ve durumlarını düzeltir.

Çantay: İman eden, iyi iyi amel (ve hareket) eden, Muhammed’e (s.a.v.) indirilene -ki o, Rablerinden (gelen) bir haktır- iman eden kimselerin de günahlarını yarlıgâmış, hallerini iyileştirmiştir. ”

Diyanet ve Elmalılı meâllerinde ilgili cümle, hâl cümlesi gibi kılınmış görünürken; Çantay’da ise i‘tirâz olarak kullanılmıştır.

²⁷⁷ Muhammed 47/2.

²⁷⁸ Beyzâvî, **a.g.e.**, c. V, s. 119; Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 321; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. VIII, s. 73; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XXVI, s. 37; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. XXVI, s. 74-75.

²⁷⁹ Zemahşerî, **a.g.e.**, c. V, s. 505.

²⁸⁰ Vâhidî, **a.g.e.**, c. XX, s. 212-213; Kurtubî, **a.g.e.**, c. XIX, s. 241.

3.54. MUHAMMED 47/22

“فَهَلْ عَسَيْتُمْ - إِنْ تَوَلَّيْتُمْ - أَنْ تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَكُمْ”²⁸¹ Umulur ki; -geri dönerseniz- yeryüzünde bozgunculuk yapar ve akrabalık bağlarını kesersiniz?”²⁸¹

3.54.1. Ayetteki İ'tirâz

Münafıklara hitap edilen bu ayette, aslı mübteda-haber olan ögeler arasında i'tirâz vardır. Şöyle ki; عَسَى fiili mübteda-habere gelip bunları kendisine isim-haber yapmaktadır. عَسَى fiilinin ismi zamir, haberi de تَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ ifadesidir. Bu yüzden aralarında bulunan “geri dönerseniz” anlamındaki إِنْ تَوَلَّيْتُمْ şart cümlesi i'tirâzdır.²⁸²

3.54.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Geri dönerseniz, yeryüzünde bozgunculuk yapmaya ve akrabalık bağlarını kesmeye dönmüş olmaz mısınız?”

Elmalılı: Demek siz iş başına gelecek olursanız yeryüzünde bozgunculuk çıkaracaksınız ve akrabalık bağlarınızı koparacaksınız öyle mi?

Çantay: Demek, idareyi ve hakimiyeti ele alırsanız hemen yer(yüzün)de fesat çıkaracak, akrabalık münâsebetlerinizi bile parçalayıp keseceksiniz öyle mi?!”

Diyanet meâlinde ilgili cümle, başta kullanılmıştır. Bu sebeple de i'tirâz olarak kullanıldığını söylemek zordur. Elmalılı ve Çantay meâllerinde ise, عَسَى fiilinin “demek” kelimesi şeklinde tercüme edildiğini kabul edersek, bu durumda ilgili cümlenin arada kullanıldığını yani i'tirâz olarak yansıtıldığını söylememiz mümkündür.

²⁸¹ Muhammed 47/22.

²⁸² Beyzâvî, a.g.e., c. V, s. 123; Neseî, a.g.e., c. III, s. 328.

3.55. HUCURÂT 49/7

وَاعْلَمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُّمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَرَتَّبَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ - أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ - ﴿٧﴾ فَضَلًّا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ

حَكِيمٌ “Bilin ki, içinizde Allah’ın Peygamberi bulunmaktadır. Eğer o, birçok işlerde size uymuş olsaydı şüphesiz kötü duruma düşerdiniz; fakat Allah kendi katından bir lütuf ve nimet olsun diye -ki bunlar asıl doğru yolda olanlardır- size imanı sevdirmiş, onu gönüllerinize güzel göstermiş; inkârcılığı, yoldan çıkmayı ve başkaldırmayı size iğrenç göstermiştir. Allah bilendir, Hâkim’dir.”²⁸³

3.55.1. Ayetteki İ’tirâz

Ayet-i kerimede mef’ûlü leh ile fiili arasında i’tirâz vâki’ olmuştur. “Allah katından bir lütuf ve nimet olsun diye” anlamındaki حَبَّبَ مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً ifadeleri ya حَبَّبَ ya da كَرَّهَ fiilinin mef’ûlü lehusudur. Yani anlam “Allah katından bir lütuf ve nimet olsun diye size imanı sevdirdi veya inkarcılığı, ... çirkin gösterdi” şeklindedir. Bu durumda arada bulunan “bunlar asıl doğru yolda olanlardır” anlamındaki أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ cümlesi i’tirâzdır.²⁸⁴ Bu cümlenin amacı da iman edenleri hemen övme isteğidir.²⁸⁵

3.55.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Hem bilin ki, içinizde Allah’ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu gönüllerinize sindirmiştir. Küfrü, fıska ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. Bu, Allah’tan bir lütuf ve nimettir. Allah alîmdir, hakîmdir.

²⁸³ Hucurât 49/7-8.

²⁸⁴ Zemahşerî, a.g.e., c. V, s. 570; Beyzâvî, a.g.e., c. V, s. 135; Neseî, a.g.e., c. III, s. 328; Ebu Hayyân, a.g.e., c. VIII, s. 110; Ebussuud, a.g.e., c. V, s. 176; Âlûsî, a.g.e., c. XXVI, s. 149.

²⁸⁵ İbn ‘Âşûr, a.g.e., c. XXVI, s. 237.

Elmalılı: Hem bilin ki, içinizde Allah'ın elçisi vardır. Şayet o, birçok işlerde size uysaydı, sıkıntıya düşerdiniz. Fakat Allah size imanı sevdirmiş ve onu kalplerinize zinet yapmıştır. Küfrü, fasıklığı ve isyanı da size çirkin göstermiştir. İşte doğru yolda olanlar bunlardır. Bu, Allah'tan bir lütuf ve nimettir. Allah herşeyi bilir, hüküm ve hikmet sahibidir.

Çantay: Hem bilin ki içinizde Allah'ın peygamberi vardır. Eğer o, birçok iş(ler)de size uysaydı muhakkak ki sıkıntıya uğrardınız. Fakat Allah size imanı sevdirdi. Onu kalplerinizde süsledi. Küfrü, fâsıklığı, isyanı size çirkin gösterdi. İşte rüşdünü bulanlar da onların ta kendileridir. (Size küfrü, fâsıklığı, isyanı çirkin göstermesi sırf) Allah'tan bir fazl(u kerem) ve nimet olmak içindir. Allah hakkıyla bilendir, yegâne hüküm ve hikmet sahibidir. ”

Görüldüğü kadarıyla Diyanet ve Çantay meâllerinde cümle, yerinde zikredilmiştir fakat i'tirâz olmasına dair herhangi bir işaret bulamamaktayız. Zaten sonraki cümleler de yeni cümle olarak başlatılmış gibidir. Çantay meâlinde ise i'tirâz olmasına dair bir işaret bulunmaktadır. Zira sonraki cümlenin öncekine bağlı olduğu parantez içinde zikredilen bazı kelimeler ile sağlanmıştır. Bu da aradaki cümlenin i'tirâz olarak kabul edildiğinin yeterli bir işaretidir.

3.56. VÂKİ'A 56/76

“Hayır! فَلَا أُقْسِمُ بِمَوَاقِعِ النُّجُومِ ﴿٥٦﴾ - وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ - لَوْ تَعْلَمُونَ - عَظِيمٌ ﴿٥٧﴾ - إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ

Yıldızların yerlerine yemin ederim -ki bu yemin -keşke bilseniz-, gerçekten büyük bir yemindir- o hakikaten değerli bir Kur'an'dır.”²⁸⁶ Bu ayette iki i'tirâz vardır.

3.56.1. Ayetteki Birinci İ'tirâz

Ayetteki birinci i'tirâz sıfat-mevsûf arasındadır. عَظِيمٌ kelimesi لَقَسَمٌ için

²⁸⁶ Vâkı'a 56/75-77.

sıfattır. Aralarında ise “keşke bilseniz” anlamındaki لَوْ تَعْلَمُونَ cümlesi i’tirâzdır.²⁸⁷

Bunun amacı yemini yüceltmek²⁸⁸ ve muhatabı düşünmeye sevk ederek anlatılan durumun önemini kavramasını sağlamaktır.

3.56.2. Ayetteki İkinci İ’tirâz

Ayetteki ikinci i’tirâz ise yemin ile cevabı arasında gelmiştir. Şöyle ki; “o hakikaten değerli bir Kur’ân’dır” anlamındaki إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ cümlesi yeminin cevabıdır.

Bu ikisi arasında bulunan لَوْ تَعْلَمُونَ - عَظِيمٌ - وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ cümlesi i’tirâzdır.²⁸⁹ Bunun amacı da önceki cümlelerin yani yeminin anlamını önemini vurgulamak, aynı şekilde sonraki cümleyi de bu vesileyle te’kit etmektir. Zira yemin önemli ise, yemin edilen daha önemlidir. Çünkü yemin onun için vardır.

3.56.3. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Hayır! Yıldızların yerlerine yemin ederim ki, bilerseniz, gerçekten bu, büyük bir yemindir. Şüphesiz bu, korunmuş bir kitapta bulunan değerli bir Kur’ân’dır.

Elmalılı: Hayır, yıldızların yerlerine yemin ederim. Bilerseniz bu büyük bir yemindir. O, elbette şerefli bir Kur’ân’dır.

Çantay: Hayır (hakikatler kâfirlerin dedikleri gibi değildir). İşte yıldızların düştüğü yerlere andediyorum ki hakikaten bu, eğer bilerseniz, büyük bir anttır, muhakkak o, elbette çok şerefli bir Kur’ân’dır. ”

Görüldüğü üzere meâllerde bu cümle açık bir şekilde i’tirâz olarak

²⁸⁷ Vâhidî, **a.g.e.**, c. XXI, s. 259; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. VI, s. 38; İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. V, s. 251; Râzî, **a.g.e.**, c. XXIX, s. 190; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. V, s. 182; Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 429; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. VIII, s. 213; Ebussuud, **a.g.e.**, c. V, s. 267; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XXVII, s. 153; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. XXVII, s. 331.

²⁸⁸ Matlûb ve Basîr, **a.g.e.**, s. 214; Bulut, “**a.g.m.**”, s. 194.

²⁸⁹ Vâhidî, **a.g.e.**, c. XXI, s. 259; Zemahşerî, **a.g.e.**, c. VI, s. 38; İbn ‘Atiyye, **a.g.e.**, c. V, s. 251; Râzî, **a.g.e.**, c. XXIX, s. 190; Beyzâvî, **a.g.e.**, c. V, s. 182; Neseî, **a.g.e.**, c. III, s. 429; Ebu Hayyân, **a.g.e.**, c. VIII, s. 213; Ebussuud, **a.g.e.**, c. V, s. 267; Âlûsî, **a.g.e.**, c. XXVII, s. 153; İbn ‘Âşûr, **a.g.e.**, c. XXVII, s. 331.

kullanılmıştır.

3.57. MÜDDESSİR 74/19-20

إِنَّهُ فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٩﴾ - فَفُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ قَاتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢١﴾ - ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٣﴾ ثُمَّ

“Zira o, düşündü taşıdı, فَقَالَ إِنَّ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ﴿٢٤﴾ إِنَّ هَذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ

ölçtü biçti. -Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti) nasıl ölçtü biçtiyse!- Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı. En sonunda, kibirini yenemeyip sırt çevirdi de “Bu (Kur’an) dedi, olsa olsa (sihirbazlardan öğrenilip) nakledilen bir sihirdir. Bu, (Kur’an) insan sözünden başka bir şey değildir.”²⁹⁰

3.57.1. Ayetteki İ‘tirâz

Ğâfir süresinin ilk üç ayeti Hz. Peygamber’e inip onları mescitte okuduğunda, Velîd b. Muğire bunları duymuş, kavmine gidip bunları öven ifadeler kullanmıştır. İman ettiğini düşünerek kavminin birtakım ifadeler kullanmasından sonra kibrine yenik düşerek detaylıca ölçüp tarttığı ayetlere inanmamayı seçmiş ve bunun sihir olduğunu iddia etmiştir.²⁹¹ İşte onun bu durumunun anlatıldığı bu ayet-i kerimelerde “Sonra baktı. Sonra kaşlarını çattı, suratını astı.” anlamındaki ثُمَّ نَظَرَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ﴿٢٣﴾ ifadeleri, “düşündü taşıdı, ölçtü biçti” anlamındaki فَكَّرَ وَقَدَّرَ ﴿١٩﴾ ifadelerine atfedilmektedir. Aralarında ise beddua ve kınama amacıyla getirilmiş “Kahrolası nasıl da ölçtü, biçti. Sonra, canı çıkasınca tekrar (ölçtü biçti) nasıl ölçtü biçtiyse” anlamındaki فَفُتِلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢٠﴾ ثُمَّ قَاتَلَ كَيْفَ قَدَّرَ ﴿٢١﴾ ayetleri i‘tirâzdır.²⁹²

²⁹⁰ Müddessir 74/18-25.

²⁹¹ Sa‘lebî, a.g.e., c. X, s. 72-73; Vâhidî, a.g.e., c. XXII, s. 425-432; Beğavî, a.g.e., c. VIII, s. 269; İbn ‘Atiyye, a.g.e., c. V, s. 394-395; Râzî, a.g.e., c. XXX, s. 201; Kurtubî, a.g.e., c. XXI, s. 377-381; Beyzâvî, a.g.e., c. V, s. 261; Ebu Hayyân, a.g.e., c. VIII, s. 366; Ebussuud, a.g.e., c. V, s. 421.

²⁹² Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 257; Nesefî, a.g.e., c. III, s. 564; Âlûsî, a.g.e., c. XXIX, s. 123-124; İbn ‘Âşûr, a.g.e., c. XXIX, s. 308.

3.57.2. Meâllere Yansıması

Bu i'tirâz cümleleri müstakil ayetler oldukları için yerlerinde zikredilmiş ve i'tirâz olmaları bu şekilde yansıtılmıştır.

3.58. A'LÂ 87/7

“Sana سُنْفُرُكَ فَلَا تَنْسَى ﴿٧﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ - إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ﴿٨﴾ وَنُيَسِّرُكَ لِلْيُسْرَى

(Kur'an'ı) okutacağız; artık Allah'ın dilediği hariç, sen hiç unutmayacaksın -ki gerçekten Allah, açığı da gizleneni de bilir- ve seni en kolay (şekilde Kur'an'ı ezberlemey)e de muvaffak kılacağız.”²⁹³

3.58.1. Ayetteki İ'tirâz

Kur'an-ı Kerîm'in Hz. Peygamber'e (s.a.v.) öğretilip ezberletildiği bu ayetlerde aktarılmaktadır. “Gerçekten Allah, açığı da gizleneni de bilir” anlamındaki إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى cümlesi bunlar arasında yer almaktadır. Ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında bulunduğu için bu cümle i'tirâzdır.²⁹⁴

3.58.2. Meâllere Yansıması

“ Diyanet: Sana (Kur'an'ı) okutacağız; artık Allah'ın dilediği hariç, sen hiç unutmayacaksın. Şüphesiz Allah, açığı ve gizleneni bilir. Seni en kolayla muvaffak kılacağız.

Elmalılı: Bundan böyle sana Kur'an'ı okutacağız da unutmayacaksın. Yalnız Allah'ın dilediği başkadır. Çünkü o açığı da bilir, gizliyi de. Seni en kolay yola muvaffak kılacağız.

²⁹³ A'lâ 87/6-8.

²⁹⁴ Zemahşerî, a.g.e., c. VI, s. 358; Râzî, a.g.e., c. XXXI, s. 143-144; Kurtubî, a.g.e., c. XXII, s. 228-229; Beyzâvî, a.g.e., c. V, s. 305; Neseî, a.g.e., c. III, s. 631; Ebu Hayyân, a.g.e., c. VIII, s. 454; Ebussuud, a.g.e., c. V, s. 518; Âlûsî, a.g.e., c. XXX, s. 107; İbn 'Âşûr, a.g.e., c. XXX, s. 281.

Çantay: (Habibim) seni okutacağız da (asla) unutmayacaksın. Allah'ın dilediği başka. Çünkü o, aşikârı da bilir, gizliyi de. Seni en kolay olana muvaffak edeceğiz.

İlgili cümlenin, Elmalılı ve Çantay meâllerinde, illet bildiren bir cümle olarak kullanıldığı görülmektedir. Diyanet meâline baktığımız zaman ise cümlenin yerinde kullanıldığını görmekteyiz fakat onun illet veya i'tirâz olmasına dair herhangi bir işaret bulamıyoruz.

SONUÇ

İtnâbın bir kısmı sayılan i'tirâz, Arap dili ve belâgatinde kullanılan bir üsluptur. Kur'ân-ı Kerîm de Arapça olduğu için Kur'ân'da da bu üslup kullanılmıştır. İşte bu çalışmada Kur'ân'daki i'tirâzlar tefsirler doğrultusunda ele alınmış ve meâllere yansımaları değerlendirilmiştir.

Çalışma sonucunda elde edilen birikimler ışığında i'tirâzın birçok gayesinin olduğu ve kelâmda fiil-fâil, fiil-mef'ûl vb. gibi 20 kadar yerde bulunabileceği gözlemlenmiştir.

Belli kriterler doğrultusunda Kur'ân'da 64 i'tirâz cümlesi tesbit edilmiş ve bunlar 58 başlıkta ele alınmıştır. Bunların çoğunun ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında olması dikkatimizi çekmiş ve Kur'ân'daki i'tirâzların çoğunun ma'tûf-ma'tûf aleyh arasında olmasına hükmetmemize sebebiyet vermiştir. Kur'ân'daki tüm i'tirâzların ortak getiriliş amacının, “yeri gelmişken bir durumu hemen îzâh ve te'kit etmek” olduğu tesbit edilen diğer bir husustur. Bu amacın dışında en çok kullanılan amacın, tenzîh ve ta'zîm olduğu diğer bir bulgudur.

Belirtildiği üzere Kur'ân'daki bu i'tirâz cümlelerinin meâllere yansımaları çalışmanın konusundandır. Meâllerde bu ayetler genelde olması gereken yerde zikredilmiş ve bunların i'tirâz olması yansıtılmıştır. Bununla beraber zaman zaman, bunlar sebep veya hâl cümlesi olarak da kullanılmıştır.

KAYNAKÇA

KUR'ÂN-I KERÎM

Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihabuddin Seyyid Mahmud el-Bağdâdî, **Rûhu'l-Me'ânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-'Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy, Beyrut t.y.

Aslan, Ensar, “**Tokatlı Arakiyecizâde ve “Şerhu'l-İ'râb an Kavâidi'l-İ'râb” Adlı Eseri (İnceleme ve Tahkik)**”, Marmara Ü. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2012.

Aydınî, Hamza b. Turgut, “**Kitâbu'l-Mesâlik fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**”, thk.: Üzeyir Tuna, Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 2003.

'Ayşî Mehmet Efendi et-Tirvî, “**el-Münekkehâtu'l-Meşruhâ fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân**”, thk.: M. Vecih Uzunoğlu, Dokuz Eylül Ü. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İzmir 1997.

Akay, Hasan, **İslâmî Terimler Sözlüğü**, İslam Bilgi Merkezi (UKOM), İstanbul, t.y.

Aşkar, Muhammed Süleyman Abdullah, **Mu'cemu 'Ulûmi'l-Luğati'l-'Arabiyye**, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1422/2001.

Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer b. Bâyezîd, **Şerhu Ebyâti Muğni'l-Lebîb**, thk.: Abdulaziz Rabâh ve Ahmed Yusuf ed-Dekkâk, Dâru'l-Me'mûn li't-Turâs, I. Baskı, Dımişk 1978/1398.

Beğavî, İmam Muhyi's-Sünne Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd, **Me'âlimü't-Tenzîl**, thk.: Muhammed Abdullah en-Nemr v.d., Dâru Tayyibe, Riyad 1409.

Beyzâvî, Nâsiruddin Ebu'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şîrâzî eş-Şâfî, **Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl**, yay. haz.: Muhammed Abdurrahman Mar'aşlı,

Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabiyy ve Müessesetü't-Târîhi'l-Arabiyy, Beyrut t.y.

Bulut, Ali, **Belâgat Meânî-Beyân-Bedî'**, İfav Yayınevi, III. Baskı, İstanbul 2015.

-----, "**Kur'ân-ı Kerim'de İtnâb Üslûbu**", Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3/11, Spring 2010, s. 183-205.

Cürcânî, Rüknu'd-Dîn Muhammed b. Ali b. Muhammed, **el-İşârât ve't-Tenbîhât fî 'İlmi'l-Belâga**, thk.: İbrahim Şemsuddin, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1423/2002.

Ebu Hayyan, Muhammed b. Yusuf el-Endelüsî, **el-Bahru'l-Muhît**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1993/1413.

Ebussuud Efendi, Kâdü'l-Kudât, Ebussuud b. Muhammed el-'Îmâdî, **İrşâdü'l-'Akli's-Selîm ilâ Mezâya'l-Kitâbi'l-Kerîm**, thk.: Abdulkadir Ahmed 'Ata, Mektebetü'r-Riyâdi'l-Hadîse, Riyâd 1971/1391.

Elmalılı, M. Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri**, sad. Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Atalay Orman, III. baskı, Akçağ Yay., Ankara 2010.

İbn 'Âşûr, Muhammed Tâhir, **Tefsîrü't-Tahrîr ve't-Tenvîr**, ed-Dâru't-Tunusiyye, Tunus 1984.

İbn 'Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhakk b. Ğâlip b. 'Atiyye el-Endelüsî, **el-Muharrerü'l-Vecîz fî Tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz**, thk.: Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 2001/1422.

İbn Cinnî, Ebu'l-Feth Osman b. Cinnî el-Mevsilî el-Bağdâdî, **el-Hasâis**, thk.: Muhammed Ali en-Neccâr, Daru'l-Kutubi'l-Misriyye, Kahire 1371/1952.

İbn Ebi Hâtım, Abdurrahman b. Muhammed b. İdris er-Râzî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, thk.: Es'ad Muhammed et-Tayyib, Mektebetü Nezâr Mustafa el-Bâz, Mekke-

Riyad 1997/1417.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Muhammed b. Mükerrerem b. Ali el-Ensârî, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru'l-Me'ârif, thk.: Abdullah Ali el-Kebîr v.d., tek cilt, Kahire, t.y.,

İbn Hişâm en-Nahvî, Ebu Muhammed Cemâluddin Abdullah b. Yusuf, el-Ensârî el-Mısırî, **Muğni'l-Lebîb 'an Kutubi'l-E'ârîb**, thk.: Abdullatif Muhammed el-Hatîp, es-Silsiletu't-Turâsiyye, Kuveyt 2000/1421.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr el-Kureşî ed-Dımaşkî, **Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm**, Dâru İbn Hazm, tek cilt, Beyrut 2000/1420.

Kâfiyecî, Muhyiddin Mehmed, **Şerhu'l-İ'râb 'an Kavâ'idi'l-İ'râb**, thk.: Fahreddin Kabave, Dâru Talâs, Dımaşk 1993.

Kalkîle, Abduh Abdulaziz, **el-Belâğatu'l-İstilâhiyye**, Daru'l-Fikri'l-Arabiyy, III. Baskı, Kahire 1992/1412.

Kazvînî, Celâluddin Muhammed b. Abdurrahman el-Hatip, **et-Telhîs fî Ulûmi'l-Belâğa**, thk.: Abdulhamid Hindâvî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Lübnan 2009, s. 59;

-----, **el-İzâh fî Ulûmi'l-Belâğa el-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'**, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut t.y.

Kurtubî, Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr, **el-Câmi'u li Ahkâmi'l-Kur'ân vel-Mübeyyinü limâ Tezammenehü mine's-Sünne ve Âyi'l-Kur'ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2006/1427.

Matlûb, Ahmed, **Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belâğiyye ve Tetavvurihâ**, Matbaatü'l-Mecme'ul-İlmiyy, Irak 1983/1403.

Matlûb, Ahmed ve Kâmil Hasan el-Basîr, **el-Belâğa ve't-Tatbîk**, Vizâretü't-Ta'lîmi'l-'Âlî ve'l-Bahsi'l-'İlmî, Irak 1999/1420.

Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, **el-Belâğatü'l-'Arabiyye**, Dâru'l-Kalem

- Dâru's-Şâmiyye, Beyrut 1996.

Nesefî, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b.. Mahmud, **Medârikü't-Tenzîl ve Hakâikü't-Te'vîl**, thk.: Yusuf Ali Bedîvî, Dâru İbn Kesîr, Dîmaşk 2011/1432.

Özbek, Ömer, "**Arap Dili ve Belâgati'nda Itnâb Üslûbu**", Marmara Ü. Sos. Bil. Ens. (basılmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2016.

Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî et-Taberistânî, **et-Tefsîru'l-Kebîr - Mefâtihu'l-Ğayb**, Daru'l-Fikr, Beyrut 1981/1401.

es-Sâ'idî, Abdülmüte'âl, **el-Belâgatü'l-Âliye İlmü'l-Me'ânî**, nşr. haz.: Abdulkâdir Hüseyin, Mektebetü'l-Âdâb, Kahire 1991/1411.

Sa'lebî, Ebu İshak Ahmed, **el-Keşf ve'l-Beyân**, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabiyy, Beyrut 2002/1422.

Sarı, Mevlüt, **el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat**, İpek Yayın Dağıtım, İstanbul y.y.

eş-Şeyh, Abdulvâhid Hasan, **Dirâsât fi'l-Belâğa 'inde Diyâiddîn b. Esîr**, Müessesetü Şebâbi'l-Câmi'â, İskenderiye 1986.

Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâluddîn Abdurrahman b. Bekr, **ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîr bi'l-Me'sûr**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Merkezü Hicr, Kâhire 2003/1424.

Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr, **Câmi'ul-Beyân 'an Te'vili Âyi'l-Kur'ân**, thk.: Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, Kahire t.y.

Taftâzânî, Sa'duddîn Mes'ud b. Ömer, **Muhtasarü'l-Meânî**, Salah Bilici Kitabevi, İstanbul 1977.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, **et-Tefsîru'l-Basît**, thk.: Muhammed b. Salih b. Abdullah el-Fûzân, Silsiletü'r-Resâili'l-Câmi'a, Riyâd 1430.

Vâhidî, Ebu'l-Hasan Ali b. Ahmed b. Muhammed, **el-Vasît fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecid**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad v.d., Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1994/1415.

Zemahşerî, Cârullah Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer, **el-Keşşâf 'an Hakâik-i Ğavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Akâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl**, thk.: 'Âdil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muavvad, Mektebetü'l-Ubeykân, Riyâd 1998/1418.

Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, **el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân**, thk.: Yusuf Abdurrahman el-Mera'selî v.d., Daru'l-Ma'rife, Beyrut 1994/1415.

ez-Zeylî, Ahmed b. Muhammed ez-Zeylî es-Sivasî, **Şerhu Kavâ'idî'l-İ'râb-Hallu Me'âkırı'l-Kavâ'id, (Haşiyetü'l-'Akdi'n-Nâmî üzerinde)**, haşiyeye: Muhammed Nuri Nas, yay. haz.: Fuad Mahmud Nâsır, Daru Nûri's-Sabâh (Nursabah Yay.), Midyat 2011.